

**Başkentler Başkenti:
İSTANBUL**

**Bir Osmanlı Coğrafyası:
BALKANLAR**

**Fehmi Yılmaz,
Hocası Mehmet Genç'i Anlattı**

**Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi
M.Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk**

**Hasan Aycın ile
"41 Mısra 41 Çizgi" Üzerine**

İMTİYAZ SAHİBİ:

İnsan ve Medeniyet Hareketi
Adına
Kemal Özden

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Mustafa Özel

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Mehmet Bulayır

EDİTÖR

Şehnaz Fındık

YAYIN KURULU

Ahmet Geçer
Cemal Balıbey
Ebubekir Dilekçi
Fatih Büyükkara
Haluk Nas
Mustafa Özel
Mehmet Bulayır
Raif Nas

ISSN: 2757-9271

TASARIM

Ahmet Furkan Onat

YAYIN TÜRÜ

Ayda bir yayınlanır. Yerel Süreli
Yayın. Ücretsizdir

Yazı ve reklamların içerik
sorumluluğu sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı
yapılabilir.

Dergimiz sınırlı sayıda basılmış
olup, dijital versiyonuna
www.insicam.net adresinden
erişebilirsiniz.

MÜBAREK AY RAMAZAN'A GİRERKEN

Selâm olanın selamıyla.

İkinci sayımızla huzurlarınızdayız.

Öncelikle, dergimiz *İnsicam*'ın çıkışını sözlü, yazılı, vicahi olarak tebrik eden, bize güç ve enerji veren siz kıymetli okuyucularımıza yürekten teşekkür ederiz.

Bu sayıda Üstad Sezai Karakoç'un nitelendirmesiyle *Başkentler Başkenti* İstanbul'a dikkat çekmek istedik. Tüm Türkiye'nin bir biçimde ilişkili ve bağlantılı olduğu bu kadim ve kutlu belde, maalesef kendine yabancılaşıyor, daha doğrusu bu şehirde yaşayan bizler, onun kişiliğini, kimliğini, tarihini yok ediyoruz. Onu ayakta tutabilmek, gelecek nesillere aktarabilmek için evveliyetle onu tanımak, bilmek, *yaşamak* gerekiyor. Dergimizde yer alan yazılar, buna bir nebze katkı sağlarsa kendimizi bahtiyar addedeceğiz.

İslam coğrafyasının her bir köşesi diğerinden önemlidir gözümüzde. Tarih-te ve günümüzde Allah'ın adının yükseldiği her yer bizimdir; sevincimizdir, mutluluğumuzdur, üzüntümüzdür, acımızdır... İstanbul'umuzun yanında *Balkanlar*'ı da hatırlayalım istedik. Beğenerek okuyacağınızı umuyoruz.

Geçen sayıda duyurmayı unuttuk, her sayıda yazacak olan kıymetli kalemler olacak. Aksilik olmazsa, Bilal Kemikli ile Ali Öztürk hocalarımız edebiyata, kültüre dair yazılarıyla; Rıza Savaş ve Ahmet Poçanoğlu hocalarımız ise İslam Tarihi ve Hadise/Sünnete dair yazılarıyla sayfalarımızı süsleyecekler. Muhahid Yıldız da Almanya'dan izlenimlerini aktaracak bizlere.

İlk sayımızda Malik Bedri ile Muhammed Emin Saraç hocalarımızı anmıştık. Suriyeli Allâme Muhammed Ali Sâbûnî ve Osmanlı tarihçiliğinin önemli siması Mehmet Genç, mart ayı içinde bu dünyadaki sürelerini tamamlayıp Sonsuzluk Yurdu'na göçtüler. Her biri hakkında iki çalışma bulunuyor *İnsicam*'ın nisan sayısında. Her iki hocamıza da Rabbimizden sonsuz rahmet diliyoruz.

Dergimizi okumaya başladığınızda Peygamber Efendimiz'in ifadesiyle (Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, 5/223) "başı rahmet, ortası mağfiret, sonu da cehennemden kurtuluş" ayı olan Ramazan-ı Şerif'e sayılı günler kalmış olacak. Bu mübarek ayın ülkemize, Âlem-i İslâm'a ve bütün insanlığa hayırlar getirmesini niyaz ediyoruz.

Fetih ayı olan mayıs ayında buluşmak temennisiyle, sağlık ve esenlikler dileriz.

Vesselam.

Mustafa Özel

Genel Yayın Yönetmeni

İÇİNDEKİLER

04 "Çalabım Bir Şâr Yaratmış"
Şair, Şiir ve Şehir
Bilal Kemikli	48 Hasan Aycın ile
"41 Mısra 41 Çizgi" Üzerine	96 Hac Yolunda
Bir Karıncanın Vedası
Şehnaz Fındık
08 Kalb ile Tasdik, Nazm ile İkrar:
Şairin Tevhîdi
Ali Öztürk	50 KIRK KANDİL - 2
İlk Halife Hz. Ebu Bekir (r.a.)
Rıza Savaş	100 Sosyal Hareketlerde
Kuşak Çatışması
Derviş Çelebi
12 "Fikre Tevhid, Hayata İstikamet"
Veren Din
Veli Karataş	54 İnci Mercan Gerdanlığı
Ahmet Poçanoğlu	102 Ayna
Kemal Mansur
16 "İstanbul'un Kültürel Yüzü
-Cağaloğlu Sultanahmet Beyazıt-"
Üzerine	58 Said Halim Paşa'yı ve
İslamlaşmayı Yeniden Düşünmek
Vahdettin Işık	104 Şehir:
İnsanı İkmal Eden İçtima
Adem Ceylan
18 İstanbul'u Çelebice Cevelan
Hüseyin Akın	62 Kazım Karabekir Paşa'nın
Milli Mücadeledeki Önemi
Metin Mutanoğlu	106 Tanzimat'tan Günümüze
Eğitimin Hikayesi
İdris Şekerci
20 Üsküdar,
Hatıradan Hafızaya...
Sibel Eraslan	66 Balkanlar Bizim Ne'mizdir?
Mustafa Şentürk	110 İslamcılık Eleştirilerinin Kritisinin
Mukaddimesine Dair Birkaç
Kelam
Aydın Bilgi
24 Büyük İstanbulum'un Peşinde
Kırk Yıl
M. Nezihi Pesen	70 Şimdi Bir Nostaljinin Adıdır
Selanik
Rıdvan Canım	112 Ne Yani
Öz-Gür-De Mi Olmayağ?
M. Fesih Kaya
28 Urumelihisarı'na Bakarken
Kemal Kurak	74 Bosna'nın Manevi Mimarları
Hüseyin Yorulmaz	114 Hayatımızda ve Hareketimizde
Takva Kavramının İzdüşümü
M.Garip Cesur
32 İstanbul Payitaht Ormanı
Erhan Kılıç	80 Bir Osmanlı Şehri Olarak
Manastır
Mümin Ömerov	118 Yaşamakta Olduğumuz Geleceğe
Hazır Mıyız?
İsa Özçelik
34 İstanbul'un Meşhur
Memba Suları
Ömer Faruk Deliktaş	84 Misafir İşçilikten İşverenliğe
Mucahid Yıldız	122 İllüstrasyon:
Sabahattin Kayış
38 İstanbul'un Orta Yeri
Sinema
Aşkın Yıldız	86 Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi
M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk	
40 Tarihin Tanıkları:
İstanbul Müzeleri
Ekrem Aytar	90 Âlim'in Ölümü
Âlemin Ölümü Gibidir
Kamil Abdullahoğlu	
44 Sezai Karakoç'un İstanbul'u
Mustafa Özel	94 Fehmi Yılmaz,
Hocası Mehmet Genç'i Anlattı	

“Çalabım Bir Şâr Yaratmış” Şair, Şiir ve Şehir

Bilal KEMİKLİ

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Şair için şehir ne anlam ifade eder? Bu soru, geniş oylumlu cevaplar içerir. Şairin tuttuğu aynadan nazar ederek şehri temaşa etmek, oradaki anlamlar üzerinde düşünmek... Bu sorunun peşinde gitmek, esasen şairin izinde giderek bizzat onu tanıma ve anlama çabası olacaktır. Zira şehir, şairin yaşadığı, şiirin vücut bulduğu iklimin adıdır. O iklimi tarif ve tavsif, şairi muhiti ile birlikte tanımayı ve zaman-mekân boyutuyla şiiri okuma çabasıdır. Bu sebeple olsa gerek şair, yaşadığı şehirde kendi anlamını arayacaktır. Tıpkı Hacı Bayram-ı Velî'nin yaptığı gibi, varlığı o pen-cereden bakarak görmeye gayret edecektir.

*“Çalabım bir şâr yaratmış iki cihan âresinde
Bakıcak didar görünür ol şârın kenâresinde”*

**Çalabım bir şâr
yaratmış iki cihan
âresinde**

**Bakıcak didar
görünür ol şârın
kenâresinde**

Çalab yani Tanrı, iki cihan arasında, ruhlar âlemi ile âhiret âlemi arasında bir berzah olan bu dünya hayatında bir şehir yaratmıştır. Bununla da kalmamış, o şehrin kenarına da bakıp göreceği bir göz koymuştur. Kadim şehirlerin “bakacak”ları yani birer seyir tepeleri olur. Oradan şehri bütünlüğü içinde görmek... Şair aynasında yansıyan şehri konuşmak, insanı konuşmaktır. Zira şiir, şehir ve insan arasındaki rabıtayı muhkem hale getiren unsurlardan biridir. Şair, şehri anlatırken, insanı anlatır; insanı anlama çabasına girerken de mutlaka şehre uğrar ve orayı tasvir eder. Dolayısıyla, şiir ve şehir arasında doğrudan bir ilgi kurmak mümkündür. Bazen şehir, şiire ilham kaynağı olduğu gibi, bazen de şiir şehri anlatır. Özellikle klasik Türk şiirinde, doğrudan doğruya şehir, şehrin sahip olduğu güzellikleri ve şehrin güzellerini anlatan şehrengiz ve şehreşub adı verilen şiirler yazılmıştır. Esasen şehreşub daha çok Fars edebiyatı içinde değerlendirilen bir türdür; mana itibarıyla, şehri karıştıran, şehri bozan ve fitneye sokan; güzelliği ve cemâliyle şehri velveleye veren, karıştıran, düzenini bozan kişi anlamına gelir.

Şehrengizin de kelime anlamı aynıdır: Şehri karıştıran... Bu anlamda bizde yazılan şehrengizler vardır; fakat tümüyle şehrengizler şehrin güzellerini anlatır diye bir anlam çıkarmamak lazım. Mesela Nazûk Abdullah Efendi (ö.1686), Terkîb-i Bend-i Berâ-yı Burusa adlı şehren-

Fotoğraf: Ömer Lekesiz

gizinde, Bursa'yı Bağdat, Isfahan, Edirne, Şam ve Haleb gibi devrin diğer şehir ve ülkeleriyle mukayese eder. "Bursa'sın amma ki vasfetmek seni mümkün değil" dediği Bursa'nın bütün bu şehirler içerisinde tabii güzelliğiyle temayüz ettiğini açıkça ifade eder. Buradan yola çıkarak, "Mey-perest etti bizi âhir hevâsı Bursa'nın" dediği şehrin güzelliklerini anlatır. Şehir güzellikleriyle şairi mey-perest (ayyaş) ettiyse, meyin gereği olarak ister istemez metin bizi eğlence mevsimine, "devr-i erguvan" dediği bahara götürecektir. Götürür de; ama bu mevsimde kurulan bezm meclisleriyle kalmaz, gidilen kaplıcalara dikkat çeker. Buraya kadar şairin, gerçekçi bir bakış açısıyla şehri tasvir ettiğini görürüz. Fakat buradan sonra, söz hamamlara gelince, hamamlarda uryan gezen güzelleri dile getirmeden etmez.

*"Özge reh-zendür ki dâim kapluca âdem soyar
Bî-tekellûf dilberânı koynuna uryan koyar"*

Nazûk Abdullah'ın şehrengizinde olduğu gibi, tabiat güzelliklerini tasvirle birlikte şehri karıştıran güzellere ve hatta biraz daha ileri giderek söyleyelim hazcılığa atıfta bulunan daha başka şehrengizler de vardır. Sanki bu türden şehrengizlerde, havası ve suyuyla tabii güzelliğin insanı etkilediği ve güzelleştirdiği fikri işlenir. Burada elbette İbn-i Haldun'u hatırlıyoruz; ama insan güzelliğini değişken ve bozulup dönüşmesi imkân dâhilinde olan zahiri güzellikle de sınırlandırmamalı... Şehrâşub ve onu hatırlatan şehrengizler, umumiyetle dört mevsim yenilenen ve yenilenmeye karşın pek de değişmeyen tabiat güzelliği karşısında değişme-

si mümkün olan insanın güzelliğini, daha çok da bu güzelliği hazcı bakışla dile getirirler. Fakat şu var ki, şair şehirden yola çıkarak insanı konuşmaya devam eder.

Şehri okumak

İnsan, şehre hayat veren varlık... İnsan, bir yanıyla değişken, yokluğa mahkûm olan güzelliğe (mukayyed güzellik) sahip, öteki yanıyla da sürekli tekâmül eden ve olgunlaşan güzelliğe (muhkem güzellik) sahip. Şehrâşub ve şehrengizlerde bu iki güzellik bir arada bulunduğu gibi, bazen sadece arzu uyandıran güzelliğe yer verildiği de olur. Elbette bu durum, şairin mizacı, eğitimi, anlayışı ve muhitiyle alakalıdır. Mesela daha çok Molla Cami'den yaptığı tercümeleriyle, Nakşî geleneğinin bu seçkin temsilcisini bize tanıtan, kendisi de Anadolu'daki Nakşîliğin

Fotoğraf: Ömer Lekesiz

**Zira şehir, şairin
yaşadığı, şiirin vücut
bulduğu iklimin
adıdır. O iklimi tarif
ve tavsif, şairi muhiti
ile birlikte tanımayı
ve zaman-mekân
boyutuyla şiiri okuma
çabasıdır.**

köşe taşlarından biri olan ve Câmî-i Rûm olarak anılan Lamiî Çelebi (ö. 1532)'nin de dikkat çeken bir Bursa Şehrengiz'i vardır. Lamiî Çelebi bu eserini, Bursa'yı teşrif edecek olan Kanûnî'ye şehrin gezilip görülecek güzel yerlerini tasvir için yazmıştır. Bu bakımdan eser, adeta manzum bir şehir rehberidir. Ama sıradan bir rehber değil, sanat değeri bakımından yüksek olan bu mesnevi, Bursa'nın adeta şair gözüyle muhtasar bir tarihi olarak da değerlendirilebilir. Gerçekten de şair, Ulucami, hanlar ve türbeler gibi mimari yapılardan, Uludağ, dağdaki yaylalar ve vadiler, Kale ve Pınarbaşı gibi mekânlardan, şehrin mevsimlerle evrildiği dört halden ve şehre değer katan Emir Sultan gibi manevi şahsiyetlerden yola çıkarak şehrin tarihini yazar. Metni okuduğunuzda, mimari yapıdan, mekândan ve zamandan insana ulaşırsınız; insanın manevi değeri, yetkinliği ve gayretiyle şehre kazandırdıklarını okursunuz.

Lâmiî Çelebi, şehrin güzelliklerini bütün halleriyle tasvir ederken, adeta içinde bulunduğu irfân

mektebinin temel ilkelerini hatırlatırcasına, bütün bu güzelliklerin fani olduğu gerçeğini de dile getirir. Şehri ziyarete gelecek olan şair sultana sunulacak olan bu eserin son bölümünde tevazuuyla eserindeki muhtemel eksikliklere işaret ederken, adeta muhatabını yani sultanı irşat niyetindedir. Mesele, mekân değil, mekâna şeref katan insandır... Şöyle diyor:

*Yeter aç Lamiî efsâne bâbın
Getür ortaya söz faslu'l-hitâbın
Tenün lerzandur elden hâmeyi ko
Dürüldü defter-i dil nâmeyi ko
Yiter seyr eyle sûret kişverini
Felekden yana aç cân şeh-perini
Yüri dün gün gönül mülkini seyr et
Olup hakkiyle her dem nefy-i gayr et*

Kısaca şunları söylüyor ârif ve âlim şair: Yeter, bu anlatıp durduğun değişmeceli güzellikleri tasvir etmeyi bir efsaneyi dile getirmeyi bırak da asıl sözü söyle... Tenin titremektedir, elindeki kalemi koyuver. Zamanlı varlıksın, mukayyedsin; gönül defteri bir gün mutlaka dürülür ve bu zahiri güzelliklerin yerinde yeller eser. Bırak artık şu görünen ülkenin / şehrin güzelliklerini tasvirini de can kuşunu feleğe doğru kanatlandır. Bütün bu sûret güzelliğini bahşeden mutlak güzelliği gör; durma, gece gündüz gönül ülkesinde seyret.

Bu söylediklerinde muhatabı, öncelikle kendisidir; lakin hakikatte okuyucu ve özellikle de bu metni okuyacak olan sultan ve diğer devlet adamlarıdır. Onlara şehri, sûret kişveri (görünen şehir/ülke) ni anlatmıştır; ama esas olan gönül mülküdür; gönül mülkü / şehri, mutlak güzelliğin nazargâhıdır. Bu güzellik, "yiter dür kün-fe-kân

maksûresi" ifadesiyle yerini buluyor. Maksûre kelimesi, kısaltılmış, kasılmış anlamlarına geldiği gibi, camilerde Muaviye'nin icad ettiği söylenen etrafı parmaklıklı yüksek yer veya mahfil anlamları da vardır. İlk anlamıyla, "kün-fe-kân" lâfzî iktibasıyla işaret edilen ayeti ve bu ayetle birlikte zuhur eden varlığı kastederek, "Bursa'nın bütün bu güzellikleri, Hâlık-ı Mutlakın "ol!" demesiyle olmuştur, bunun ayrımına var." ikazını yapmaktadır. İkinci anlamıyla, tamam şehrin bu görünen güzelliklerini gördün, şehre hayat veren insanları tanıdın ve tarihi malumata kavuştun; müşahedeyle ulaşılan bir bilgi seviyesidir. Şair bizi şehrin sokaklarında gezdirerek bu bilgiye ulaşmamıza rehberlik etmiştir; ama orada kal-mamızı da istemez, bir üst bilgi seviyesine çıkmamızı arzu eder. Bu seviye murakabeyle ulaşılan hakikate işaret eder. Şehrin hakikatine, "kün-fe-kân" bağlamında şehrin bütün güzelliklerine nazar edip, tefekkürünü bu anlamda derinleştir-menle ulaşacaksınız.

Lamiî Çelebi'nin şehri bu iki bilgi düzeyiyle okumamızı salık vermesi dikkat çekicidir. Şehir, insan şehir durağından üçüncü bir durağa erişiyoruz: Şehri okumak... Şehir bir kitaptır, onu kendi idrakinle okursun. Lamiî Çelebi gibi bilgiler, şehri farklı düzeylerde okuyacağımıza işaret etmişlerdir. Bu anlamda şeh-rengizler veya şehrásublar, şehri okumaya giriş metinleri olarak değerlendirilebilir. Osmanlı şairi, şehri sadece şeh-rengizlerde ele almaz; bunlardan başka mesela nesip bölümünde bir şehrin tasvir edildiği kasideler, redifi şehir adları olan gazeller ve bilâdiyeler de yazmıştır. Söz gelimi Fûzûlî'nin Bağ-dat'ı, Nef'î'nin Edirne'yi, Nedim'in

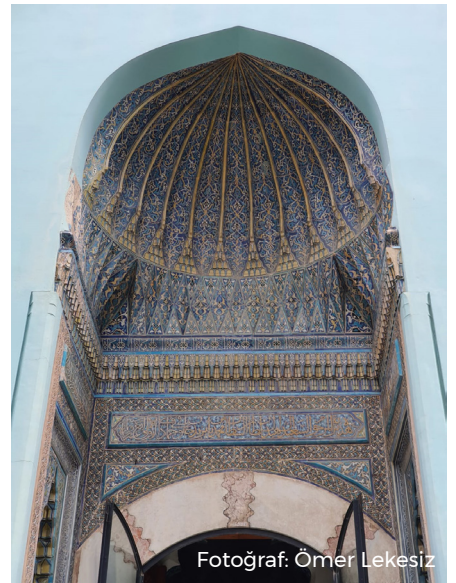
İstanbul'u, Diyarbakırlı Lebib'in Haleb'i tasvir ettikleri kasideleri burada zikredebiliriz. Elbette Nâbî ve Nâilî gibi şairlerin de şehir kasideleri vardır. Keza başta Dede Ömer Rûşenî'nin Aydın ve Bursa'yı anlattığı gazelleri de burada anmak gerek. Yine Karamanlı Aynî'nin Konya, Şam, Antalya, Hayâlî ve Nef'î'nin Edirne, Şeyhülislâm Yahyâ'nın Halep, Bağdat, İstanbul, Edirne, Nâbî'nin Medine redifli gazelleri, gazel vadisinde şairin aynasına yansıyan şehirleri tevsik eder (Batislam 2009, 483 vd.). Bu kaside ve gazellerin hemen çoğunda, şehrin tabiat güzellikleri, şehir halkının örfü ve ahlakı, mimarî eserlerin tasviri ve tarihi hadisele-rin tahliline ilişkin değerlendirmeler okumak mümkündür.

Burada belki, Osmanlı coğrafyasında kaybedilen şehirler için yazılan şehir mersiyeleri de hatırlamak lazımdır. Şehir mersiyeleri, daha çok Rumeli toprakları üzerine yazılmıştır. Mesela çokça bilinen mersiyelerden birisi, Belgrad'ın elden çıkışı üzerine yazılmıştır. Şair şöyle sesleniyor:

*Yesir verdik Belgradın kaleyi
Göz yaşınan doldurdular Tunayı
Ağlar uşaklar da bulmaz anayı
Aman imdâd der de ağlar Belgrad*

Şehir mersiyeleri, bir rüyanın bitişini dile getiren metinlerdir; yürek yakıcıdır... Ama ne kadar mersiye yazılsa da olan olmuştur; bu bakımdan da mersiyeler yaşanan tarihi gerçekliği kabul metinleridir. Ağlarız, sızlarız; lakin hali kabullenmek lazımdır, giden kolay kolay geriye gelmez.

**Şehir bir kitaptır,
onu kendi idrakinle
okursun.**

Fotoğraf: Ömer Lekesiz

Kalb ile Tasdik, Nazm ile İkrar: Şairin Tevhîdi

*"Fa'lem ennehû Lâilâhe illallâh..."**

Ali ÖZTÜRK

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Modern zamanın, hayatın dışına ittiği kelimeler vardır. Aslında tam da hayatın merkezinde duran ve orada olması gereken kelimelerdir bunlar. Kelimeyi yaşatacak olan kültürdür; o kültürü oluşturulmamışsa kelimeler hayatımızdan çeker, gider. Bir de bakmışız bambaşka hayatlara, anlayışlara ait kelimeler, kavramlar başucumuzda dolanır durur. Eğer kendimize gelebilmişsek hangi ara bu kadar baştan çıkarıcı müskirata maruz kalmışız, şaşkınlık ve çaresizlik girdabına yuvarlanmışız, hüznle müşahede ederiz. Geçen yüzyılda dağarcığımıza giren kültür emperyalizmi denilen ve gelecek nesilleri rehin alan büyük savruluşun bir yönü, ne yazık ki dilimizde yaşanmıştır. Bambaşka bir kültür evrenine doğru sürüklendiğimiz yaşayan kanıtı da, hayatımızı istila eden, adeta zihnimize kazınan başka dünyaların kelimeleridir.

Bu yazımızda hayatımızın tam merkezinde olduğu için zamana karşı direnen, İslam binasının temeli olan bir kavramı konu edineceğiz: Tevhid. Ecdadımızın hayat düstûru hâline getirdiği, mimariden edebiyata bütün sanat eserlerine ruh veren bu kavram etrafında oluşturduğu eşsiz kültür hazinesinin edebî veçhesi üzerine bir nebze nazar edeceğiz.

Kelimeler de canlılar gibidir, aidiyetleri ile bilinirler. Nereden geldiği, ne zamandan beri aramızda olduğu, bizim ona, onun bize ünsiyeti bakımından önemli görülür. Tevhid Arapça kökenli Türkçeleşmiş bir kelimedir. Türkçe vurgumuzun sebebi, Türkçe konuşan kahir ekseriyetin kelimeyi sözlük yardımı olmaksızın en azından bir manasıyla anlıyor oluşudur. Tevhid, Arapça vav-ha-dal kök harflerinden türemiş, tef'îl vezniyle masdar olarak dilimize geçmiş, anlamı itibarıyla bir etme/birleme/birleştirme manalarına gelen bir kelimedir. Kelime anlamıyla Türkçede hukuk dilinde yaygınlık kazanmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu bilmeyen yoktur. Günümüzde imar mevzuatında parsellerin tevhid edilmesi (birleştirilmesi) anlamında kullanılmaktadır. Terim olarak ise yediden yetmişe bütün Müslümanların di-

* Muhammed Sûresi, 47/19. Anlamı: "Bil ki, Allah'tan başka tanrı yoktur..."

linde olan “lâilâhe illallâh” sözünde ifadesini bulan Allah’tan başka hiçbir ilah/tanrı olmadığı anlamına gelmektedir. İslam dairesine girebilmek için kelime-i tevhid olarak isimlendirilen birleme ifadesinin dil ile ikrarı şart olarak görülmüştür. Kur’an-ı Kerîm’de kelime olarak doğrudan geçmese de tevhid akidesinin bir nevi özet öğretisi olduğu için İhlâs sûresine “tevhîd” adı da verilmiştir. İslam inanç esaslarını, özellikle selef akidesi çerçevesinde inceleyen Kelâm ilminin şubesine de tevhid ilmi denmiştir. İslâm inanç sisteminin sembolik kavramı olduğu için olsa gerek çocuklara isim olarak da verilmektedir: Erkeklerle Tevhit, kızlara Tevhide. Bütün peygamberlerin kendisine çağırdığı (*Enbiya*, 21/25) mahza hakikat olan, uğruna can verilen o büyük kelimenin bir de edebiyat terminolojisinde kazandığı anlam vardır ki bu yazımızda üzerinde durmak istediğimiz budur. O da Yüce Allah’ın varlığı, birliği, yüceliği, eşsiz kudreti, esma ve sıfatları etrafında çoğunlukla manzum olarak kaleme alınmış eserlerdir.

Klasik edebî kültürümüzde manzum eserlerin Cenab-ı Allah’ı konu edinen bir şiir ile, çoğunlukla da bir tevhid manzumesi ile başlaması âdet hâline gelmiştir. Tevhidler bir mürettep divan ya da

mesnevinin besmeleden sonraki hamdelesi mahiyetindedir. Başta kaside olmak üzere, gazel, mesnevî, terci-i bend, terkîb-i bend, rubâî, tuyuğ vb. klasik edebiyatın pek çok nazım şekli ile yazılmış tevhid manzumeleri bulunmaktadır.

Tevhidler Allah’ın varlığını, birliğini, ululuğunu anlatmak üzere düşünülüp tasarlanmış şiirlerdir. Şairin ne anlatacağı akaid/kelam ilminin sınırları ile belirlenmişken nasıl anlatacağı da edebî gelenek ile çerçevelenmiştir. En başta Allah’ın selbî (sadece O’na mahsus), ve subûtî (mahlûkatına da kısmen bahsettiği) sıfatları gelir ki bu konular, iman edilen varlığa ait bilgileri ifade eder ve tevhidler emek mahsulü, bilgi seviyesi yüksek şiirleridir. Bu yüzden şiirsel söyleyişin getirdiği coşkunluktan ziyade aşkın bir varlığı anlatmanın uyandırdığı haşyet ve ürpertiye dayalı bir his düzeyinden bahsedilebilir. Hikemî şiir ekolünün kurucusu Nabi’nin (ö. 1712),

Teâlallah zihî dîvân-ı tırâz-ı sûret ü ma’nâ

Ki cism-i lafz ile rûh-ı meâli eylemiş peydâ¹

beytiyle başlayan meşhûr tevhid kasidesi Türk edebiyatının en güzel tevhidlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Nâbî bu tevhidinde

Yüce Allah’ın esmâ ve sıfatlarını, her şeyin yerli yerince yaratıldığını, zıtlıklarla dolu âlemdeki her şeyin bir hikmete mebni olduğunu, Hakk’ın verdiği nimetleri bilip şükretmek gerektiğini, ancak kulların bu şükürü hakkıyla ifa edemediklerini etraflıca anlatır.

Cenab-ı Hak ile ilgili bir şiir yazmak, şairi için bir şeref kabul edilmiştir. Ancak bu türde eser vermek kolay bir edebî faaliyet değildir. Zira konu, aklın anlamakta aciz, kelimelerin tavsifte yetersiz kaldığı ezeli ve ebedî olan, varlık âleminin sahibi, hâlikı, Yüce Allah’tır. Bütün esma ve sıfatlarına rağmen gerçekte O’nun zat-ı şerifinin hakkıyla bilinmesi mümkün değildir. Taşlıcalı Yahya’nın (ö. 1582) dediği gibi “Hakîkatte Hakk’ı Hakk bilir ancak.”

Edebiyatın söze güç katmak için kullandığı bütün söz ve mana sanatlarının Rabb-i Mûteâl’in zâtına ve evsafına dair kelâmda zorlandığı aşîkârdır. O’nun yüceliğinin teşbih edilebileceği bir varlık olmadığından büyüklüğünün emarelerini hissederek hayret ve haşyet ifade edilebilir ancak. O’nun canlı cansız bütün mahlûkatı, hikmetinin gereği hiçbir şeyi boş yere yaratmadığı, her canlının rızıkına kefil olduğu anlatılabilir; ama Mübdî, Hâlik, Râzık, Bâri, Semî, Basîr vb. oluşu mübalağa edilemez. Mesela, karanlık gecede kara taşın üzerinde yürüyen kara karıncayı görmesi biz insanlar için hayreti mucip olabilir; ama her şeyi bilen ve gören Zât için zaten öyledir; mübalağaya konu olabilecek bir harikuladelik söz konusu değildir.

Her ne kadar kalem ve kelim

¹ Allah Teâlâ, suret ve mânâ dîvanının öyle süsleyicisidir ki, lafız cismiyle, mânâ ruhunu ortaya çıkarmıştır. Nabî’nin “Der Tevhîd-i Hazret-i Bâri” başlığı altındaki 89 beyitlik Tevhîd kasidesi ve açıklaması için bk. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul 1997, s. 131.

**Geçen yüzyılda
dağarcığımıza giren
kültür emperyalizmi
denilen ve gelecek
nesilleri rehin alan
büyük savruluşun
bir yönü, ne yazık ki
dilimizde yaşanmıştır.
Bambaşka bir kültür
evrenine doğru
sürüklendiğimiz
yaşayan kanıtı
da, hayatımızı
istila eden, adeta
zihnimize kazınan
başka dünyaların
kelimeleridir.**

O'nu anlatmaktan aciz kalsa da tevhid kelimesinin mana ve mefhumu çerçevesinde şairlerin üstün zihinsel çabaları ile şiirsel yeteneklerini birleştirdiklerini görmemek insafsızlık olur. Daha on dördüncü yüzyılda Azerbaycan'ın ünlü hurûfî şairi Seyyid Nesîmî'nin (ö. 1417?) İhlas sûresinden lafzen iktibas suretiyle yazdığı şu mısralar, tevhid öğretisinin şiire yansıyan dikkat çekici örneklerinden biridir:

Okurum isminde Bismillâhirrah-mânirrahîm

Çün sıfatındır sıfatın "Kul hüvallâhu ehad"

Evvel ü âhir hüve'l-hayyü'l-lezîsin lâ yemût

Zâhir u bâtın hüve'l-bâkîisin "Al-lâhü's-samed"

"Lem yelid" sensin okurum ey "velem yûled seni"

"Lem yekün" zât ü sıfatındır "lehû küfüven ehad"²

Kimi şairler, "Lâilâhe illâllâh" tevhid kelimesini, orijinal söyleyişi ile şiirlerinde redif olarak kullanmışlardır. Ahmedî (ö. 1427), Cem Sultan (1495), Mihrî Hâtun (1516), Şeref Hanım (1860) bu şairlerden bazılarıdır.

*Ne durur Hakk'a varmağa râh
Himem-i lâ ilâhe illallah*

matla beytiyle başlayan kasidede Cem Sultan, sözgelimi, küfür yarısını ebediyyen iyileştirecek olan merhem, gönül ve can bahçesini taze tutan çiy tanesinin, yazıldığı kalbi nur ile dolduran rakamın, Hudâ'ya yaklaştıran yoldaşın, girdiği parmağın sahibine bütün insan ve cinlerin itaat ettiği yüzüğün, Cem'i Hak yoluna ileten delilin... Lâilâhe-illallah tevhid kelimesi olduğunu şiirsel bir üslupla ifade etmiştir.

Şer'î esaslara dayalı akaid ilminin inceliklerini içeren bilgi yüklü tev-

hidlerin yanı sıra bir de tasavvufi neşve ile külfetsiz bir söyleyişle yazılmış tevhidler vardır. Vahdet-i vücud anlayışını yansıtan bu şiirlerdeki temel düşünce, "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim. Bilinmek/tanınmak için halkı/kâinatı yarattım." (Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, II, 132) Kudsî Hadis olarak rivayet edilen sözde ifadesini bulan yaratıcının bilinmek için yaratma faaliyetinde bulunduğu fikrine dayanır. Niyâzî-i Mısırî'nin

Zihî kenz-i hafi kandan gelir her var olur peydâ

Gehî zulmet zuhûr eder gehî envâr olur peydâ³

beytiyle başlayan gazeli, cemâlcâ tecellileri, vahdet-kesret, yâr-âğyâr, mü'min-kâfir, cennet-cehennem zıtlıkları üzerine bu minvalde yazılan tasavvufi tevhidin en güzel örneklerinden biridir. Bir de Cenab-ı Hak ile senli-benli konuşur tarzda yazılan konusu Allah olan; ama üslûp itibarıyla Cenâb-ı Hakk'ın azametiyle mütenasip olmayan bir takım şiirler vardır ki sadece not etmekle yetinmiş olalım.

Yüzlerce yıldan beri kültür havamızda Türkçe söyleyen şairler İslam dininin temeli olan tevhid akidesini şiirleştirerek edebî alana taşımışlar ve birbirinden güzel örneklerle bugünlere ulaştırmışlardır. Bir edebî tür olarak Tevhidler, Allah'ın varlığı, birliği, ululuğu konularında yazılan düşünülüp tasarlanan, entelektüel bir çabayı gerektiren şiirlerdir. Divanların başında yer alması, geleneğin bir baskısı olarak da yorumlanmıştır. Ancak zorunluluk sebebiyle de yazılmış olsa bu şiirlerin duygudan ve li-

² Mustafa İsen-Muhsin Macit, Türk Edebiyatında Tevhidler, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 3

³ Bk. Ali Öztürk, Niyâzî-i Mısırî, Ketebe, İstanbul 2018, s. 33

rizmden tamamıyla uzak olduğu düşünülmemelidir. Özellikle tasavvufi tevhidlerdeki Yaratıcı'nın hikmetinden sual olunamayacağı tarzındaki şiirlerde his boyutunun şiire yansıdığını görmek gerekir. Diğer taraftan tefekkür ve tedebbüre dayalı Tevhid manzumelerinin sonuna doğru şairin Cenâb-ı Hakk'ın muhteşem kudretini ve mahlûkatına ikram ettiği sınırsız nimetlerini anlatmaya kelimelelerinin yetmeyeceğinin bilincinde olarak af talebinde bulunduğu mısralarda lirizme geçiş yapması dikkate değerdir.

Bir nazım türü olarak Tevhidler, şu ya da bu şekilde değerlendirilebilir. Her sanat, edebiyat ürününde olduğu gibi tevhid manzumelerine de bir kıymet biçilebilir. İşin bir başka boyutu daha vardır ki şiir ve şairin kıymetinin de ötesinde mevzuun ulviyyetidir. Yüzyıllar öncesinden yazılan tevhidler, mümince bir kabul ve duyuşun günümüze yansıyan akisleri olarak dünya durdukça hoş bir seda olarak kalmaya devam edeceklerdir. Öbür dünya için ise Bir ve tek olan Allah'a kalben inanmanın nazmen ikrarı olan tevhidlerin, şairi için bir nevi muvahhidlik belgesi olarak kabul edileceği ümididir. Muallim Naci'nin, mezar taşına da hakkedilmiş olan,

*Hak-perestim arz-ı ihlâs ettiğim
dergâh bir*

*Bir nefes tevhîdden ayrılmadım
Allah bir*⁴

mısraları, bu ümidi çağrıştırmaktadır. Muvahhid bir kalbin tezahürü olan bu beyit, şairin Fahreddin Râzî'den özetleyerek çevirdiği "Hulâsatü'l-İhlâs" isimli İhlas Sûresi tefsiri ile meşgul olmasının tesiriyle yazılmıştır.

Dinî edebiyatımızın, hatta bütün klasik edebiyatımızın imâmesi meşabesindeki bu edebî tür ile ilgili

söylenecek elbette çok şey var. Daha fazlası için yapılan akademik çalışmalara, ansiklopedi maddelerine, hazırlanan antolojilere bakmak yararlı olacaktır. O'nu hiçbir eserin tam anlamıyla tavsife güç yetiremeyeceğini pek veciz olarak ifade eden Mahmud Celaleddin Paşa'nın (ö.1903) şu rubaisiyle sözlerimizi bitirelim:

Yâ Rab, sıfât-ı vahdeti sensin hâiz
Âsâr-ı celflen ebediyyen fâiz
Evsâfını ancak yazabildim şu kadar

Mevlâ sana derler, bize abd-i âciz...⁵

***Bir edebî tür olarak
Tevhidler, Allah'ın
varlığı, birliği,
ululuğu konularında
yazılan düşünülüp
tasarlanan,
entelektüel bir çabayı
gerektiren şiirlerdir.
Divanların başında
yer alması, geleneğin
bir baskısı olarak
da yorumlanmıştır.
Ancak zorunluluk
sebebiyle de yazılmış
olsa bu şiirlerin
duygudan ve
lirizmden tamamıyla
uzak olduğu
düşünülmemelidir.***

⁴ Tevhidler için daha fazla bilgi için şu eserlere bakılabilir: Ali Nihad Tarlan, *Divan Edebiyatında Tevhidler*, İstanbul 1936; Mustafa İsen-Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler*, TDV Yayınları, Ankara 1992; Mustafa Uzun, "Tevhid", *DİA*, İstanbul 2012, c. 41, ss. 24-26; Haluk Gökalp, *Türk Edebiyatında Manzum Tevhidler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016.

⁵ İsen-Macit, s. 91

“Fikre Tevhid, Hayata İstikamet” Veren Din

Veli KARATAŞ

Eğitimci, İlahiyatçı

Çocukluk zamanlarımdan bu yana damıtılmış sözlere, özlü ifadelere, vecizelere, külli kaidelere ilgi duydum. Zihinsel işleyişim öteden beri beni tabii bir şekilde “hadiselere külli bakabilme” ve “herhangi bir şeyi bir bütün olarak kavrayabilme” çabasına sevk etti. Belki de bu hikmete mebni bir merakla Peygamber Efendimizin “cevamiü’l-kelim” özelliği taşıyan hadisleri başta olmak üzere hikemiyat literatürü benim için vazgeçilmez bir araştırma alanı oldu.

1984’te henüz İmam Hatip Lisesi talebesiyken “Türkiye darü’l-harp midir?” , “darü’l-harp olduğu kabul edilen bir ülkede cuma namazı kılınır mı, kılınmaz mı?” tartışmalarının yoğun olarak yaşandığı bir dönemde ilk külli kaideyi duyup öğrenecektim. İlahiyatçı ağabeyim beni karşısına oturup cuma namazını niçin kılmamız gerektiğini anlatırken “mevrid-i nasta içtihadı mesağ yoktur” ilkesiyle görüşlerini temellendirmeye çalışmıştı. Bu külli kaideyi o zaman tam anlayamasam da ağabeyimin yaklaşımı ikna edici olmuştu. Kulağıma hoş gelen ve kalbimi mutmain kılan bu prensip sayesinde o günlerde biraz da etkili bir şekilde esen “Cuma namazını terk etme rüzgârına” kapılmamıştım. Daha sonra bu ilkenin *Mecelle*’nin baş tarafındaki külli kaidelerden olduğunu öğrenecek ve diğerleriyle birlikte hemen hepsini ezberlemeye çalışacaktım.

Burada yeri gelmişken *Mecelle*’deki bu külli kaidelerden birkaç tanesini zikretmek isterim: “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.” , “Şek ile yakîn zâil olmaz.” , “Beraet-i zimmet asıldır.” , “Meşakkat teysîri celbeder.” , “Zaruretler memnû olan şeyleri mubah kılar.” , “Zarar-ı âmmı def için zarar-ı has ihtiyar olunur.” , “Zarar-ı eşed ehaf ile izale olunur.” , “Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur.” , “Def’i mefasid celb-i menafiden evladır.” , “Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz.”

Sadece fıkıhta bir külli kaide olarak değil dünya görüşümüzün şekillenmesinde birer hayat prensibi olarak kullandığımız vecizeler de vardır: “Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar.” , “Galat-ı meşhur lügat-i fasihten evladır.” , “İstisnalar kaideyi bozmaz.” , “Su-i misal emsal teşkil etmez.” , “Tahsil-i kemalât kem âlât ile olmaz.” , “Vusulsüzlüğümüz usulsüzlüğümüzüzdendir.” , “Esbaba tevessül kadere mâni değildir.” , “Her şey zıddı ile kâimdir.”

Arapça kelimelerle ifade edilmiş olsa da Türkçemizde de kullanılan ve erbabına çok geniş içeriklerle, bir cümle ile özetleyen ifadelerle de şunları örnek olarak zikredebiliriz: “Men âmene bi’l-kader emine mine’l-keder.” , “Mâ lâ yüdrak küllühü lâ yütrak küllühü.” , “Efrâdını câmi ağıârını mâni” , “Talebü’l-kül fevtü’l-kül.” , “Likaü’l halil şifau’l alil.” , “Kesr-i amel kasr-ı emel.” , “El akdemu fe’l akdem.” , “El hükmü li’l ekser.”

1988’de İlahiyat fakültesinin hazırlık sınıfında bir hocamızın yanlış hatırlamıyorsam Fahreddin Razi’ye atıfla zikrettiği ve İslam’ı özetleyen bir ifade olarak aktardığı “et-Ta’zim li emrillah ve ş-Şefakatü alâ hal-killah” prensibi de bu kapsamda benim külli kaideleri, hikemi cümleleri ve özet ifadeleri hafızama alma ve bir hayat prensibi şeklinde “düsturu’l-amel” haline getirme hassasiyetime derinden katkı sunan bir hülâsatü’l-hülâsa örneği olmuştu. Bu prensibe göre güzel insan olmak için Allah’ın emirlerine saygı duymak ve bütün mahlûkata şefkatle davranmak gerekiyor-

du. Her ne kadar kelime-i tevhid ve kelime-i şehadet cümleleri İslam dinini en veciz şekilde özetliyor olsa da âlimlerimizin yaptığı kapsayıcı özetler de çok hoşuma gidiyordu.

Yaş ilerledikçe bunlar arasına çok güzel başka örnekler dâhil oldu tabii ki. Allah nasip ederse onları da münasip vesilelerle yazmak istiyorum. Zaman içinde bazı sure ve ayetlerin adeta Kur’an-ı Kerim’in özeti olarak görüldüğünü, bazı âlimlerimizin bu konuda ilginç değerlendirmeler yaptığını öğrenmiştim.

Fatiha suresini Kur’an-ı Kerim’in özü olarak gören değerlendirmeler yanında İmam Şafii, Asr suresi hakkında şöyle diyordu: “Şayet Kur’an’da başka bir şey nazil olmasaydı şu pek kısa sure bile insanlara yeterdi. Bu sure Kur’an’ın bütün ilimlerini kucaklıyor.” Tabii Asr suresi gibi üç ayetten oluşan kısa bir surede bütün insanlığa yetecek derinlikler görebilmek için İmam Şafii gibi derin bir âlim olmak gerektiği izahtan varestedir. Bu sure hakkında Mehmet Akif Ersoy’un

şu kısa şiiri de derin hakikatleri muhtasar müfid ifade edebilmenin güzel örneklerindendir.

“Halıkın namütenahi adı var en başı Hakk

Ne büyük şey kul için Hakk’ı tutup kaldırmak

Hani ashab-ı kiram ayrılalım derlerken

Mutlaka sure-i ve’l-Asr’ı okurmuş bu neden?

Çünkü meknûn o büyük surede esrar-ı felah

Başta iman-ı hakiki geliyor sonra salah

Sonra Hak, sonra sebat, işte kuzum insanlık

Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.”

Cuma günleri hutbenin en sonunda okunan Nahl suresi 90. ayet hakkında Fahreddin Razi’nin şu sözleri, bu ayetin adeta Kur’an-ı Kerim’i özetlediği anlamına geliyordu: “Bu ayette Allah Teâlâ yükümlülükle ilgili farz ve nafil mahiyetindeki ilkeleri; keza ahlak ve âdâba dair genel ve özel konuları bir araya getirmiştir.” Bu ayet, “her konuda (yani insanlığın muhtaç olduğu ve

Tevhid, İslam'ın belki de ruhu ve özü diyebileceğimiz bir ana ilkedir. Sadece bir inanç ilkesi olarak değil kâinatı, insanı, bilgiyi, varlığı ve her şeyi okuma biçimi olarak görülmesi ve bir bütünsellik yaklaşımı olarak inancıyla, ibadetiyle, ahlakıyla, muamelatıyla dinin ve hayatın merkezine alınmalıdır.

ilahî bir aydınlatma olmadan ulaşamayacağı helal-haram, sevap-ceza konularında) açıklama getiren bir rehber.” İmam Taberî’den Fahreddin Razi’ye, İmam Suyuti’den Ebussuud Efendi’ye kadar pek çok müfessirin “Kur’an’dan başka bir bölüm bulunmasa bile sadece bu ayetin insanlık için yeterli olabileceği” yönündeki değerlendirmeleri bilinmektedir. “Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alınız diye size böyle öğüt veriyor.” (Nahl suresi, 90. ayet.)

Bakara suresinin 177. ayeti de muhtevası itibariyle özet mahiyetindedir. Bu ayette birrin, erdemli davranışın ne olduğu açıklanmaktadır; iman esasları, ibadetler, ahlak ilkeleri, ahde vefa, cihad, sabır, sıdk, takva gibi konulara değinilmektedir. “Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşıma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takva sahipleri bunlardır.” (Bakara suresi, 177. ayet.)

Âlimlerimizin Kur’an-ı Kerim’in özeti mahiyetinde gördükleri sure ve ayetler yanında aynı durum bazı hadisler için de söz konusu edilmiştir. Mesela Kütüb-i Sitte imamlarından Sünen sahibi Ebu Davud, iyi bir Müslüman olmak isteyeneye şu dört hadisin kâfi geleceğini söylemiştir: “Ameller niyetlere göre

değerlendirilir.” , “İnsanın kendini ilgilendirmeyen işleri bırakması, onun iyi bir Müslüman olduğunu gösterir.” , “Kişi kendisi için istediği şeyi kardeşi için de istemedikçe iyi bir mümin olamaz.” , “Helal de bellidir haram da. Ancak bunların arasında (sakınılması gerekli), halkın çoğunun helal mi haram mı olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır...”

Bu yazıda muhtasar müfid metinlere örnek olarak sunduğum ve yazının başlığı olarak tırnak içinde yazdığım ifade, Bediüzzaman Said Nursi’ye ait. Said Nursi’nin Lemeat isimli eserine dercettiği “Anglikan Kilisesine Cevap” başlıklı kısa metin şöyle:

“Bir zaman bîaman İslam’ın düşmanı, siyasi bir dессas, yüksekte kendini göstermek isteyen vesvas bir papaz, desise niyetiyle hem inkâr suretinde

Hem de boğazımızı pençesiyle sıkıdığı bir zaman-ı elimde pek şematetkârane bir istifham ile dört şey sordu bizden.

Altı yüz kelime istedi. Şematetine karşı yüzüne “Tuh!” demek, desisesine karşı küsmekle sükût etmek, inkârına karşı da

Tokmak gibi bir cevap-ı müskit vermek lâzımdı. Onu muhatap etmem. Bir hakperest adama böyle cevabımız var. O dedi birincide:

“Muhammed aleyhissalâtü ves-selâm dini nedir?” Dedim: İşte Kur’an’dır. Erkân-ı sitte-i iman, erkân-ı hamse-i İslam, esas maksad-ı Kur’an. Der ikincisinde:

“Fikir ve hayata ne vermiş?” Dedim: “Fikre tevhid, hayata istikamet. Buna dair şahidim: “Festakim kema umirte” , “Kul hüvellahu ehad” Der üçüncüsünde: “Mezahim-i hazıra nasıl tedavi eder?” Derim: “Hurmet-i riba hem

vücub-u zekâtla. Buna dair şahidim: “Yemhaku’llahu’r-riba” , “Ve ehallellahu’l bey’a ve harrame’r-riba” , “Ve ekimu’s-salate ve atü’z-zekâte”

Der dördüncüsünde: “İhtilal-i beşere ne nazarla bakıyor?” Derim: Sa’y, asıl esastır. Servet-i insaniye, zalimlerde toplanmaz, saklanmaz ellerinde.

Buna dair şahidim: “Leyse li’l-in-sani illa ma saa” “Vellezine yek-nizune’z-zehebe ve’l-fiddate ve la yünfikuneha fi sebilillahi febeşşir-hüm bi azabin elim” (Yüz mâşâallah bu cevaba.)

Bediüzzaman Said Nursi’nin bu kısa metinde verdiği özlü cevaplar, İslam’ı adeta birkaç kelime ve birkaç ilkeyle hülasa etme ve muhataplara kısa bir özet halinde sunma yaklaşımlarına güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Tabii ki buradaki tevhid ve istikameti, sadece sözlük anlamlarıyla değil geniş kapsamlı ve derin anlamlı kavramlar olarak görmemiz gerekmektedir. Tevhid, İslam’ın belki de ruhu ve özü diyebileceğimiz bir ana ilkedir. Sadece bir inanç ilkesi olarak değil kâinatı, insanı, bilgiyi, varlığı ve her şeyi okuma biçimi olarak görülmeli ve bir bütünsellik yaklaşımı olarak inancıyla, ibadetiyle, ahlakıyla, muame-

latıyla dinin ve hayatın merkezine alınmalıdır. Tevhidi, her şeyi Allah ile irtibatlı görebilme anlamında bütünsel ve külli bir bakış açısı, bir okuma biçimi ve bir telakki tarzı olarak da değerlendirebiliriz.

İstikamet, bütün vahiy olgusunun ve nübüvvet silsilesinin adeta illeti, sebebi ve hikmetidir. Nebiler silsilesi istikamet için vardır. Sağlam bir dayanak noktası olarak tevhid bizim nokta-i istinadımızdır. İstikamet ise bizlerden sırat-ı müstakimi takip etmemizi isteyen Rabbimizin “Festekim kema ümirte-Emrolunduğun gibi dosdoğru ol” ayet-i kerimesi doğrultusunda bütün peygamberler silsilesine asli vazife olarak belirlediği çizgidir. Bu noktada vahiy, insanlığın istikamet üzere devam edebilmesi için inzal-i kütüp ve irsal-i rûsul suretinde Rabbimizin inayetinin ve ikramının bir tecellisidir. Dünya hayatı, vahyin esası mesabesinde olan tevhid ilkesine dayandığında ve peygamberlerin izini takip ederek istikamet üzere yaşandığında anlam kazanacak, din saadet-i dareyni kazandırmaya işlevini yerine getirecek ve insan bu sayede hüsrandan kurtulacak, asıl hayatta felaha erecek ve ebedi saadeti kazanacaktır.

İstikamet ise bizlerden sırat-ı müstakimi takip etmemizi isteyen Rabbimizin “Festekim kema ümirte-Emrolunduğun gibi dosdoğru ol” ayet-i kerimesi doğrultusunda bütün peygamberler silsilesine asli vazife olarak belirlediği çizgidir.

“İstanbul’un Kültürel Yüzü -Cağaloğlu Sultanahmet Beyazıt-” Üzerine

INSICAM

Efendim, öncelikle sorularımızı cevaplamayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz.

Gün geçmiyor ki, İstanbul hakkın-da yeni bir çalışma çıkmamış olsun. İşte bunlardan, son çıkanlardan biri, Cevat Özkaya editörlüğünde otuz yedi yazarın imzasının bulunduğu, “İstanbul’un Kültürel Yüzü -Cağaloğlu Sultanahmet Beyazıt-”. Adı geçen semtlerin mimari dokusu, gündelik yaşamı, kültür ve sanat etkinliklerinden tutun da gelenek ve göreneklerine kadar birçok husus detaylıca işlenmiş eserde. Bu kitap bağlamında, kitabın editörü Cevat Özkaya ile İstanbul’u, bu muhteşem şehrin kültürel veçhesini konuştuk.

Sizi böyle bir çalışmaya sevk eden sebepler nelerdir?

- Doğrusunu isterseniz bu kitabın yapılış kararı, Türbe’den başlayıp, Sirkeci’ye kadar devam eden bir gece yürümesinde verildi. İTO yönetim kurulu üyeleri İsrail Kuralay ve Mehmet Ali Devecioğlu ile beraber yaptığımız yürüyüşte ben, Cağaloğlu’nun tarihi ile ilgili, bazı binaları da göstererek anlatımlarda bulundum. Cağaloğlu, Beyazıt, Sultanahmet’in hem Bizans’ın hem de Osmanlı Devleti’nin idare edildiği mekânlar olduğu konusunda sohbetimiz devam etti. Bu tarihi mekânların hayli yıpratıldığını, ancak hiç olmazsa kalanların korunması ve kayıt altına alınmasına ilişkin bir temenni ile noktalandı konuşmamız. Buraya ilişkin kitap oluşturma düşüncesi, bu sohbetin sonucunda oluşan bir fikirdir. Bu fikrin uygulanması ise İsrail beyin talebi ile hayata geçti.

Editörlüğünü yaptığınız kitabın adı, İstanbul’un Kültürel Yüzü -Cağaloğlu Sultanahmet Beyazıt-. Bu üç bölge, son zamanlara tarihî dokusunu ve özelliklerini büyük ölçüde kaybetti, meskûn mahal olmaktan da çıktı. Bu durum, sizce İstanbul’un kültürel yüzünü nasıl etkileyecek?

- Şimdi eskiye dönük olarak neyin yapılmadığını eleştirmek ve telâfi edilemez kayıplara uğradığımızı söylemek, bir tespit olmanın ötesinde herhangi bir sonuç üretmiyor. Bu tespit, geleceğe dönük bir eylemi şekillendiriyorsa önemlidir. Bu bölgelerin, tarihi dokusunu ve özelliklerini epeyce kaybettikleri doğrudur. Ancak, kalanları koruyamazsak çok daha sıkıntılı bir durumla karşı karşıya kalacağız. Hiç olmazsa şu anda ayakta kalabilen yapıların tespiti ve bunların orijinal durumlarına uygun restore edilerek, normal hayatta kullanılabilir hale getirilmesi önemlidir. Şu anda kalan eserlerin, restorasyonu, kaybolanlara ilişkin de hafızayı hareketlendirecektir. Bizim de bu kitapla yapmak istediğimiz, insanların hafızalarını hareketlendirmek ve bu yönde daha yetkin çalışmalar yapmak konusunda arzu uyandırmaktır.

Kitabın alt başlığını oluşturan bölgeler, neredeyse İstanbul'un merkezini oluşturuyordu. Günümüzde İstanbul'un bir merkezi var mı? Varsa neresidir sizce?

- Günümüz İstanbul'u bir tek merkezle yetinebilecek büyüklüğü çok aşmıştır. Onun için şehrin tek değil birçok merkezi var bana göre. Taksim, Kadıköy, Üsküdar, Bakırköy birçok yer, şehrin merkezleri olarak kabul edilebilir. Ancak Suriçi (Biliyorsunuz Eminönü belediyesi kaldırılarak Fatih belediye sınırları Suriçi'nin tamamını kapsadı) İstanbul denildiğinde ilk akla gelen yerdir. İstanbul'un silueti denildiğinde Topkapı Sarayı'ndan başlayan, Sultanahmet Camii, Ayasofya Camii, Nuruosmaniye, Beyazıt Kulesi, Fatih Camii ve Yavuz Selim Camii'ni de içine alan o manzara gelir herkesin aklına. Yüz, yüz elli yıl önceki gravürlere bile baktığınızda bu silueti görürüz. Umarım bir 16/9 kuleleri faciası bundan sonra yaşanmadan bu siluet devam eder.

Yaşanan değişimler nasıl bir İstanbul insanı tipini oluşturdu?

- Zaman içinde çok şeylerin de-

ğiştiği açıktır. Ancak bu değişim, geçmişi tamamen yok ederek bir yenilenme şeklinde olmamalıdır. Bizde maalesef geçmişin yok farz edilmesi zihniyetinin hâkim olduğu bir dönem yaşandı. Bunu arızı bir hal olarak kabul edip var olanları müzeleştirerek değil hayatın içinde kullanıma sunarak yaşatmalıyız. Her değişimi bir kimliksizleştirme olarak görmek, çok doğru değil. Bu bağlamda Tanpınar'ın şu sözü, galiba yapılması gerekeni çok doğru ifade ediyor: "Değişerek devam etmek, devam ederek değişmek."

Zaman zaman tartışılan İstanbul'un silueti meselesi var. Şehir değiştikçe siluet de değişir mi sizce? İstanbul'un kimliksizleşme tehlikesi var mı? Ne diyorsunuz bu konuda?

- Evet, bir mekânın sadece turistlere terkedilmesi geçerli bu turizm anlayışı açısından da kabul edilebilir bir durum değildir. Kendimizden örnek alalım, bir bölgeye turistik seyahat yaptığımızda, o bölgenin yerel ahalisinin nasıl yaşadığını, neler yaptığını, hayatlarını nasıl sürdürdüklerini görmek isteriz. Hatta mümkünse bölgede yaşayanlarla konuşmak, bizde mukayese edilebilecek hatıralar bırakır ve hayatımızı zenginleştirir. Sadece lokantalar, oteller ve kafelerden oluşan bir bölge bizi, tek tipleştirilmiş insan tipleriyle muhatap kılar. Türkiye'deki otel, kafe ve lokantaların dizaynıyla başka bölgelerdeki arasındaki fark çok azdır. Komiler, garsonlar gibi bu yerlerde görev yapanlarda dünyanın her yerindeki meslektaşlarına çok benzerler; farklı olan bu kurumların dışında yaşanan yerel hayattır. Asıl merak edilen de budur kanaatimce.

Kitabın Önsöz'ünde (syf. 7) "Dünyanın en çok turist çeken şehirlerinde, tamamen turistlere terk edilmiş mekânlar yoktur." diyorsunuz. Peki, bizde niye böyle oldu?

- İstanbul'un bu hale gelmesinde saydığımız üç davranışın da değişik oranlarda payı vardır. Aslolan son dönemde başlamış ve epeyce bir mesafe kat edilmiş bulunan, tarihî eserlerin hayata kavuşturulmasının, daha bir yetkinlikle devam ettirilmesidir.

Sizce İstanbul'un bu hale gelmesinde ihmal mi, kasıt mı, ilgisizlik mi var?

- İstanbul'un yönetim sorununa ilişkin söz söylemek, benim hadimi aşar. Ancak bir temennimi söyleyebilirim; Suriçi'nin ayrı bir kânunla yönetilmesi gerektiğini düşünüyorum. Herhangi bir ilçenin yönetimiyle, Türkiye'nin tarihi birikiminin büyük bir kısmını bünyesinde barındıran Suriçi'nin yönetiminin aynı şekilde olmaması gerekir gibi geliyor bana.

Dergimiz ve okuyucularımız adına teşekkür eder, daha iyi, daha güzel bir İstanbul'da yaşamak temennisiyle saygılarımızı sunarız.

İstanbul'u Çelebice Cevelan

Hüseyin AKIN

Eğitimci-Yazar

İstanbul Hz. Âdem'den sonra farklı isimlerce dokuz kere kurulmuş ve yine farklı zamanlarda on bir kez kuşatılmış bir şehir. Latince Makedonya'dan Süryanice Yankoviçe'ye, Sırpça Pozanta'dan Nemse dilinden Kostantinopol'e, Hintçe Taht-ı Rum'dan Osmanlıca İslambol'e kadar değişik adlar almış.

İnsan yaşadığı şehrin özelliklerini kazandığı kadar, o şehir de insanın özelliklerini yansıtır. Edip Cansever'in şiirinde söylediği gibi: "İnsan yaşadığı yere benzer/ O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer. Bu benzerlik şehrin insana dair doku ve karakterini yitirmemesiyle doğru orantılıdır. Mekânın da bir poetikası olduğunu dikkate aldığımızda insan bir şehrin hem yazanı hem de yazılanı konumundadır. Hacı Bayram Veli'nin nagehan vardığı şehir için söylediği "Ben bile onda yapıldım/ Taş u toprak arasında" mısralarını başka türlü anlamak mümkün değildir.

Şehirle beraber inşa olmak, mekânın ruhunu zamana, zamanın ruhunu insana yerleştirmektir. Belki de bu sebepten herkesin kendine göre bir İstanbul'u var. Her kişi kendi İstanbul'unu kendi dünyası ve ufkuna göre önce içinde bina ediyor. Nedim'e "Altında mıdır, üstünde mi cennet-i âlâ" diye sorduran bu tasvire sığmayıp tasavvurla ancak anlatılabilir olma özelliğinden başkası değildir. Büyük seyyahımız Evliya Çelebi de tasvirden çok tasavvura dönük bir İstanbul resmi çizmiştir ünlü Seyahatnamesinde. Gezmenin yazmaya benzeyen taraflarını anlatıma ustalıkla katarak.

Bir şehir olmazdan evvel bir imgedir İstanbul.

Herkes yüreğinden diline yansıyan şekliyle çizer onun haritasını. Bir rüya kenti, bir cennet arzusunun dünyaya yansımış şekli. Kadim bir söz gibi muhkem. Fetih coşkusunu insanda diri tutan, kavuşma hasretinin taşa toprağa sinmiş hali. Eski dilde el yazımı kutsal bir kitap.

Ne kadar tahrif edilmeye, okunaksız kılınmaya çalışılırsa çalışılsın üstündeki gök kubbe kadar eski, bir o kadar orijinal.

Peygamber övgüsü, Hz. Süleyman yapısı. Gulgule-i Rum, Tantana-i Rum, Debdebe-i Rum ve Gulubetü'r Rum diyarı... Allah'ın "kün" (ol) hitabının yankısından halk olmuş gibi meydana gelişin ve oluşun bütün hallerini ilk günkü canlılığıyla yaşayan ve yaşatan.

İstanbul Hz. Âdem'den sonra farklı isimlerce dokuz kere kurulmuş ve yine farklı zamanlarda on bir kez kuşatılmış bir şehir. Latince Makedonya'dan Süryanice Yankoviçe'ye, Sırpça Pozanta'dan Nemse dilinden Kostantinopol'e, Hintçe Taht-ı Rum'dan Osmanlıca İslambol'e kadar değişik adlar almış.

Her biri belli bir adım mesafeden oluşan tam yirmi yedi kapısı vardır. Her kapı İstanbul'un apayrı güzellikte odalarına açılır. Silivrikapı, Topkapı, Edirnekapı, Kumkapı Yenikapı, Ahırkapı, Çatladıkapı, Eğrikapı, Balatkapısı...bunlardan bazıları.

Yine İstanbul'u ve içindekileri her türlü vahşiyattan, olağanüstü varlık ve tehlikelerden koruma amaçlı, ya da maddi önlem maksatlı 366'sı karada 10'a yakını denizde olmak üzere tılsımlar vardı. Bu tılsımlar belli sütunlar üzerinde dev suretler şeklinde olabildiği gibi ufak bir figür ya da renkli bir taş şeklinde olabiliyordu. Bu, hiçbir şehre nasip olmayacak bir büyü

Fotoğraf: Süleyman Berk

bakış, sureti ve silüetini her türlü nazardan emin kılma gayretidir.

İstanbul sadece güzelliğiyle değil aynı zamanda cevher ve madenleriyle de Allah'ın lütfuna mazhar olmuş bir şehir. Onun gezenleri şaşırtıp duraksatan, yolundan döndüren tarafı biraz da budur. Şimdilerde işaret ettiği anlamlarından uzaklaşan semtlerin bir zamanlar birer maden kaynağı olduğu görülür.

Evliya Çelebi, bir zamanlar Sultan Ahmet Camiinin imareti altında büyük bir mağaradan siyah barut, güherçile ve sarı kükürt çıkarıldığını söyler. Aynı şekilde, Kumburgaz denilen semtin "kum burgazı" denilen saat kumunun burada bulunuşundan geldiğini öğreniyoruz. Davut Paşa'da taş madeni, Eyüp'te testi yapmakta kullanılan "Ensari Çamuru" adı verilen macun, Kâğıthane'de cendereci suyu ve ağır kökü; Sarıyer'de aynı adı alan testi ve kâse yapmakta kullanılan mayalanmış kokulu çamur; yine Sarıyer'de dağın doğu tarafa deniz kıyısına yakın bir mağarada saf altın, Üsküdar'da dağlık yerlerde, mezarlarda kullanılan küfeği kayağan taşı, Tophane'de demir madeni bulunmaktaymış.

Ve İstanbul'un en önemli ve en

zengin madeni insandır. Onun için, "Yeryüzünde bin adam ölür ve bin bir adam doğup bir adamdan çoğalır" derler. Bu yüzden İstanbul insan madeni yurdu olarak şöhet kazanmıştır.

Evliya Çelebi İstanbul'u şifahi bir dille anlatmakla yetinmez, bilgi ve belgelere dayanarak bu kutlu kentin tarihi önünden adeta resmi geçit yaparcasına geçer.

Ayrıntılar onun kaleminden ayrı bir önem kazanır. Kişi ve yer adlarının yanı sıra asker, parça ve mühimmat sayısını rakamlarıyla sıralar. Bunların aynıyle doğru olup olmadığını bilmiyoruz.

Fakat bildiğimiz şey Çelebi'nin aynen kendisi gibi özgün seyyahlardan olan Marko Polo gibi gezmelelerinde romantizmin de üzerine çıkarak, görme duyusunun esaretinden kendini kurtarmış olmasıdır.

Gerçekten de görmek ve bilmek insandaki yaratıcılığı öldüren, hayal gücünü yok eden unsurlardır. Onun gezdiği yerlerle ilgili bu denli ayrıntılara yer vermiş olması kopan tarihsel manzarayı hayal gücü ve ideal bakışıyla doldurabilme becerisinde yatmaktadır.

Bu meyanda İstanbul kurulan hayallerin ve kurgulanan ideallerin rahatlıkla soluk alabildiği bir "kızıl

elma" olmaya yakışır bir tılsımlı dünyadır.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u on birinci kez kuşatmasını anlatırken Evliya Çelebi adeta geçmiş zamanlara uzanan bir savaş muhabiri gibidir. Sadece vakayı dakikası dakikasına anlatmakla kalmaz, aynı zamanda kendi duygularını da ortaya koyarak yorumlar yapar. Yaşanan ân onun için yaşanan ân değildir. Bu ânları canlı anlatımıyla yeniden yaşatırken, anlatımın en harareti yerinde dahi mekânın tarihine atıflar yapmayı es geçmez. Örneğin; "Horosi Dede, Unkapanı'ndan sarıldı." diye anlatırken hemen orada durur ve okuyucunun dikkatini olaydan mekâna doğru çekerek; "Unkapanı'na onun için Horozkapısı derler. Kapının dış eşikinden içeri girerken sol tarafında ta üst eşikği üzerinde..." diye sürüp giden daha bir sürü malumatı okuyucunun gözlerindeki merak ve şaşkınlığı seziyormuşçasına büyük bir istahla anlatır.

Bireysel gezilerin en büyük özelliği yaşananları o an için anlatıp paylaşacak, güzellik ve şaşkınlığı bölüşecek birilerinin bulunmamasından kaynaklanan ruhsal ve estetik boşluktur. Güzel ve ilginç olanla bir başına kalan gezginin bu zaman ve mekâna en azından tanıklık etmesi açısından bir başkasıyla paylaşması bir gerekliliktir.

Çelebi'nin gezilerine tek başına çıktığını düşündüğümüzde bu ikinci bir kişinin yokluğunu muhayyel kalabalıklar diyebileceğimiz okuyucuyu karşısına alarak telafi ettiğini görüyoruz. Yalnız bu okuyucuya kılavuzluk tarzı alışıldık bir müze gezdirmenin çok ötesinde bir şey. Meydana geliş ânının şahitleri kılıyor Çelebi okuyucuyu.

Yani tarihi yeniden bugüne geri getirir gibi vakaları seyrettirirken, bir yandan da kendisi sorulacak şeyi önceden sezmiş gibi şerhler yapıp cevaplar veriyor.

Üsküdar, Hatıradan Hafızaya...

Sibel ERASLAN

Avukat-Yazar

Şehirlerin de tıpkı insanlar gibi bir kaderleri olduğu söylenir. Üsküdar'ın kaderi de İstanbul'u gözünü bile kırpmadan sevmek ve seyretmektir... Allah kıyamete kadar İstanbul'umuzun minarelerinden ezanlarımızı eksik eylesin.

İstanbul'un en güzel ezanlarından: Mihrimah Sultan Camii ile Atik Valide Sultan Camii'nin karşılıklı olarak sırayla okudukları halk arasındaki deyimle "redifli ezan"... Üsküdar'da ezan, sabahleyin saba, öğlen vakitinde rast, ikindide hicaz, akşamda segâh, yatsıda uşşak makamlarıyla dalgalanır ve hassaten Üsküdar ezanlarıyla hidayete eren ecnebilerin olduğu bile anlatılır. Musiki ve usûl-makam Üsküdar'ın en eski bilgilerindendir, öyle ki; aslen bir hekim olan Karacaahmet Hazretlerinin Nuh Kuyusu'ndaki dergâhlarında musiki makamlarıyla, ilahilerle tedavi ettiği divaneler, Üsküdar'ı tıp tarihimize geçirecek evsaftadır.

Rahmetli Dr. Ayhan Songar, şair Yahya Kemal beyin son zamanlarından bahsederken, Park Otel'deki odasında en çok; Üsküdar'da şöyle bir gezip dolanmayı düşlediğini anlatırdı. Otel'in çay salonundan Üsküdar sırtlarına doğru bakarlarken, gün batımı esnasında, "yangın başladı" dermiş. Hakikaten güneşin Üsküdar'ın pencerelerindeki son şavkı, kızıl alevleri andırır; Üsküdar'ı bir kızıl goncaya döndürürdü... Güneşin battığı andaysa, Üsküdar'ın sihri birden bire kaçır, hayatın nabızı öne geçer, iş telaşı, eve dönüş, vapur çıkışları ve otobüsler derken, hava kararır, bu sefer de lambalarını yakan evlerin birer mahyayı andıran donanmasıyla bir hayal perdesi başlardı...

Yahya Kemal Bey, Üsküdar'dan "mütedeyyin ve mutakit" olarak bahse dermiş. Ahmet Hamdi Tanpınar ise, "hanım sultanların saltanatı" diye söz edermiş Üsküdar'dan. Hakikaten de; Kız Kulesi bir yanda, Mihrimah Sultan Camii ve Şifahanesi diğer yanda, Atik Validesi, Cedid Validesi, Gülnuş Valide Sultan Vakfiyesi ile bir anneler diyarıdır Üsküdar. Biz bunları Songar Ho-ca'dan dinlerken, Üsküdar Kız Lisesi öğrencileri olarak gurur duyardık.

Aslında ne kendisi ne de sakinleri mağrur olurdu Üsküdar'ın. Mütevazı, mütebessim, kalender insanlardı. Nasıl bu kadar kolay konuşuyorsun diyenler için söyleyeyim, bendeniz Üsküdar'lılıkta 4. kuşak oluyorum

**Hakikaten de; Kız
Kulesi bir yanda,
Mihrimah Sultan
Camii ve Şifahanesi
diğer yanda, Atik
Validesi, Cedid
Validesi, Gülnuş
Valide Sultan
Vakfiyesi ile bir
anneler diyarıdır
Üsküdar**

efendim. Komşuluk hakkına çok riayet edilirdi mesela. İtalyan, Rus, Ermeni, Musevi, Rum komşularımız da çoktu bizler çocukken ve mahalle adabı içinde, sevgi, saygı ile herkes birbirinin hakkını gözetirdi. Onlar bizim Ramazanımızı, biz onların Paskalyalarını tebrik ederdik. Beş yaşlarındaydım Anneannem Zeynep Hanım – o da bir Üsküdarlıdır- ile Zeynep Kamil’de bazı evlerin önünden geçerken, “bak” demişti bana, “bunlar Hacı evidir”, durmuş bakmıştık o evlere. Anneannemin gözünden yaşlar gelirken bizi fark eden ev sahipleri, hiç tanımadığımız halde kapıya çıkıp bize gülsuyu dökmüşler, bana da bakır bir yüzük vermişlerdi. Ne çok sevinmiştik. Kapıları ve pencere pervazları yeşile boyanmış bu Hacı Evleri, hala çocukluğumun o bulutlu hatıraları arasında...

Zengin sayılmazdı Üsküdar. Bir Erenköy değildi mesela, Fenerbahçe değil, Moda hiç değil... O gariple- rin Üsküdar’ıydı... Karacaahmet’iyle, çeşmeleri, yatırları, Aziz Mahmut Hüdai Dergâhıyla; camileri, aşevleri, bostanları, tütün rejisi, cezaevi, Kız Kulesi, Selimiye Kışlası, Kuleli Askeri Lisesi, Kandilli Kız Lisesi, Üsküdar Kız lisesi, Haydarpaşa Erkek Lisesiyle, dert küpü Numune Hastanesi’yle; Zeynep Kamil Doğumevi’yle, Musiki Cemiyetiyle, yaz gelince açık hava sinemalarıyla, Bağlarbaşı’ndaki dondurma ve ev yapımı gazoz satan Bağ Pastanesi’yle, Kanlıca’daki yoğurtla, Çengelköy’deki bademle, Meydan’daki kolonyacılar çarşısı, Balıkçılar pazarıyla, kıyıya yanaşmış medar-ı maişet motorlarıyla, Şirket-i Hayriye’den kalma vapurlarıyla, dilencileriyle, divaneleriyle, sümbülleri, mor salkımları, incirleri ve tabii ki erguvanlarıyla...

Fotoğraf: Süleyman Berk

O; “Yaşamıştır derim, en hoş ve uzun rü’yada/ Sende çok yıl yaşayan, sende ölen, sende yatan” dedikleri İstanbul’un, aziz Üsküdar’ıydı...

Edebiyat Öğretmenimiz Ayla Ağabegüm, Üsküdar için “fethi gören Üsküdar” derdi. Anlattığına göre, 1071’deki Malazgirt Zaferi’nden hemen kısa bir zaman sonra, 1480-81 sularında Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve ordusu Üsküdar kıyılarına kadar gelmişler... “Ayasofya’nın kubbelerine bakan ilk Türk ordusu bu orduymuş” derdi Ayla Hanım. Onun nazarında İstanbul, Anadolu Yaylası’nın en uç serhaddiydi ve Üsküdar, Malazgirt’e bağlıydı. 1480’lerden bu yana Türk ve Müslüman bir beldeydi Üsküdar. Hocamız, fetih rüyalarının burada görüldüğünü söylerdi.

Zengin sayılmazdı Üsküdar. Bir Erenköy değildi mesela, Fenerbahçe değil, Moda hiç değil... O gariplerin Üsküdar’ıydı...

Fotoğraf: Süleyman Berk

Üsküdar ve kütüphane dendiğinde, ille de Şemsi Paşa Kütüphanesi gelir ve benim çocukluk- gençlik günlerimin belleğinde önemli bir yer tutar.

Bir kenti ilkin kütüphaneleriyle tanımak isterim ben. Evvela Hacı Selim Ağa Yazma Eserler Kütüphanesi'ni zikretmem gerekir, lakin o kütüphaneye ancak üniversite sonrasında girebildiğim için, çocukluğumun bulutlu hatıralarında, bahçesindeki ortancalar arasında sevdiğimiz, koşturduğumuz kedilerinden ibaret ancak. Üsküdar ve kütüphane dendiğinde, ille de Şemsi Paşa Kütüphanesi gelir ve benim çocukluk- gençlik günlerimin belleğinde önemli bir yer tutar. Dile kolay, ilkokuldan üniversiteyi bitirene kadar, kışın sıcaklığına, yazın serinliğine sığınarak, kitapların engin denizlerine açıldığımız bir kutsal mekândı o kütüphane... Şemsi Paşa Camii'nin müstemilatı olan bir yapıydı.

Rahmetli Anneannem Zeynep Hanım bizim şimdilerde Şemsi Paşa Camii dediğimiz camiye o, "Kuşkonmaz Camii" derdi... Mimar Sinan'ın bir mikro selatin cami özeliyle, dikkat ve rikkatle inşa ettiği, nâzenin ve kendine has üslubuyla dikkat çekicidir. Küçük bir saraycık gibidir. Üsküdar'ın elmas küpesidir. Neşeli küçük çocuğudur.

Çocukluğumuzda, her bir yandan esen rüzgâra açık konumuyla ne zaman dikkat kesilip izlesek, haki katen tek kuş konamazdı bu camiye, ama kedisi çok olurdu... Caminin müstemilatından olan kütüphanede kitap okuyup, ödev yapardık. O vakitler ihtişamlı, ihtişamlı olduğu kadar da hırpani görünüşüyle "Tütün Rejisi" ve hemen yanından başlayan tekne yapım tezgâhları, balıkçı barınakları, hemen denizin çırpıntısında Şemsi Paşa Camii vardı... Ve caminin ön yüzüne deniz çarpardı. Anneannemden işittiğime göre, sandallar camiye yanaşır- mış eskiden, caminin denize açılan

kapısından içeri girilirmiş. 80'lerin ortasına kadar caminin deniz tarafından geçmek beceri isterdi, zira daracık ve yosun tutmuş, yaklaşık 50 cm civarındaki taş çıkıntılardan geçerken deniz, ayakkabılarımıza kadar çıkardı, biraz dalga olduğunda geçemezsiniz zaten. Maceralı olduğu için biz deniz tarafından geçmeyi çok severdik.

Mayıs ayında, Salacak kıyılarında mevsimin ilk karpuzu denize atılır; bir cümbüş bir nümayişle, karpuzun peşine denize dalan delikanlılar alkış, tezahürat birbirleriyle yarıyordu. Karpuz kabuğunun denize düştüğünü görürdük çocukluğumuzun Üsküdar'ında...

Üsküdar Ramazanlarında kadınların bir ziyaret güzergâhı olurdu. Çamlıca'daki Selami Baba Türbesi'ni ziyaretle başlanır, oruç ağız okunan Yasinler, Tebarekeler, Ammeler ile Üsküdar'a inilir. Aziz Mahmut Hüdei Hazretlerinin dergâhına varılır; adağı olan orada adağını kestirir, sadakası olan orada sadakasını verir, rüyası olan tabir ettirir, adağı tutan lokum dağıtır. Orada da Amme Cüzü okunup öğlen namazı eda edildikten sonra, deniz motoruyla Eyüp Sultan Hazretlerine geçilir. Ziyaret, sadaka ve hatim indirme duaları ikindiye kadar yapılır; yılda bir kere zemzem suyu aktığı inanılan türbe çeşmelerinde su doldurulur, sonra Fatih Sultan Mehmet Han'ın türbesine geçilir. Fatih Camii'nin içindeki tulumbadan su çekilir, yanlarında getirdikleri kaplara konulur. Vaaz dinlenir; bir miktar mukabele takip edilir; oradan doğruca Sultanahmet Camii'ne çıkılır; artık akşam ve iftar orada açılacaktır. Top patlamadan evvel caminin bahçesinde bir ağaç altında çıkınlar açılır, sular, börekler, peynir ekmekler, illa ki zeytin,

"hafif zarif kayıntılar" (Anneanne-min sözleri) ile iftar edilir. Akşam namazından sonra dondurma veya pamuk helvası alınarak avutulan çocukların çoktan uykusu gelmiştir bile. Teravih kılınırken yarı uyur yarı uyanık halde, düşle gerçek arasında, masmavi çinileriyle bir masal sarayını andıran caminin içinde bir cennet uykusuna yatılır...

Eski Üsküdarlıların evlerinin duvarlarında muhakkak hat levhaları olurdu. Hilye-i şerifler, Bismillah'lar, Kelime-i Tevhidler, Muavvizeteyn, Karınca Duası, Ashab-ı Bedir, Pençe-i Aba gibi kaligrafik desen ve yazıların önemi, sadece sanatsal zevk veya Osmanlı geleneği olmaktan kaynaklanmaz. Yangınlarıyla meşhur olan İstanbul'un Üsküdarlı eski hanımları, duvarlara asılı olan bu hat levhalarının evlerini yangınlardan koruyacaklarına da itimat ederlerdi. Yani hat sevgisi; hem sanat, hem de hayat memat işiydi, özellikle ahşap yalıların, konakların bitişik nizam sıra sıra dizildiği Boğaz kısmı, Nakkaştepe, Kuzguncuk, Çengelköy muhitleri defaatle yangın korkusu yaşadıklarından duvarlarından bu harika levhaları hiç eksik etmezlerdi. Çocukluğumda yetiştiğim son hat levhalarından bahsediyorum. O kadar hat levhası ne oldu, nereye uçup gitti, nerede har vurulup harman savruldu bilmiyorum. Ama onlar yok artık.

Üsküdar'ın, şimdilerde pek hatırlanmayan diğer bir özelliği de musikişinas muhiti olmasıyla ilgiliydi. Hemen her evde cümbüş veya kanun, ud, tambur olurdu, nota-usul bilmeyenler bile, akşam yemeklerinden sonra, aile içinde bir kaç şarkıyı koroya dâhil olup mırıldanacak kadar söylerdi. Üsküdar Musiki Cemiyeti'nin varlığı rastlantısal değildi elbet, böylesine

mümbit bir sanat muhiti olan Üsküdar'ın kalbiydi musiki... Ercüment Batanay, Emin Ongan, Niyazi Sayın, Üsküdar'ın pirlerinden.

Üsküdar'ın güzelleri de çoktur. Rahmetli Annem Refika Hanımla, Üsküdar Şeyh Devati Camii'nin önünden yürürken bir gün uzun boylu, ak saçlı, aksakallı, nurani yüzlü bir dedeyle karşılaşmıştık. Etrafındaki çocuklara cebinden çıkarttığı şekerleri dağıtıyordu. Bir ara annem kulağıma eğilip "keşke bize de verse!" der demez, bize doğru dönüp ellerini uzatarak, şeker ikram etmez mi! Annemle aynı anda şaşkınlıkla: "Aaa!" deyince, dede bize dönüp güldü, başını salladı, dua etti.

Sorduk soruşturduk kimdi bu güler yüzlü dede...

"Gönenli Mehmet Efendi" dediler.

Şehirlerin manevi sahipleri vardır. Üsküdar'ın manevi sahiplerine de bin selam olsun...

Rahmetli Anneannem Zeynep Hanım bizim şimdilerde Şemsi Paşa Camii dediğimiz camiye o, "Kuşkonmaz Camii" derdi... Mimar Sinan'ın bir mikro selatin cami özeniyle, dikkat ve rikkatle inşa ettiği, nâzenin ve kendine has üslubuyla dikkat çekicidir. Küçücük bir saraycık gibidir. Üsküdar'ın elmas küpesidir. Neşeli küçük çocuğudur.

Fotoğraf: Süleyman Berk

Büyük İstanbulum'un Peşinde Kırk Yıl

M. Nezihi PESEN

Eğitimci-Yazar

İstanbul'un ne kadar çok veçhesi var. Nice on yıldır İstanbul'da yaşıyorum. Bir nevi bu kadar senedir İstanbul'u yaşıyorum demek de münasip düşer sanırım. Yine de kırk yıla yaklaşan İstanbul hayatıma, yıllarıma rağmen bu çok katmanlı şehri ihata ettiğimi iddia edemem. Bunu iddia edebilecek kimsenin olduğuna da ihtimal vermiyorum. İstanbul, bir yandan böyle seyyal bir şehir... Ruh için, sosyal tabakalar bakımından ve hatta belediyeler açısından (belediyeler eliyle) bile sürekli değişmekte olan bir şehir. Öyleyse İstanbul'u anlatmak mümkün değil mi? Mümkün elbet. Fakat hem çok uzak bir geçmişe uzanan derinliğiyle hem de modern zamanların pek çok şeyinden, değişimlerinden, estetik zorbalıklarından, ekonomik dayatmalarından etkilenen kimliğiyle zapt edilmez bir mahiyeti var İstanbul'un. Ben kendi bakış açımdan ona çeşitli veçhelerden yaklaşımaya çalışacağım veya onun çeşitli veçhelerini kelimelerle zapt edip kayıt altına almaya çalışacağım. Kesitlerden, fragmanlardan, görünümünden, tecrübe ve hissiyatlardan bütüne ulaşma çabası, denemesi. Deneme bir iki üç...

1. Köyden Kente Göç Açısından İstanbulum

Çocuktum, küçük bir çocuktum... Kamyon kasasında girmişiz İstanbul'a. Bingöl'ün bir mezra köyünden İstanbul'un kenar bir mahallesine göç eden yedi kardeşli bir ailenin üçüncü çocuğu olarak başlıyor benim İstanbul maceram. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra İstanbul'un ve Türkiye'nin bir çocuk için bile iç açıcı olması beklenemezdi. Değildi zaten. Hele ekonomik şartlar açısından durumlar vahimdi. Elbette hem ekonomik açıdan hem sosyal olaylar ve ahval-şerait bakımından detayları hatırlamıyorum. Fakat durum zordu, parlak değildi, şenlikli değildi, ferahlık ve mutluluk verici yönler nadirdi Atışalanı'nda. Altyapı sorunlarıyla boğuşuyordu İstanbul'un taşrasında yaşayan insanlar. Babam çoluk çocuğunun maişetini temin etmek için çeşitli işlerde çalışıyordu ve biz çocuklarını da okullara gönderiyordu. Şehre göç edişimizin temel amaçlarından biri de biz kardeşlerin eğitime devam edebilmeleriydi. Devam ettik. Okullara devam etmek benim İstanbul'la ilişkimin, bağlantımın yeni bir veçhe kazanmasına sebebiyet verdi. Oraya geçmeden önce bu göç meselesi ve İstanbul'un taşrasıyla ilgili bazı indî tespitler üzerinde durmanın isabetli olacağını düşünüyorum.

İstanbul'un güzelliklerini yaşıya-
mayan büyük bir kitle var hâlâ İs-
tambul'da. Sadece gündelik geçimini
temin etmek için bir işle uğraşmak,
mücadele etmek, işe gidip gelmek
bu ailelerin, bu kesimin gününün,
haftasının, ayının ve yılının ner-
deyse tümünü ele geçiriyor. Bütün
bir ömrünü İstanbul'un bu kaotik,
bunaltıcı, yorucu, yabancılaştırıcı
şartlarında heba eden bir büyük
insan kalabalığının hesabını kim
verecek? Bu kadar insanı buraya
yığmanın vebalini kimin boynuna
y klemeliyiz? Büyük mimarımız
ve düşünürümüz Turgut Cansever
ve ekibinin 1990'ların başında İs-
tambul'un imarı, isk n , ekonomik
ve sosyal işleyişinin nasıl olması
gerektiği hakkında bazı yetkililere
sundukları öneriler maalesef de-
ęerlendirilemedi. şimdi İstanbul
bir yönüyle bir heyula nerdeyse...

Demografik yığılma ve bu yığılma-
nın kapitalistlerin ağzını sulandıraca-
k hale gelmiş olması İstanbul'da
yaşamayı zorlaştırıyor. Sonradan
İstanbul'a gelip yerleşmiş pek çok
insan gibi benim de şımarıkça so-
rular sorma hakkım yok. Burjuva
değilim, beyaz Türk değilim, şiş-
li-Nişantaşı-Pera levantenini de deği-
lim, elhamdülillah. Avrupa yakasın-
dan Asya yakasına, Atışalanı'ndan
 sk dar'a geçmiş bir kişiyim. Yok,
henüz tam olarak bir kişi, şahsiyet
olmamıştım galiba Üsküdar'a ge-
erken.  nce bir yıllık Kur'an kursu
sonra imam hatip mektebi yılları
başlayacaktı orada.  sk dar'da.
Benim için İstanbul'un merkezi
olan yerde. İstanbul ilk başta ka-
labalığıyla, hızıyla, karmaşasıyla,
farklılığıyla, sertliği ve acımasızlı-
ęıyla beni çok korkutmuştu. Halen
de korkularımın depreştiği, şehrin
baş edilmez gürültü ve işleyişinden
kaçmak istediğim zamanlar oluyor.
Fakat artık İstanbul'un bazı hazi-

Fotoğraf: Süleyman Berk

nelerinden, kaynaklarından, im-
k nlarından, gizli bahçelerinden ve
g llerinin açılış anlarından haber-
darım ve Rabbim, şehrimin bu eski-
mez, daima ter   taze olan nimetle-
rinden faydalanmama izin veriyor.

2. İlk İnkışaf D nemim ve İstanbul'u Görmeye Başlamam

Çoğumuz, eskiden İstanbul den-
diğinde 'sur içi'nin kastedildiği-
ni biliriz veya zamanla  ğreniyo-
ruz bu gerçeği. İstanbul'la ilgilenip
onu sevmeye ve tanımaya çalıştıkça
başka gerçeklerle beraber bu tatlı
gerçeği de öğreniyoruz. Bu gerçek
bize bir şeyle daha söylemiş oluyor
aslında. İstanbul, zamanla, yani se-
neler veya yüzyıllar içinde, hem
fiziki olarak değişmiş hem de b y-
lece sınırları ve onunla ilgili tarif-
ler, tasvirler de sabit kalmayarak
tahavvüle ve tebedd le uğramıştır.
Donuk, değişmezlik zırhına b r n-
m ş bir şehir değil yani İstanbul.

Zaten içinden, ortasından deniz
akan bir şehir nasıl donuk, sabit
ve olumsuz bir surete sahip olabi-
lir ki?

Rumeli şehirlerinin bazıları-
nı geçtiğimiz yıllarda ziyaret etme
imk n  bulmuştum. ş k rl r olsun
Yüce Allah'a ki bana bu zevki ya-
şattı da İstanbul'un ve medeniyet-
imizin şehirlerinin eskiden nasıl
bir s k net, dinginlik ve güzellik
içinde hayatiyetlerini devam et-
tirdiklerini hissettim biraz. Biraz
diyorum, çünkü oralarda da çok
büyük çalkantılar yaşanmış, şehir-
lerimiz işgal edilmiş ve istenmeyen
değişimlere maruz kalmış. Neyse
ben aslında içinden nehirler geçen
Rumeli şehirlerinden bahsedecek-
tim, izniniz olursa değerli okuyucu-
cum. Saraybosna, Mostar, Prizren...
(Zaman ve zemin uygun olsaydı
zevkle onları anlatmak isterdim.
Yine de kısaca değiniyorum.) Bu ře-
hirler kısmen daha sakinler ve ora-

larda suyun sesini duyabiliyorsunuz. Neretva nasıl da nazlı coşkun akıyor mesela Mostar'ın içinden ve yıkılıp da yeniden inşa edilen köprü'nün altından. Tabi, asıl nehir Tuna'dır ama maalesef henüz Tuna'yı ve etrafındaki bereketli şehirleri göremedim, o topraklara ayak basmak nasip olmadı. Balkan şehirlerinin bazılarını ziyaret ettikten sonra Süleymaniye Camii'ne gittiğimde müthiş bir duyguyu çok canlı, somut bir şekilde yaşadım: İstanbul bir başkenttir. Süleymaniye nasıl Müslümanların kesintisiz ama kemiyet açısından yoğun olmayan ilgisine mazhar olmaktan dolayı mahzunsu, İstanbul da başkentliğini, hükümranlığını, merkeziliğini geçici olarak kaybetmiş olmaktan dolayı mahzun ve mükedderdir. Yine de o bir başkent. İstanbul'dan elli, yüzyıl evvel fethedilen Balkan şehirlerimizden döndükten sonra

Süleymaniye'de ve Boğaz'ın sularını seyre daldığımda içimde fetih ayetleri akıyor, akıyor, akıyor...

Üsküdar'dan Rumeli'ye geçtim çeşitli çağrışımlarla. Nitekim Müslüman atalarımızın buraya geçişleri de çok acayip, çok heyecanlı olmuştur. İstanbul böyledir: Zengindir, sürprizleri çoktur, mimari bir eserinden, bir sokağından tarihin bir dönemine yolculuk edersiniz. Yeter ki zihninizi ve ruhunuzu rahat bırakın. Fakat öncelikli olarak gezdiğiniz ve yaşadığınız yerleri sağlıklı ve doğru bir şekilde görebilmeniz gerekiyor. Görmek de bilmekle ilgilidir. Yaşadığımız şehri ve o şehrin medeniyet tarihimiz içindeki önemini, değerini bilmediğimizde nazarımız hep nakıs, çapraşık, şaşı ve malul olacaktır. Mesela nostalji bir çarpık bakış ve yaşam biçimidir. Tarihten koptuğunuz an veya onu geçmişin tozlu sayfaları arasında

kalmış bir süreç olarak kabul ettiğiniz an, bu zamanın batıl hükümlerine ve hurafelerine göre yaşamaya ve şekillenmeye başlarsınız. Batının ve çağın size dayattığı umdelerle, paradigmalara, dogmalarla kendinizi, geçmişinizi, tarihinizi ve şehirlerinizi okumaya ve anlamaya başlarsınız. Yani baktığınız her şeyi sürekli ya eksik veya yanlış anlamış olursunuz. Tanımlamak merkezde olmaktır. Ağyarın istediği, yönlendirdiği şekilde bakarsanız onlarla uyumlu ve onlara bağımlı bir hayat sizi bekliyor demektir. Değişimin ve Allah korusun, müstemleke olmanın, köleleşmenin bir çeşidi sayılır bu da. İpler sizin elinizde değildir. Mesela Hacivat ve Karagöz öldü. Zaten birer gölgeydiler perdede. Ama perde bizimdi, oynatan ve konuşturan bizdik. İp bizim elimizdeydi. Hacivat ve Karagöz bizim ruhumuzdan, birikimimizden yansıyordu perdeye. Hayatımızın bir rengi ve provasıydı bu gölge oyunu. Bizden çıkan ve bizi etkileyen bir oyun. Bir gerçeklik. Şimdi bütün dünyayla birlikte bizi de etkileyen gölge oyunlarının merkezi maalesef Hollywood.

Evet, ne diyordum? Üsküdar. Görüyorsunuz çok zengin bir şehir. Biraz direnebilmiş bir şehir. Bir İstanbul parçası... Üsküdar deyince Anadolu da geliyor aklımıza. Bildiğimiz gibi Milli Mücadele için Anadolu'ya geçişte çok önemli fonksiyonları olan, çok hassas görevler üstlenmiş, icra etmiş bir geçiş bölgesi Üsküdar. Benim aklıma Eyüp de geliyor Üsküdar deyince. Sonra Aziz Mahmut Hüdai hazretleri. Kadıköy'e benzeyen bir kesimi de var Üsküdar'ın. Kadıköy Üsküdar'a nazaran daha yakın Beyoğlu'na. Beyoğlu'na coğrafi olarak daha yakın

olan Üsküdar ama ruh ve yaşam tarzı açısından Kadıköy, Pera-Beyoğlu'na daha yakın-benzer gibi görünüyor. Elbette bunlar kolaylıkla sarf edilmiş sözler. Benim yaşadıklarımın mahsulü hisler bunlar. Kişisel şeyler yani. Kendi İstanbulumu anlattığım için çok da sorun olmaz galiba bu tür değerlendirmeler.

Benim için Üsküdar İstanbul'un merkezidir, demiştim. Çünkü yaklaşık 30 yıldır, aklım başımda veya geçici sekr hallerinde iken, ben burada ikamet ediyorum. Üsküdar benim evim, yurdum. İstanbul'dan ayrı düşünmedim hiç Üsküdar'ı. Beykoz'a bitişik Üsküdar. Hem de sahilden. Boğaziçi'nin o sahil yolu benim ömrüm gibi zikzaklı, dalgalı bir seyahat güzergâhı. Uzun, güzel, zorlu, dikkatli olmayı gerektiren, yoran ve sevindiren bir istikametgâh. Her baharda erguvanlarla süslenen bir yol. Bir muhit. Bir Boğaziçi klasiği. Üsküdar Ümraniye'ye de bitişiktir. Benim bir yanımda Ümraniye'dir. Ümraniye'nin otuz yıl öncesiyle de başlar benim maceram ve bugüne kadar devam etmiştir bu bağlantı. İstanbul'u bir bütün olarak gördüm hep. O yüzden onu anlamak da zapt etmek de çok zor. Önemli olan bulunduğu yerin ve zamanın hakkını vermektir. İbnül-vakt olmak yani. Kabzın ve bastın engellenemez iki gerçek hal olduğunu bilerek Yaradan'a sığınmak. Kuluz çünkü hepimiz. Kul sınanır. Şehirler görür, farklı zamanlara şahit olur, bazen daralır, bazen İstanbul'un en güzel yönlerine şahit olur ve bunlardan zevk alır. Benim İstanbul maceram da böyle. Ömrümüz de böyle değişken, dalgalı, cecal-cemal yansımalarıyla dopdolu değil mi zaten?

3. Büyük İstanbulum

Yukardaki satırlarda biraz anlatmış oldum son dönem İstanbulumu. İnsanın yaşı ilerledikçe ve bu ilerleyiş esnasında ruh, zihin, akıl, kalb gerekli gıdalarla beslenebilmişse o insan için sıhhatli sıfatı uygun düşebilir. Muvafık mı deseydim? Yani sahilliğe ulaşabilmiş kişidir o. Mutlak bir sahillikten bahsedebilmek epey zor olsa da bir açıklık, berraklık, güzellik, netlik ve hakkaniyete ulaşmışlık söz konusudur inşallah. Mekke'den, Medine'den İstanbul'a kesintisiz bir akış bir yol vardır ve o yolu görmek Allah'ın çok büyük bir nimetidir. O yolu gören İstanbul'dan oralara ulaşan yolları da görür. Yunusla görür, Mevlana'yla görür, Aziz Mahmut Hüdai ile görür, Ebussuud Efendi ile görür, Fatihle görür, Alpaslan ve Selahaddin'le görür. Üsküdar Kâbe toprağıdır derler. Yani o kadar yakındır. Uzaklığı; ataklığı, pekliği, cesareti ve aşkıyla yenmiştir. İstanbul'un ruhudur o. Beyoğlu'na da bitişiktir benim için, Cağaloğlu'na da. Gezip gördüğümüz her şey ve okuduğumuz rağbet ettiğimiz her şey kanımıza sinmiştir. Ruhumuzda hayatımızda izleri vardır sahiplendiğimiz veya kaçındığımız kaçtığımız şeylerin. Ama değil mi ki Müslümanız ve kiblemizi hiç unutmadık ve salavat getirmeye devam ediyoruz. Bu yöneliş ve ısrar şu demektir: Kâbe'ye ve Ravza-i Mutahhara'ya akmaya can atıyoruz. İstanbul Haremeyn toprağına çok yakın olduğunu yüzlerce binlerce camisiyle, adalet-hakkaniyet peşinde koşmasıyla, merhameti-mücadeleyi en zor zamanlarında bile terk etmeyişiyle ve Ayasofya'yı onu fethedenlerin mirasçılarına yeniden açmasıyla ispat etmiştir.

***O yolu gören
İstanbul'dan oralara
ulaşan yolları da
görür. Yunusla
görür, Mevlana'yla
görür, Aziz Mahmut
Hüdai ile görür,
Ebussuud Efendi
ile görür, Fatihle
görür, Alpaslan ve
Selahaddin'le görür.***

Urumelihisarı'na Bakarken

Kemal KURAK

Eğitimci-Yazar

Fotoğraf: Kemal Kurak

Geçen hafta 'kontrollü normalleşme' kapsamında kafe ve restoranlar açıldı. Daha fazla beklemeden, Anadolu Hisarı'nda karşıyı gören bir kafeye atıyorum kendimi. *"İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı."* diyen Orhan Veli'ye nazire yaparcasına 'Urumelihisarı'nı seyre dalıyorum. Masmavi Boğaz'ın sularına bakarken ben de bir türkü tutturuyorum. İncesaz'dan biraz hüznü, biraz âna yakışır şeyler işte. Bir süre sonra içimdeki sessizliğin peşine düşüyorum. Karantinada geçen günlerden bıkmışçasına hem de. Ne diyordu Nedim: *"Geçüp gitmekde ömrüm derd ü mihnet gibi şeylerle..."* İnsan bazen derdi kederi bırakıp buraya kaçmalı.

Güzelim bir bahar günü demek için henüz erken. Denizden esen rüzgâr üşüttüğü gibi hasta da edebilir. Ama diğer günlere nazaran güneş bugün sıcak yüzünü biraz cömertçe gösteriyor. Kendine faydası olmayan bir kış güneşi gibi değil, bilakis insanın hem içini hem de dışını ısıtan cinsten diyebiliriz. Cemreler de düştüğüne göre bizi mahvedecek günler ufukta görünüyor. Yine de marta, güzel havalara aldanmamak lazım. Aslında bahar bir var, bir yok. Gel de şimdi o şarkıyı hatırlama: *"Bak bir varmış bir yokmuş eski günlerde / Tatlı bir kız yaşarmış Boğaziçi'nde..."* Tamam, şarkıyı geçelim.

Hızla geçen sürat motorları arada bir dikkatimi dağıtıyor ama vapurları

ve kağıdı gibi giden ağır tonajlı tankerleri yavaş yavaş pişen lezzetli yemeklere benzetiyorum. Birden, *Hayat Var* filmindeki gibi tek başına mavi sularda yüzen balıkçı kayığı gözüme çarpıyor. Adam, ay yıldız bayrağın dalgalandığı küçük ekmek teknesinde sessiz ve yalnız yine. Bu kez etrafında martılar da yok. Sahi, nerede onlar? Arada uçanlar var ama bugün sürü sürü, çılgık çılgıca değiller. Azıcık durgun ve neşesizler sanki. Eski hallerinden eser yok şimdi. Tek yaptıkları şey, iskeledeki direklerle konup konup göçmek. Biraz ileride yaramaz martılar görüyorum. Uçmaktan yorulanlar bir müddet suyun üzerinde dinleniyor. Onların keyfine diyecek bir söz bulamıyorum. Pandemi sürecinde deniz trafiğinin azalmasıyla Boğaz'da Yunus geçidine şahit olmuşuk. Şimdilerde onlar da kayıp. Bu arada iskelenin hemen yanındaki ufak kedi tatlı bir uykuya dalmış.

Boğaz eski hareketliliğini kay-

betmiş. 'Yeni Hayat' a alışamadık gitti. Göksu Deresi'nden Boğaz'ın soğuk sularına açılan bir tekne dikkatimi çekiyor. Güneşten dolayı içerisinde çok iyi göremiyorum. Belki bir çifti gezdiriyor, belki de birini almaya gidiyor. Hemen ardından, bütün iskelelere uğrayan bir dilenci vapuru Anadolu Hisarı iskelesine yanaşıyor. Yine birkaç yolcu indirip bindiriyor. İstikamet her zamanki gibi Kanlıca tabii ki. Korna sesleri günlerdir esen rüzgâra karışıyor. Şunu fark ettim, Avrupa yakasında deniz yolu daha aktif kullanılıyor. Zira Rumeli Hisarı'na bakarken art arda vapurlar gelip geçiyor. Onlara bakmak bile insanı alıp uzaklara götürüyor. Aramızda kalsın, kafelere gitmek kadar vapura binmek de gözümde tüten şeylerden.

Kafelerin geçtiğimiz günlerde açıldığını söylemişim. İçeri bakıyorum, masalar hemen hemen dolu ama eski günlerdeki gibi değil. Buna da şükür demek lazım. Dün

Ortamda biraz sessizlik oluşunca, Fatih'in emaneti Rumeli Hisarı'na dalıyorum. Kuzeyden gelebilecek saldırıları engellemek gayesiyle Boğaz'ın en dar noktasına inşa edilen hisar bütün heybetiyle ayakta ve de mağrur. Ayasofya Camii açıldığı için sanki son zamanlarda daha bir mutlu. Öyle ya, ikisi de bu şehrin eskilerinden.

Fotoğraf: Kemal Kurak

Fotoğraf: Kemal Kurak

Sultan IV. Mehmed boşuna, “Gönül ne Göksu’ya mâil ne Sâriyâra gider / Sipâh-ı gamdan emin olmağa Hisâra gider...” dememiş. İtiraf edeyim, Boğaz’da hiçbir manzara Rumeli Hisarı kadar tesir etmiyor ruhuma.

bir, bugün iki. Her şey birden olmaz. Hiçbir şey olmamış gibi davrananlar var ama yüzlerde sevinç kadar tedirginlik de okunuyor. Evde oturmaktan bıkanlar, kafede gün yapmayı düşünenler, eski günleri yâd etmek isteyenler çoğunlukta gibi. Boğaz’a tam dalcakken “Ah şekerim” diye başlayıp gelinini, görümcesini çekiştiren ya da gündemdeki her şeyi konuşan umutsuz ev/iş kadınlarından dolayı d alamıyorum. Kahveye gitsem emekli amcalardan da aynı tavrı göreceğim. Neyse ki, çok kalmadan teyzeler de kalkıyor. İyi de yapıyorlar. Bu dünyanın derdi bitmez çünkü.

Ortamda biraz sessizlik oluşunca, Fatih’in emaneti Rumeli Hisarı’na dalıyorum. Kuzeyden gelebilecek saldırıları engellemek gayesiyle Boğaz’ın en dar noktasına inşa edilen hisar bütün heybetiyle ayakta ve de mağrur. Ayasofya Camii açıldığı için sanki son zamanlarda daha bir mutlu. Öyle ya, ikisi de bu şehrin eskilerinden. Hisarın üst taraflarında yer alan şirin ahşap evlere bakmadan duramıyorum her defasında. Böyle bir güzelliğe kayıtsız kalmak

için kör olmak gerekir herhalde. Güneşli veya bulutlu havalarda çok net görünmüyor ama karlı bir kış günü gördüğüm manzarayı ve çektiğim fotoğrafı hiç unutmam. Sultan IV. Mehmed boşuna, “Gönül ne Göksu’ya mâil ne Sâriyâra gider / Sipâh-ı gamdan emin olmağa Hisâra gider...” dememiş. İtiraf edeyim, Boğaz’da hiçbir manzara Rumeli Hisarı kadar tesir etmiyor ruhuma. Diğer yerlere baktığımda, beton yığından başka bir şey görmüyorum.

Uzun yıllardır, -âdeta intikam alırcasına- Rumeli Hisarı’nda konserler düzenleniyor. Yüksek ses titreşiminin hisara zarar vereceği hiç düşünülüyor(!) O sahne, Fatih’in yaptırdığı ilk cami olan ve 1884 yılındaki depremde yıkılan Ebu’l Feth Camii’nin temeli üstüne kuruluyor. Seneler önce, Rumeli Hisarı’nda ki bu mescidin aslına uygun olarak yeniden inşa edilmesi üzerine bazı çevreler kıyameti koparmıştı. Anlayacağınız, burada bilinçli bir çalışma yürütülmektedir.

Rumeli Hisarı’na bakarken üst taraflarda bulunan Robert Koleji’ne takılıyor gözlerim. Bu okul için hiç de

hoş şeyler söylenmiyor. Türk dostu, ünlü yazar Pierre Loti 1910'daki gelişinde Rumeli Hisarı güzergâhını da gezer. "Vaktiyle Boğaziçi'nin en saygın, en güzel yerlerinden biriydi." diyen Fransız seyyah, hisar yakınlarında bir mezarlığı ziyaret eder. Buradaki tahribat onu çileden çıkarır. Zira denize bakan bu mezarlıkta mezar taşları eskiye oranla azalmış, serviler de pek seyrelmiştir. Gölge korusuna barbarca, budalaca bir balta vurmuşlar. Üstelik dokunulmaması gereken bu tepenin üstüne alay edercesine kara renkli iğrenç yapılar kondurmuşlar. Robert Koleji'nin ek binaları buraya yapılmış. "Lisenin yapıları cüzzam gibi yayılıyor, lise sinsice genişliyor, genişlemesini altın dökerek mezarlık korusunu yok etmeye, Fatih'in silah arkadaşlarının kemiklerini yerinden atmaya kadar vardırır..." diye devam ediyor *Doğu Düşleri Sona Eerken*'de. Hemen yanında ise son aylarda gündemi işgal eden Boğaziçi Üniversitesi bulunmaktadır. Yani hiçbir şey tesadüf değil.

Vapurlar bir bir seyrüsefer ederken, ah şimdi diyorum, mor renkli Erguvan vapuru ile mavi Aşıyan vapuru geçse burdan. Erguvan demişken açmalarına az kaldı, değil mi? Gerçi baharı beklemeden kışta hatta sonbaharda açan erguvan ağaçları görmedim değil. Eee, erguvansız bir Rumeli Hisarı düşünebilir mi? Hatta şunu derim: Siz Rumeli Hisarı'nı asıl erguvanlar çiçek açtığında göreceksiniz. Boğaziçi'ne bambaşka bir güzellik katan erguvanlar için bakın rahmetli Akif Emre ne diyordu: "Kaba modernizmin, doyumsuz kapitalist iştihanın şehirlerimizi, dünyamızı nasıl cansızlaştırıp zevkten habersiz bıraktığını, ne denli çirkinleştirdiğini, kaybedilen tevazuyu, kanaati her

an dökülecek gibi duran çiçeklerin-deki şeffaflıkla göstermesiyle bugünün İstanbul'una da yakışıyor. Belki bugünün İstanbul'u çirkinleşmeden uyardığı, tehdit etmeden akıbetimizi en estetik yöntemle hatırlattığı için bugün de erguvan daha İstanbullu..."

Manzarayı temaşa etmeye devam ediyorum. Rumeli Hisarı'nın solunda bulunan ve Yahya Kemal, Orhan Veli, Atilla İlhan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Turgut Uyar, Edip Cansever, Özdemir Asaf gibi değerli yazar ve şairlerin yattığı Aşıyan Mezarlığı'nı görmemek olmaz. Geçenlerde *Sabit Fikir Dergisi*'nde Orhan Veli'nin Aşıyan Mezarlığı'na nasıl gömüldüğünü okudum. Ünlü şair vefat edince ailesi defin işlemlerini, dostları Ahmet Hamdi Tanpınar ile Selahattin Eyüboğlu'na bırakmış. Ablası

Fürüzan Yolyapan Hanım, "Onlar da ağabeyim için en doğru yeri seçmişler. 'Urumeli Hisarı'na oturmuş, oturmuş da bir türkü tutturmuşum' şiirinden esinlenerek Aşıyan'da karar kıldılar." diyor. En iyisi, erguvanların açtığı vakit fotoğraf makinemi alıp bir Rumeli Hisarı gezisi gerçekleştirmek. Tevfik Fikret'i sevmesem de Aşıyan Müzesi'ni gezmek de hiç fena olmayacak...

Akşamın olmasını bekleyecek halim yok. Malum, bu aralar kapalı mekânlarda ve dışarıda çok kalmak lazım. Gönlüm razı olmasa da, evin yolunu tutmak mecburiyetindeyim. Son olarak şunu söyleyebilirim: Gün karardığında Rumeli Hisarı'na ait ışıkların yanması bir taraftan gurur, diğer taraftan hüznün veriyor.

İstanbul Payitaht Ormanı

Erhan KILIÇ

Orman Yüksek Mühendisi

Osmanlı Dönemi'nde Dersaadet yani *mutluluk kapısı* olarak anılan İstanbul şehri, Divan şairi Nedim tarafından *"Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ"* dizeleriyle övülmüştü. Gönül rahatlığıyla söylenebilir ki, doğal güzellikleriyle bu şehir, bu övgüyü fazlasıyla hak etmektedir. Evliya Çelebi ünlü seyahatnamesinde, sadece İstanbul içinde yetmişin üzerinde temaşa, bahçe ve gezinti yerinden bahsetmektedir. Aynı eserde hususi mülk olan bahçelerin sayısının yirmi bin civarında olduğu ifade edilmektedir. En bilinen eğlence mekânı, Kâğıthane vadisi *"beş altı bin çadır kurulur, yirmi gün insan deryası olup geceleri Kadir gecesi şenlikleri ve gündüzleri Kurban bayramı günleri olur. Yirmi senede bir saraçlar esnafı da burada toplanırlar. Bu da görülmeye değer bir toplantıdır. Ancak her yıl Şaban ayının başından sonuna dek İstanbullular Ramazanı karşılamak düşüncesiyle bu Kâğıthane boşluğuna çadırlar kurarlar ve tam bir ay "şeb-bük" adıyla zevk u safa ederler. İşte bu Kâğıthane böyle güzel bir yerdir."* şeklinde anlatılmaktadır.

İstanbul halkı, bu gibi temaşa yerlerinde eğlenmeyi sevdiği gibi bahçe tanzimini ve ağaç yetiştirmeyi de çok severdi. Sarı Abdullah Efendi'ye hünerli çalışmalarından dolayı Sultan I. İbrahim tarafından beraat verildi. 1710 yılında Osmanlı'ya sığınmış olan İsveç Kralı Demirbaş Şarl olarak anılan, XII. Charles, ülkemizdeki bu çalışmalardan etkilendi ve ülkesine dönünce Stockholm'de aynı şekilde planlamaya giderek parklar ve peyzaj düzenlemeleri yaptırdı.

19. yüzyılda hızla sanayileşen batı toplumlarında hayat standartları yükselirken maalesef Kırım Savaşı sonrasında, Osmanlı Devleti sosyal ve ekonomik anlamda bir düşüş yaşadı. Bu dönemde Sultan Abdülaziz tarafından, şehir içinde halkın kolayca ulaşım sağlayabileceği gezinti bahçeleri yaptırıldı. Bunlardan ilki Taksim Millet Bahçesi olup ardından Üsküdar Sarıkaya Millet Bahçesi, Sultanahmet Millet Bahçesi ve Tepebaşı Millet Bahçesi tesis edildi. Batı toplumları ise Osmanlı'da gelenek olan temaşa, bahçe ve gezinti anlayışının bir benzeri sayılan geniş arazi üzerinde park ve şehir ormanları inşa etmeye başladı.

İstanbul Belediyesi, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı ile birlikte ciddi şekilde yıpranmış olan şehri, tekrardan eski güzelliğine kavuşturarak cazibe merkezi haline getirmeyi düşünüyordu. Çözüm olarak geçmişte rol model olduğumuz batıdan ilham alınarak park ve şehir ormanları tesis edilmek isteniyordu. Bunun yanında başta Belgrad Ormanı olmak üzere Ada çamlıklarının halkın kullanımına açılması talep ediliyordu.

Bu durum üzerine Orman Umum Müdürlüğü, İstanbul'da Payitaht Ormanı (Başkent Şehir Ormanı) kurmak amacıyla bir proje hazırladı. Kâ-

ğithane Deresi'nde bulunan İmrahor Köşkü'nden Alibeyköy ve oradan Kemerburgaz merkezini içine alacak şekilde bir planlama yapıldı. Buna göre ilk yıl 200 dönüm alan ağaçlandırılacak ve seneden seneye devam edecekti. Amaç, Kâğıthane ile Belgrad Ormanı'nı hızlı bir şekilde birleştirmekti. İlk olarak Sadaret Makamı'na bir yazı yazılarak, halkın kullanmadığı arazilerin bir komisyon marifetiyle tespit edilmesi ve bu yerlerin ağaçlandırılmak üzere Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne tahsis edilmesi istendi. Ancak yazışmaların üzerinden bir yıl geçmesine rağmen Sadaret Makamı talebi cevaplamadı. Bunun üzerine 8 Temmuz 1917 tarihinde tekrar bir yazı yazılarak eski talep yenilendi. Sadaret, konuyu Maliye Nezareti'ne havale ederek, talebin mali ve hukuki açıdan değerlendirilmesini istedi. Maliye Nezareti talep edilen yerlerin mera olduğunu ve Arazi Kanunnamesi'nin 197. Maddesi gereği, bu gibi yerlerin tahsis edilemeyeceğini ve meraların dışında ağaçlandırılacak başka alanların var olduğunu bildirdi.

Maliye Nezareti'nin yazısı üzerine ağaçlandırma projesi zorunlu olarak biraz daha kuzeye kaydırıldı. Ağaçlandırma çalışmaları Kâğıthane sırtlarında, Sarıyer Hacıosman'da ve hatta Harbiye Nezareti'nin talebiyle Hadımköy'deki askeri alanda yapıldı.

Çalışmada bir diğer mesele ise ağaçlandırma için iç piyasada yeteri kadar fidan olmamasıydı. Bu sebeple Avusturya'dan 20.000 adet karaçam fidanı getirildi. Dönemin gazetelerinde bu rakamın aslında 150.000 olduğuna dair haberler mevcuttur. Bununla beraber, Orman Umum Müdürlüğü yerli fidan üretmek için de bir dizi önlem aldı. 1916-1920 yılları için yapılan Orman Umum Müdürlüğü bütçe-

sinin ağırlıklı harcama kalemleri fidan yetiştirmek, fidan nakliyatı ve ağaçlandırma çalışmaları olarak görülmektedir. Dikkat çeken başka bir nokta ise, Beykoz Paşamandırası çiftliğinde yeni bir fidanlığın kurulması ve yetiştirilecek fidanların buradan ağaçlandırma sahalarına nakledilmesidir.

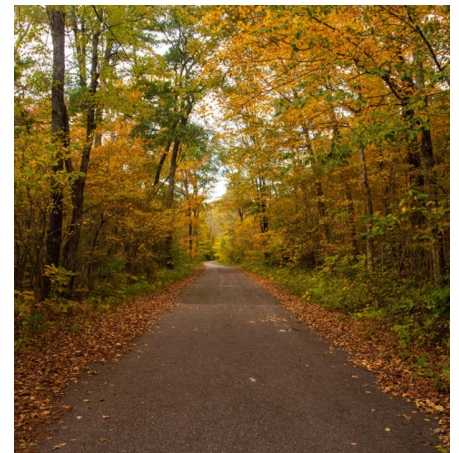
Aslında Osmanlı'da ilk orman fidanlığı, öğrencilerin uygulama yapması için 1894 yılında Halkalı Ziraat Mektebi'nin bahçesinde kurulmuştu. Ancak ülkede başkaca fidanlık bulunmadığından, ağaçlandırma çalışmalarında mecburen fidan yerine tohum kullanılıyordu. Saray bahçelerinin ağaçlandırılması ve konakların süslenmesi bile yabancı tüccarların dışarıdan getirdikleri fidanlarla yapılabiliyordu. Özellikle yanan alanların hızlıca ağaçlandırılması için Orman Fen Heyeti, bir rapor hazırlayarak acilen birkaç yerde fidanlık kurulması gerektiğini bildirdi. Raporda lazım olan ödeneğin verilmesi durumunda, boşaltılan Sarıyer Belgrad köyünde fidanlık kurulabileceği belirtiliyordu. Hazırlanan rapor Şura-yı Devlet meclisinde görüşülmesine rağmen bir neticeye varılamadı. 1913 yılında ağaçlandırma çalışmalarını hızlandırmak ve ihtiyaç duyulan fidanların taşrada yetiştirilmesi için vilayetlere talimatlar yazıldı. Bu talimat kapsamında Bahçeköy'de Orman Mektebi Alisi yakınına küçük bir fidanlık kuruldu.

Ancak İstanbul'un mükemmel bir şekilde ağaçlandırılması için çok sayıda kaliteli fidana ihtiyaç vardı. Bu sebeple 1916 yılında Adapazarı Hendek'te Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref Bey ismiyle, orman fidanlığı kuruldu. 30 dönüm büyüklüğündeki fidanlıkta karaçam ve meşe fidanları yetiştirildi. Fakat savaş döneminde zorunlu göçe tabi

tutulan bir kısım Osmanlı vatan-daşının, köylerine geri dönmesiyle mevcut fidanlık arazisi eski sahiplerine iade edildi.

Ayrıca İstanbul'un Trakya'ya bakan yüzünü ağaçlandırmak için de Çatalca Hat Müdafaası Kumandanlığı tarafından, 1918 yılında bir fidanlık tesis edilmek istenmiştir. Bunun için Harbiye Nezareti ile Ticaret ve Ziraat Nezareti arasında bir dizi yazışmalar yapıldı. Kurulması düşünülen fidanlık için teknik raporlar hazırlandı ve Ağustos başında Harbiye Nezareti'ne teslim edildi. Ancak Harbiye Nezareti, tohumların toplanması ve toplanan tohumlardan fidan yetiştirilmesi için uzman memurlar istedi. Ticaret ve Ziraat Nezareti, savaş sebebiyle teknik personelin çoğunun askerde olduğunu ve bu sebeple talep edilen işlerin yapılamayacağını bildirdi.

Ardından savaşın kaybedilmesi ve İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte bütün ormancılık projeleri askıya alındı. Orman Umum Müdürü Tefrik Bey'in, Payitaht ormanı, Hendek fidanlık projesi vb. çalışmalarından dolayı hakkında soruşturma açıldı. Ayrıca bu dönemde işgal kuvvetlerinin desteğiyle bir kısım gayrimüslim ağaç müteahhidi Belgrad ormanını tahrip etti.

İstanbul'un Meşhur Memba Suları

Ömer Faruk DELİKTAŞ

Su, bir bölgenin şehir hüviyetine kavuşup kavuşmamasının en büyük kıstasıdır. Tarih boyunca kurulan şehirlerin, insanların yerleştiği mevkilerin, su kenarları olduğu malum bir durumdur. İstanbul da nehir bakımından yetersiz bir vaziyette olsa da coğrafi konumunun müstesna olması su probleminin çözümünü gerekli kılmıştır. İstanbul'a yüzlerce kilometre ötelere İstranca Dağları'ndan su kanalları döşenerek sular getirilmiştir.

Şehre kilometrelerce uzaktan borularla getirilen suların yanında bir de memba/kaynak/yeraltı suları bakımından güzelliği ile ün yapmış bir şehirdir İstanbul. Âb-ı hayat, mâi-leziz, âb-ı leziz veya miyâh-ı nefise (nefis sular) şeklinde tavsif edilen su, İstanbul halkı için adeta bir zevk halini almıştır. "Eski İstanbul'da su meraklıları ve su tanıyıcıları bulunurdu. Bunlar içtikleri suyun Taşdelen, Karakulak, Sırmakeş olup olmadığını anlarlar ve özellikle o beğendikleri suyu ararlardı."¹ İnsanların bu kaynak sularına rahatlıkla ulaşabilmeleri için de kurulan bir "Saka teşkilatı" vardır. "Saka" diye ifade ettiğimiz su dağıtıcıları ortalama 45-50 litre alabilen kırıbalarına suları doldurur ve ihtiyacı olanların evlerine kadar bu suları getirirlerdi.

Fetih öncesi Roma İstanbul'unda su kemerleri ile şehre taşınan suları Fatih Sultan Mehmed bazı ilaveler yaparak aynı teşkilatı kullanmaya devam etmiştir. Hatta ilk sarayını kurarken de birçok farklı unsuru düşündüğü gibi sarayın su ihtiyacının karşılanıp karşılanamayacağını da hesap ederek Bayezid tepesi'ne saray inşaatını başlatmıştır. Cihan seyyahı Evliya Çelebi'ye kulak verdiğimiz de Eski Saray alanından çıkan bir sudan bahsettiğini işitiriz:

"Ebu'l Feth Mehmed Han tabiat sahibi büyük bir padişah'tı. Bir gün bütün hekimleri toplayıp, onlara "Acaba İstanbul'un en güzel suyu hangisidir?" diye sordu. Onlar da Eski Saray'da bulunan Şem'un pınarının suyunun lezzetli, hafif ve hoş bir su olduğunu söylediler. Diğer pınarların sularını da beşer miskal olarak pamuklar hazırlayıp sonra bunları ölçülmüş sulara batırıp güneşte kuruttular. Kuruyan pamuklar ölçüldüğünde Şem'un pınarı suyunda ıslanan pamuk hepsinden hafif gelmiştir. Böylece en güzel suyun bu olduğuna

karar verilmiş ve Fatih hep bu sudan içmiştir.”²

Bir suyun içiminin güzel olması suyun mideye şişkinlik ve bünyeye ağırlık vermemesi ile ölçülebilir.

Anadolu Yakası’nın doğal kaynak suları Rumeli tarafına göre daha fazladır diyebiliriz. Rumeli yakasından çıkan; Kestane, Çırçır, Ayazma Hünkâr, Fındık, Fıstık, Hamidiye suları meşhurdur.

Anadolu yakası sularının en şöhretlilerini de şu şekilde sıralayabiliriz; Çamlıca Suları, Kayışdağı, Taşdelen, Karakulak, Sırmakeş.

Ahmed Hamdi Tanpınar Beş Şehir eserinin İstanbul bölümüne şu önemli hadiseyi anlatarak başlıyor:

“Çocukluğumda, bir Arabistan şehrinde ihtiyar bir kadın tanımıştık. Sık sık hastalanır, hummâlar başlar başlamaz İstanbul sularını sayıklardı.

Çırçır, Karakulak, Şifa Suyu, Hünkâr Suyu, Taşdelen, Sırmakeş...

Bir gün damadı babama:

Bu onun ilacı, tılsımı gibi bir şey... Onları sayıklayınca iyileşiyor demişti.

İstanbul bu kadın için serin, berrak, şifâli suların şehriydi. Tıpkı babam için, hiçbir yerde eşi bulunmayan büyük camilerin, güzel sesli müezzinlerin ve hâfızların şehri olduğu gibi...”

Belki de Tanpınar’ın bahsetmiş olduğu kadıncağız, İstanbul’dan surre alayları ile gelen hacıların getirdikleri sulardan bir yudum tatmış idi:

“Mükemmel ve hususi bir tarzda yaptırmış olduğumuz sandıkların içlerine Karakulak suyuyla doldur-

duğumuz ikişer damacanayı koyarak ve otlar ile iyice sıkıştırarak Beyrut, Şam, Medine, Mekke ve Cidde şehirlerine namımıza olarak gönderdik.”³

Hatta buradan götürülen sular eğer Kutsal Topraklar ’da bitirilemezse dökülmeye kıyamadan alıp yine getirirlermiş.

Yine Avrupa’ya giden Jöntürk’lerin veya sefirlerin İstanbul’dan yanlarında götürdükleri arasında muhakkak meşhur sular yer alıyor. Veya İstanbul’dan gelecek olanlara hasretini çekmiş oldukları sular-dan bir yudum olsun içebilmek için ricada bulunduklarını biliyoruz.

Su ile alakalı bütün kayıtlar, İstanbul’un 4 kadılığından biri olan Eyüp kadılığında tutulur ve hükümler

Şehre kilometrelerce uzaktan borularla getirilen suların yanında bir de memba/kaynak/ yeraltı suları bakımından güzelliği ile ün yapmış bir şehirdir İstanbul.

¹ Haluk Dursun, Şehir ve Kültür İstanbul, s. 137

² Evliya Çelebi Cilt 1, sayfa 80 / Burhan Oğuz İstanbul Suları Kitabı, s. 42-43

³ Ahmet Salahaddin Bey, Kabe Yollarında Surre Alayı Hatıraları, Dergah Yayınları, sayfa:32

**Şehre kilometrelerce
uzaktan borularla
getirilen suların
yanında bir de
mimba/kaynak/
yeraltı suları
bakımından güzelliği
ile ün yapmış bir
şehirdir İstanbul.**

buradan verilirdi. İslam hukukunda insan gayreti ile yer altından yeryüzüne çıkartılan suların satılabilme, satın alınabilme hakkı vardır. Şahsi bir mülk gibi görülen kaynak suları o günlerden bugünlere şahıslar eliyle ulaşmıştır diyebiliriz.

Anadolu Yakası'nda yer alan Çamlıca suları, Nurbanu Sultan, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ve Sultan 3.Selim tarafından bölgenin birçok noktasına ulaştırılmıştır. Bugün de Üsküdar da birçok su yapısı inşa ettiren İbrahim Paşa'nın "Üsküdar Su Yolları Haritası"nı Türk İslam Eserleri Müzesi'nde görmek mümkündür.

İstanbul'un en yüksek tepelerinden olan Kayışdağı eteklerinde çok zengin su kaynakları vardır. Bu su

kaynaklarına genel olarak Kayışdağı Suları ismini verebiliriz. 17. yüzyıldan itibaren insanların kullanımına sunulan bu su yakın zamanlara kadar bile şehrin farklı yerlerindeki çeşmelerden akıtılan ve insanlar tarafından tercih edilen bir su idi.

Beykoz'un Akbaba ve Dereseki köylerinde birçok kaynak suyu çıkmakla birlikte en meşhurları Karakulak ve Sırmakeş Suları'dır.

Karakulak suyu, 18.yüzyılda Ahmed Ağa tarafından küçük küçük kaynakların toplanması ile oluşturulmuştur. İmparatorluğun en iyi sularının başında geliyor diyebiliriz. 18 ve 19. Yüzyılda saraya gümüş güğümlerde ağızları mühürlü bir şekilde bu suyun taşındığını

biliyoruz. Son halife Abdülmecid Efendi'nin de Karakulak mübtelalarından olduğu aktarılmaktadır.

Karakulak Ahmed Ağa'nın kabri kendi suyuna giden yol üzerinde Dereseği Mezarlığı'nda dışarı çıkıntı yapan tek mezar olarak kendini aşikâr etmekte ve gelip geçenden bir dua talep etmektedir. (V.1741)

Sırmakeş Suyu ise "Yazı Makinesi" olarak tesmiye olunan Ahmed Midhat Efendi'nin şahsına ait olan çiftlikten çıkartılmaktadır. Ahmed Midhat, Beykoz'daki yalılarından Suriçi'ndeki yazıhanesine her gün gidip gelirken yanına Sırmakeş Suları'ndan alır ve bunları satar imiş.

*"Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde dış ülkelere gönderilen hediyeler arasında bir damacana veya şişe Sırmakeş Suyu da bulunurdu. Geleneksel tarzda süslenmiş Sırmakeş su şişeleri, yabancı elçilere hediye edilirdi."*⁴

Alemdağ'dan çıkartılan Taşdelen suyunun mazisi daha eskidir. Sultan 2.Selim'in eşi Nurbanu Sultan tarafından vakfedilen Taşdelen suyu da Karakulak suyu gibi Surre alayları ile hacca giden hacıların yanlarında götürdükleri sularındandır. *"Hac dönüşü bu küpler zemzem doldurularak geri getirildiği için, Taşdelen Suyu "Zemzem'in yol arkadaşı" olarak yüceltilmiştir."*⁵

Rumeli Yakası'ndan çıkan kaynak sularının en yenilerinden biri Hamidiye Suları'dır. Kemerburgaz'daki altmıştan fazla su kaynağının birleştirilmesiyle oluşturulan Hamidiye Suları halen "Hamidiye denilince herkes susar." Meşhur sloganı ile ihtiyacı karşılamaya devam ediyor. Sultan 2.Abdülhamid tarafından 133 çeşme ile şehre sunul-

muş bu sular, evvelinde Osmanlı'da pişmiş kil borular kullanılırken ilk defa dökme demir borular içerisinden akıtılan bir sudur.

Sarıyer'den çıkan Çırçır ve Kestane suları damla damla denilecek kadar az akmaları, taş ve kum döken hastalara reçete mahiyetinde yazılmaları ile maruftur diyebiliriz.

Hünkâr ve Fındık, Fıstık suları Sarıyer'de birbirine yakın bölgelerden neşv ü nema bulan kaynaklardır. Bu kaynakların olduğu mahallerin bazıları eskiden olduğu gibi mesire alanı olarak şöhrat bulmuş ve İstanbulluların takdirini kazanmış yerlerdir.

Şehzadeliğinde bir müddet Kağıthane Sadâbâd'da kalan 2.Abdülhamid hemen çok yakından yani bugünkü Osmanlı Arşivleri Binası'nın karşısında tonozlu yapının olduğu mahalden çıkan Ayazma Suyu'nu pek sevdiği için padişah olduğunda yerleştiği Yıldız Sarayı'na da teknik imkanları kullanarak getirtmiştir.

İstanbul'un memba suları, hakkında birkaç kitap telif edecek kadar sayıca bol ve zengindir. Sosyal hayatımızda, edebiyatımızda hatta merasimlerimizde kendisine en mühim mevkie edinmiş olan su, alternatifi olmayan bir hayat kaynağıdır. İstanbullu olmak biraz da ağzının tadını bilmekse, bu ağız tadının başında su gelmektedir. Vücudumuzu şenlendirecek, sıhhat olacak nice İstanbul kaynak sularından afiyetle içmeniz niyazıyla...

⁴ Zekeriya Kurşun-Mehmet Mazak, Baki Kente Âb-ı Beka Hamidiye, İstanbul 2006

⁵ Târihin Tanıklığında Vakıf Taşdelen Doğal Kaynak Suyu, haz. Hayrettin Mustafa Dayioğlu, 2012.

Su ile alakalı bütün kayıtlar, İstanbul'un 4 kadılığından biri olan Eyüp kadılığında tutulur ve hükümler buradan verilirdi.

İstanbul'un Orta Yeri Sinema

Aşkın YILDIZ

"İstanbul'un orta yeri sinema, Garipliğim mahzunluğum duyurmayın anama..." diyordu Orhan Veli İstanbul Türküsü şiirinde. Mânâ ikliminde çok anlamlar yükleyebileceğimiz bu satırlar, aynı zamanda İstanbul ve sinemanın birbiriyle olan uyumunu ve kültürel bir sentezin çağrışımını ifade etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Türkiye Cumhuriyeti'ne evrilirken ortaya çıkan kamera bu geçişin ve dönüşümün de kaydını sinema ile tutmuştur diyebiliriz. Her ne kadar konuları itibariyle değişiklik gösterse de sonuç itibariyle sinema aslında kentsel bir deneyimdir. Sinema salonlarının şehirlerin merkezine yerleşmesi ve şehrin uzak yerlerindeki insanların bu salonları bir eğlence kültürü olarak benimsemesi, uzun vadede hem şehri hem de insanı dönüştüren bir durumdur. Paris, Berlin, New York, Roma ve Londra gibi şehirlerin önderliğinde, üçüncü dünya ülkelerinin başkentleri ve büyük şehirleri bu modern dönüşüme eklemlenmişlerdir. Bu dönüşümü yaşayan en önemli örneklerden biri de İstanbul'dur.

Türk Sinema Tarihi incelemesi bir anlamıyla İstanbul'un kentsel dönüşüm tarihini incelemek gibidir. Biraz eskilere gidersek sinema, Osmanlı İmparatorluğunun bir yandan çöküşü önlemeye bir yandan da Modernleşme ve Batılılaşma eğilimiyle yeniliklere uyum sağlamaya çalıştığı sancılı bir dönemde geldi bu topraklara. İlk durağı Yıldız Sarayı oldu ve ilk bakışta Frenk eğlencesi olarak görülse de sarayda yapılan gösterimler sinema için Osmanlı topraklarına giriş vizesi sayıldı. İlk film ve yönetmeniyle ilgili kaynaklar kesin bir şey söylemez. Ancak Manaki Kardeşler, Meravidis ve Weinberg isimleri Osmanlı topraklarındaki ilk film kayıtları için öne çıkan isimlerdir. 1914 yılında Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı adlı film, hala tam olarak çekilip çekilmediği bilinmese de sinema tarihçilerinin genel olarak kabul ettiği bir bilgi olarak geçmektedir.

Henüz sinemanın bizde eğlencelik bir uğraşı olduğu 1916 yılında, başkumandan vekili Enver Paşa Almanya ziyaretinde sinemanın ne kadar etkili olarak kullanıldığını gördü ve ülkeye döndüğünde ilk iş olarak Merkez Ordu Teşkilatını kurdu. Sonrasında İstanbul'da bir işletmeci olan, fotoğraf, fonograf ve kamera gibi teknolojik icatlarla ilgilenen ve bunların temsilciliğini yapan Sigmund Weinberg'i bu teşkilatın başına getirdi. Bu süreçte sinema, cepheden, savaş yerlerinden ve devletin en tepesinden resmi aktüel olayların kayıtlarını tutan bir kayıt makinesi hale geldi. Bu yıllarda sinemadaki ilk Türk ismi ordu mensubu olan Fuat Uzkınay'dı ve bu dönem Mondros Ateşkes Antlaşması'na kadar devam etti.

Sinemanın ülkemizde kültürel hayatımıza doğduğu yer İstanbul'dur. Be-

Sinema salonlarının şehirlerin merkezine yerleşmesi ve şehrin uzak yerlerindeki insanların bu salonları bir eğlence kültürü olarak benimsemesi, uzun vadede hem şehri hem de insanı dönüştüren bir durumdur.

yoğlu henüz Cadde-i Kebir'ken, sinemayı keşfeden seyirciler opera ve tiyatroya gider gibi özel kıyafetlerle, hazırlıklar yapılarak gidiyordu sinemaya. Yıl 1920'ler...

Şimdiki adıyla İstanbul Şehir Tiyatroları olarak bildiğimiz Dârülbedâyi Osmanî tiyatrolarının yönetmeni olan Muhsin Ertuğrul, yıllarca tek adam olarak sinemayı tekelinde tutmuştur. İstanbul Şehzadebaşı'ndaki Letafet Apartmanı'ndaki tiyatro perdesi, sonrasında sanatsal ve estetik anlayış olarak sinema perdesini etkilemiş ve sinemada "Tiyatrocular Dönemi" olarak bilinen bu dönem 1940'lı yıllara kadar sürmüştür.

Beyoğlu, Cumhuriyet sonrası özellikle 1950'li yıllarda Saray Sineması, Melek Sineması, Lüks ve Sümer sinemalarıyla o döneme damgasını vuran sinema etkinliklerine ev sahipliği yapmıştır. Film izlemenin dışında gala geceleri o önemin sanatçıları ve işleyicileri için çok önemliydi. Bu gala geceleri çok özel gecelerdi. İstanbul sosyetesini ve yanı sıra ünlü oyunculara yaklaşmak, onları görmek ve mümkünse dokunabilmek isteyen halk bu gecelere akın ederdi. Bu geceler vali, emniyet ya da devlet tarafından özellikle düzenlenebilirdi. 1970'li yıllara kadar devam eden bu gelenekte ünlü oyuncu-

lar bir gecede dört-beş farklı sinemaya salonlarına çıkarılırdı. Yılmaz Güney, Ayhan Işık, Erol Taş Zeki Müren ve Türkan Şoray gibi dönemin akla gelen oyuncularını o gecelerde şöhretlerine şöhret katarlardı.

Bu yıllardan günümüze kadar geçen süreçte sinema adına çok çeşitli işler yapılmıştır. Türkiye'de belki de bir örneğini izlememiş kimsenin kalmadığı meşhur Yeşilçam sineması, 1950 ve 1980 yılları arasında etkili olmuştur. 1963-1974 yılları arasında çekilen Western Sinema kopyası kovboy filmleri, 1971-1989 yılları arasında yüzlerce çekilen Arabesk Filmler furyası, Yücel Çakmaklı ve Mesut Uçkan gibi yönetmenlerin başarılı çalışmaları ürettiği Beyaz Sinema ve Turist Ömer'den Recep İvedik'e kadar çok geniş bir yelpazede filmler yapılmıştır. Furyalar, yönetmenler, karakterler ve star oyuncu isimleriyle sayfalarca sürdürebileceğimiz sinema ajandasının belki de en önemli ortak noktası İstanbul'dur. İstanbul sinemaya piyasa anlamında üretim, gösterim ve dağıtım imkânı sunduğu gibi bunun yanında filmlere mekân olarak da büyük katkıda bulunmuştur. İstanbul birçok filme denizi, köprüsü, tren garı, sokak ve caddeleriyle mekân olmuştur. Adalar, Üsküdar,

Beyoğlu, Galata- Pera, Boğaz, Bakırköy, Çamlıca, Fatih, Zeytinburnu... En gelişmiş semtinden, en varoş semtine kadar İstanbul Sinemada yerini almıştır.

Metin Erksan'ın "Sevmek Zamanı" (1965) filmi Büyük Ada, Halit Refiğ'in "Gurbet Kuşları" Haydar Paşa Tren Garı, Cüneyt Arkın'ın oynadığı "Vatandaş Rıza"nın (1979) açlık grevi eylemi Taksim Meydanı'yla adeta tamamlanır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür ve aklımıza gelen her örnekte İstanbul'un filmlere ne kadar gerekli olduğunu müşahade edeceğiz.

İstanbul filmlerde ne kadar doğru işlenmiştir o ayrı bir konudur ancak sinemaya çok çeşitli imkânlar sağladığı bir gerçektir. Orhan Veli'nin "İstanbul'un orta yeri sinema" dediği kent ve üstüne hissettiği gariplik, mahzunluk bugün aynı değildir. Sinemanın ilk heyecanlarla sardığı 1920'lerle bugünkü İstanbul aynı İstanbul değil. Hiç şüphesiz toplum da aynı toplum değil. Sinema da imkânları bakımından aynı sinema değil. İstanbul'un her köşesi ayrı bir dünya her köşesi ayrı bir hikâye, ayrı bir sinemadır. Peyami Safa'nın Fatih'i ve Harbiye'si arasındaki uçurum şimdilerde nasıl bir hâl almıştır. Haliç, iki yakayı kültürel anlamda hâlâ derin olarak ayırmakta mıdır? Ve bir ucundan bir ucuna İstanbul'un sinemaya sunabileceği bir şeyleri kalmış mıdır? Bu sorular sinemaya sanatsal anlamda önemli şeyler katacağına inandığım, üzerinde düşünülmesi gereken önemli sorulardır.

İstanbul'un her anlamda silueti değişirken, sinema bu değişimi her filmde kayıt altına almış ve yıllarca süren bir İstanbul belgeseli çekmiştir. Şimdi siyah beyaz filmlerde kalan İstanbul görüntüleri artık geri gelmeyecektir. Böyle düşününce sinemanın icadı çok daha eski-lerde mi olsaydı acaba diyorum...

Tarihin Tanıkları: İstanbul Müzeleri

Ekrem AY TAR

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul
Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürü

Müze kelimesi söylendiğinde zihnimizde ister istemez hemen antik heykeller, lahitler, arkeolojik buluntular gelir. Neden mi? Çünkü “müze” kelimesi köken olarak Latince’den gelmektedir. Yunanca Mouseion, Fransızca Musée, İngilizce’de Museum olarak kullanılmaktadır. İnsanların geçmişe ve farklı kültürlerle yolculuk yapmasına vesile olan müzeyi *Milletler Arası Müzeler Konseyi* (ICOM) şöyle tanımlamaktadır: “Toplumun ve gelişiminin hizmetinde halka açık, insana ve yaşadığı çevreye tanık malzemeleri araştıran, toplayan, koruyan, bilgiyi paylaşan ve sonunda inceleme, eğitim ve zevk alma doğrultusunda sergileyen, kar amacı gütmeyen sürekliliği olan bir kurumdur.”¹

İnsanoğlu yeryüzünde var olduğundan beri inanç ekseninde dinî yapılar, tapınaklar, bu dünyadan göçen yakınları için mezarlar inşa etmiştir. Bu dinî yapıların içerisinde de farklı türde eserler muhafaza edilmiştir. Bu yapılar ve muhafaza edilen kutsal emanetler koleksiyonculuğun başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Geçmişteki medeniyetlerin tüm bu faaliyetleri de müzeciliğin temelini ilk yapı taşlarıdır.

Antik Çağ’da tapınaklarda heykeller halka açık olarak sergilenmiştir. Atina’da Propylei’de ressamın eserleri sergilenmiştir. Yine Roma ve İskenderiye’de sanat eserleri tapınaklarda toplanmıştır. Ayrıca tiyatrolarda, devlet ve imparatorluk saraylarında, zengin kişilerin konaklarında, şatolarında sergilenen koleksiyonlar mevcuttu.²

Orta Çağ’da kralların, kilisenin, manastırın ve önemli kişilerin koleksiyonları vardı. Müzeciliğin ilk nüveleri bu koleksiyonların halka sergilenmesi fikri ile atılmış oluyordu. Rönesans ile birlikte müzecilik faaliyetleri de gelişme göstermeye başladı. Fransa’nın başkenti Paris’te Louvre Sarayı’nda Avrupa’nın ilk ulusal müzesi 1793 yılında *Louvre Müzesi* adıyla kuruldu. 1852 yılında Victoria ve *Albert Müzesi* İngiltere’de hizmete girdi. Akabinde İngiliz hükümetinin kararıyla *British Museum*, halkın ziyaretine açıldı.

Amerika’da ise müzecilik 19. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamıştır. Burada ilk kurulan müzeler, sanat müzeleri olarak karşımıza çıkar. Devamında ise tarih, bilim ve teknik, açık hava müzeleri birbiri ardı sıra gelmiştir. Dünyanın en eski koleksiyonları, Çin ve Hindistan müzelerine aittir.

¹Tomur Atagök, Hale Özkasım, Kadriye Tezcan Akmeahmet, “Okul Müze Günleri Öğretmen Paketi”, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2006

Fotoğraf: Ekrem Aytar

Tarihimizde Türk Müzeciliğinin ilk izlerine ise Selçuklu Dönemi'nde (13. yy) rastladığımızı söyleyebiliriz. *"Türklerde müzeciliğin tarihini Selçuklu tarihine kadar indirmek mümkündür. Konya'nın ortasındaki höyüğün etrafını bir sur duvarı ile çevirirken Türk tarihinde ilk müze denemesini yapan Selçuklular, buldukları her döneme ait, her çeşit işlenmiş taşı bu sur duvarlarının görünür yerlerine yapıştırarak sergilemek suretiyle, bir bakıma bir müzeci anlayışıyla davranmışlardır."*³

İstanbul, Roma, Bizans ve Osmanlı'ya başkentlik yapmış özel ve güzel bir şehir olması hasebiyle müzecilik faaliyetlerimizin de başlangıç noktasıdır. Türk Müzeciliğinin temeli, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin de başlangıcı olan Mecma-ı Asar-ı Atika'ya (Eski Eserler Koleksiyonu) dayanmaktadır. Osmanlı padişahı Abdülmecid'in 1845'te Yalova seya-

hati sırasında gördüğü Doğu Roma yazıtlarını İstanbul'a naklettirmesiyle eserler, Ahmet Fethi Paşa tarafından o vakte kadar silah deposu olarak kullanılan Topkapı Sarayı avlusundaki Aya İrini'de toplanmaya başlanmıştır. İlk müze burada Mecma-i Eslilai Atika ve Mecma-i Asar-ı Atika olmak üzere iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Bugünkü Harbiye Askeri Müzesi'nin temelini de buradaki Mecma-i Eslilai Atika oluşturmuştur.

Mecma-i Asar-ı Atika koleksiyonu Sadrazam Ali Paşa döneminde düzenlenmiş ve 1869'da dönemim Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından *Müze-i Hûmayun* (İmparatorluk Müzesi) adıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk müzesi İstanbul'da kurulmuştur. İlk müze müdürü olarak Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden Edward Goold görevlendirilmiştir. Bu dönemde tüm vilayetlere bir genelge gönderilerek çevrele-

Türk Müzeciliğinin temeli, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin de başlangıcı olan Mecma-ı Asar-ı Atika'ya (Eski Eserler Koleksiyonu) dayanmaktadır. Osmanlı padişahı Abdülmecid'in 1845'te Yalova seyahati sırasında gördüğü Doğu Roma yazıtlarını İstanbul'a naklettirmesiyle eserler, Ahmet Fethi Paşa tarafından o vakte kadar silah deposu olarak kullanılan Topkapı Sarayı avlusundaki Aya İrini'de toplanmaya başlanmıştır.

² A. Gani Bilgin, "İstanbul Müzeleri", İBB Kültür AŞ, 2010

³ Semavi Eyice, *Müze* (Sayı:2-3), 1989-1990

Kendisi de ülkemizin en önemli anıt eserlerinden olan Topkapı Sarayı'nın müze koleksiyonları son derece zengindir. İmparatorluk Hazinesi, Avrupa Porselenleri ve Camları, Bakır ve Tombak Mutfak Eşyası, Çin ve Japon Porselenleri, Gümüşler, Hırka-i Saadet Dairesi ve Kutsal Emanetler, İstanbul Cam ve Porselenleri, Padişah Elbiseleri, Padişah Portreleri ve resim koleksiyonu, silahlar müzede sergilenen değerli koleksiyonlar arasındadır.

rindeki tüm tarihi eserlerin tahrip edilmeden İstanbul'daki müzeye nakledilmesi istenmiştir. Yine aynı yıl Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Eserlerin gelmeye başlamasıyla yer problemi çıkmış ve Aya İrini'deki müzenin Topkapı Sarayı'nın ilk binası olarak inşa edilen Çinili Köşk'e taşınmasına karar verilmiştir. Müze, Çinili Köşk'te 1880 senesinde faaliyete başlamıştır.

Çinili Köşk'e taşınan müzenin müdürü Anton Dethier'dir. Müze müdürünün ölümü üzerine, Türk müzecilik tarihinde önemli bir yere sahip olan Osman Hamdi Bey 11 Eylül 1881'de müze müdürü olarak atanmıştır.

Osman Hamdi Bey 1887'de Sayda'da gerçekleştirdiği kazılarda Iskender Lahdi'nin de dâhil olduğu bir grup lahit ortaya çıkarılmış ve eserlerin nakli ile yeni müze binası yapımı başlamıştır. Mimar Alexandre Vallaur'y'nin tasarladığı bu bina, ülkemizin ilk müze binasıdır. Aynı

zamanda dünyada müze binası olarak inşa edilmiş ender yapılardan biri olma özelliğine de sahip olan bina, 13 Haziran 1891'de Müze-i Hümayun ismi ile açılmıştır. Açılıştan sonra kütüphane, fotoğraf laboratuvarı ve maket atölyesi kurulmuştur. Kazılarda elde edilen eserlerin daha iyi sergilenebilmesi için de 1903 ve 1907'de müzeye ek binalar yapılmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri açıldığı tarihten günümüze, dünyanın en zengin koleksiyonlarına günden güne yenilerini ekleyerek gelişimini sürdürmektedir.

Bu tarihlerde İstanbul dışında Anadolu'da da, 1902'de Konya, 1904'te Bursa müzeleri açılmıştır.

İstanbul'daki medeniyetimin temellerini tescilleyen önemli müzelerimizden bir diğeri de, 27 Nisan 1914 yılında Türk ve İslam Eserleri için Süleymaniye Külliyesi İmareti'nde açılan *Evkaf-ı İslamiye Müzesi*'dir. Bu müze arkeolojik eserler yanında, Türk ve İslam ta-

rihine ait eserlerin farklı bir koleksiyonda toplanması ve sergilenmesi fikri ile hayata geçirilmiştir. Tabi Anadolu'daki cami, türbe vb. dini yapılarıdaki hırsızlık olaylarının artması, bu fikri bir an önce hayata geçirmeye vesile olmuştur. Evkaf-ı İslamiye Müzesi, Osmanlıların açtığı son müzedir. 27 Nisan 1914'te Evkaf-ı İslamiye Müzesi adıyla açılan müze, 1926 yılında bu günkü ismi ile Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. Süleymaniye Külliyesi'ne ait İmaret binasında faaliyetlerini sürdüren *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, 1983 yılında restorasyonu tamamlanan Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'na taşınmıştır.⁴

Askeri Müze'nin temeli, yukarıda bahsettiğimiz Aya İrini'de toplanmaya başlayan Mecma-i Eslihai Atika'ya dayanmaktadır. Modern anlamda Türk müzeciliğinin temeli, Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa'nın gayretleri ile 1846 yılında atılmış ve bu tarih Türk müzeciliğinin ve Askerî Müze'nin gerçek anlamda ilk kuruluşu olmuştur. Askeri Müze'nin bugünkü birikimli hale gelmesini sağlayan en önemli şahsiyet, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'dır. 1908-1923 yılları arasında bu müzede müdürlük yapan Paşa, *Mecmua-i Esliha-i Âtika* olan müzenin adını, *Müze-i Askeriye-i Hümayun* olarak değiştirmiştir. 1940 yılına kadar Aya İrini'deki faaliyetlerini sürdüren Askeri Müze, II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye sıçrayabileceği düşüncesi ile faaliyetlerine bir süre ara vermiştir. Savaş tehlikesinin ortadan kalkmasından sonra 1949 yılında Maçka Silahhanesi'nde depolanan eserler, 1959 tarihinden itibaren Harbiye Mektebi Jimnastikhanesi binasında tekrar sergilenmeye başlanmış-

tır. Bu binanın zamanla Askeri Müze koleksiyonları için yetersiz kalması ve çağdaş anlamda gelişime imkan vermemesi üzerine, 1966 yılından itibaren restorasyon çalışmaları sürdürülen eski Harbiye binasının Askeri Müze olarak kullanılmasına karar verilmiş ve 10 Şubat 1993 günü yeni bir düzenleme ile ziyarete açılmıştır.⁵

Türk ve İslam Eserleri Müzesi zengin bir koleksiyona sahiptir. Koleksiyonlarında İmparatorluğun farklı coğrafyalardaki önemli dini yapılarından toplanan eserler, çeşitlilik göstermektedir. İslam sanatının en erken dönemlerinden başlamak üzere kronolojik olarak Emevi, Abbasi, Kuzey Afrika, Endülüs, Fatımi, Selçuklu, Eyyubi, İlhanlı, Memluk, Timurlu, Beylikler, çeşitli Kafkas ülkeleri ve zengin Osmanlı Dönemi eserlerini barındıran koleksiyon, çok değerlidir. Müzeyi ziyaret edenler eserleri inceleyerek İslam medeniyetinin eserlerini ve Türklerin İslam sanatına katkılarını kronolojik olarak takip edebilmektedir. Şam Evrakı, Mukaddes Emanetler, halılar gerçekten ender örnekleri ile ilgi çekmektedir.⁶

Topkapı Sarayı, altı asır dünyanın en güçlü devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun sultanlarının ikametgâhı olan mekândır. Fatih Sultan Mehmed Han tarafından İstanbul'un fethinden sonra 1460-1478 tarihleri arasında yaptırılan saray, 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı sultanları ve saray halkının kullanımında bulunmuştur. Cumhuriyet döneminde 3 Nisan 1924 tarihinde müzeye dönüştürülmüştür. Kendisi de ülkenin en önemli anıt eserlerinden olan Topkapı Sarayı'nın müze koleksiyonları son derece zengindir. İmparatorluk Hazinesi, Avrupa Porselenleri ve Camları, Bakır ve Tombak

Mutfak Eşyası, Çin ve Japon Porselenleri, Gümüşler, Hırka-i Saadet Daïresi ve Kutsal Emanetler, İstanbul Cam ve Porselenleri, Padişah Elbiseleri, Padişah Portreleri ve resim koleksiyonu, silahlar müzede sergilenen değerli koleksiyonlar arasındadır.⁷ İstanbul'a gelen ziyaretçilerin ziyaret listelerinin başında yer alan Topkapı Sarayı, kurulduğu günden günümüze en çok ziyaretçi çeken müzelerimizin başında gelmektedir.

İstanbul Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan; Marmara'ya, Boğaz'a ve Haliç'e hâkim, klasik tabirle yedi tepeye hâkim Roma, Bizans ve Osmanlı medeniyetlerine ev sahipliği yapmış dünyanın en gözde şehirlerinden biridir. Şair Nedim'in mısralarında

"Bu şehri-i Sitanbûl ki bîmisli ü bahâdır

Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedadır"

diyerek tek taşına o vakitlerin İran ülkesinin feda edilebildiği bir şehir olarak ifade edilmiştir. Dünyanın en eski yerleşimlerinden biri olan İstanbul, geçmişten günümüze hâlâ tarihte yaşadıklarının izlerini ve belgelerini bizlere sunmaya devam etmektedir. İstanbul tarihine tanıklık etmiş bu eserlerin birçoğu görmesini bilenlere gözlerimizin önünde durmaktadır. Bununla birlikte tarihin bu tanıkları İstanbul'da kurulan 95 müze ile ziyaretçilerini, bu zengin geçmişin tanıkları ile karşı karşıya getirmektedir.

⁴ Hayrullah Cengiz, İstanbul Müzeleri Literatürü, Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2010

⁵ <https://askerimuze.msb.gov.tr/tarihce.html>

⁶ Evkaf-ı İslamiye Müzesinin Kuruluşunun 100. Yılı ve Vakıf Müzeleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2014. ⁷ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecekler/topkapi-sarayi>

Sezai Karakoç'un İstanbul'u

Mustafa ÖZEL

Prof. Dr., FSMVÜ
İslami İlimler Fakültesi

İstanbul birçok şeyin başkenti olduğu gibi edebiyatın, sanatın, kültürün de başkentidir. Onun bu özelliği, sadece bugüne mahsus bir durum değildir; yakın geçmişte de, uzak geçmişte de böyleydi, gelecekte de böyle olacaktır.

Fotoğraf: Özlem Akgül

İnsan yaşadığı mekânı, şehri sever, hatta bağlanır ona. Bağlılık bir tutkuya dönüşür zamanla. Bu ilişki, yazarlarda, şairlerde, bütün edebiyat adamlarında patlama yapar, şiir olarak, öykü olarak, roman olarak tezahür eder. İstanbul birçok şeyin başkenti olduğu gibi edebiyatın, sanatın, kültürün de başkentidir. Onun bu özelliği, sadece bugüne mahsus bir durum değildir; yakın geçmişte de, uzak geçmişte de böyleydi, gelecekte de böyle olacaktır. Çünkü bu dünyalar güzeli şehir, bulunduğu coğrafya itibarıyla bu alandaki doğurganlığını sürdürecektir.

İstanbul ve şiir deyince, evvela herkesin aklına muhtemelen Nedîm gelir. Seleflerinden Bâkî'yi de zikrederim. Yakın dönem edebiyatımızda neredeyse bütün şairler, İstanbul temalı şiirler yazmışlardır. İstanbul'u yazan, anlatan değer kazanmıştır. İstanbul'u anlatmayan şiir, eksiktir. Bu mübarek şehirde yaşayan bir edebiyatçının, şairin ona duyarsız kalması imkânsızdır. Evet, hemen hemen bütün şairler İstanbul'u yazmışlar, İstanbul'u şiirleştirmişlerdir. Ama bu dönemde herkesin kabul edeceği en mühim isim, şüphesiz Yahya Kemal'dir. O, muhteşem İstanbul şiirleri yanı sıra Nedîm'in ifadesiyle değer biçilemeyecek şehri düz yazılarında da ele almıştır. Aziz İstanbul dışında Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım, Eğil Dağlar ve Mektuplar-Makaleler'de de İstanbul'a dair yazılar yazmıştır. Sezai Karakoç, şairler ile zaman/mekân arasında bir ilişki kurduğu yazısında Bâkî'siz bir Kanunî dönemi, Nedîm'siz bir Lâle Devri, Fuzulî'siz bir Bağdat ve Kerbela, Akif'siz bir Çanakkale ve İstiklâl Savaşı, Mevlana'sız bir Konya, Yahya Kemal'siz bir İstanbul düşünemeyeceğini belirtir.¹

Yahya Kemal'den sonra İstanbul'u şiirlerinde, yazılarında işleyen birçok şair ve yazar olmuştur. Bunlardan birkaçı Ziya Osman Saba, Behçet Necatigil, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Orhan Veli Kanık, Turgut Uyar, Fazıl Hüsni Dağlarca'dır. Üstad Necip Fazıl'ın ulu şehir hakkındaki Canım İstanbul'u, tek başına bir anıt şiirdir. Karacaahmet'i de analım bu bağlamda. Şiirleri yanında İstanbul'a Hasret adlı bir İstanbul kitabı da vardır şairin.

Günümüzün en önemli fikir ve düşünce adamı olan Sezai Karakoç'un edebî dünyasında, İstanbul merkezî bir konumda yer alır. Daha genel anlamda söyleyecek olursak, şehir ve mekân Karakoç'un eserlerinde baskın bir unsurdur. Medeniyet ve buna bağlı olarak diriliş düşüncesi, mekâna dayalıdır. Tarihte vücut bulan medeniyetimiz, bir coğrafya üzerinde gerçekleşmiştir. Sezai Karakoç'un şiirlerinde, Semerkand'dan Bağdat'a, Şam'dan Kudüs'e, İstanbul'dan Diyarbakir'e kadar bu coğrafyanın bütün kurucu şehirleri okuyucuyu sık sık selamlar. Şairin şiirlerinde olduğu gibi düz yazılarında da kadim şehir, mühim bir yer tutar. Biz yazımızın ilk bölümünde Sezai Karakoç'un İstanbul'unu düz yazılarında, ikinci bölümünde ise şiirlerinde ele alacağız.

Yazarın bu konuda müstakil bir eseri yoktur. Ancak doğrudan bir başlık altında veya dolaylı olarak herhangi bir yazı içerisinde başkentler başkenti'ni değerlendirdiği yazılar, azımsanmayacak kadardır.

¹ Sezai Karakoç, Gün Saati, İstanbul 2020, syf. 10

Fetih Hadisi

Bizim için İstanbul deyince akla fetih gelir. Akla fetih gelince zorunlu olarak da Fetih Hadisi gelir. Bu hadis tarihte, İslam'ın ilk yıllarından beri Müslümanların harekete geçmesini, birçok kez şehrin fethedilmesi için seferler düzenlenmesini teşvik etmiştir. Bu hadis olmasaydı, belki de biz bugün İstanbul'da olmazdık. Karakoç, Ayasofya'nın anlamını anlattığı yazısında bu hadisi zikreder. İstanbul fethedildiğinde, fetih ordusu başlarında kumandaları Fatih ile birlikte Ayasofya'ya doğru giderken Peygamber Efendimiz bu heybetli ve muhteşem manzarayı görür ve dudaklarından şu altın kelimeler dökülür: *"Konstantiye (İstanbul) muhakkak fetholunacaktır; Onun fatihi ne güzel emir ve ordusu ne güzel ordudur."*²³

Başkent İstanbul

Birinci Dünya Savaşı sonrasında iki imparatorluk dağılmıştır: Doğu Avrupa'yı birlik halinde tutan Avusturya-Macaristan imparatorluğu ve her açıdan bir Ortadoğu devleti olan Osmanlı İmparatorluğu. Her iki coğrafya da o günden beri derin istikrarsızlıklar, karmaşalar içindedir. İşin ilginç yanı, yazının yazıldığı tarihlerde, her bölgede Rus egemenliği almış başını gitmiştir. Sezai Karakoç, işte bu ortamda hem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarında hem de Osmanlı İmparatorluğu topraklarında birer federasyon (Doğu Avrupa Federasyonu ve Ortadoğu Federasyonu) kurulmasını zorunlu görmektedir. Yazar için federasyonların başkentleri hazır: Viyana ve İstanbul. Şöyle açıklamaktadır düşüncesini: "Doğu Avrupa Federasyonu için Viyana, Ortadoğu Federasyonu için İstanbul, eski günlerden daha büyük bir zaruretle merkez olma günlerini beklemektedirler."⁴

Bu bağlamda Sezai Karakoç'un

şu sorusunu, olduğu gibi iktibas edelim: *"İstanbul kadar, kendiliğinden başşehir olan, kendinde başkentlik özelliği bulunan kaç şehir vardır?"*⁵ Yazar, İstanbul'un sadece Türkiye'nin başkenti olmasını yeterli görmez, daha ileri gider ve şöyle der: *"İstanbul, yalnız bir devlet başkenti olmak nitelik ve yeteneğinde değildir. Medeniyetler başkentidir de. Roma-Bizans ve İslâm Medeniyetlerinin başkenti."*⁶ O, Osmanlıların başkent arayışının son halkası olarak görmektedir İstanbul'u. Söğüt, Yenişehir, Bursa ve Edirne'nin ardından başkent olarak İstanbul'da karar kılmışlardır onlar. Bu şehir alınmadan önce Türklerin kızıl elmasının bu kutlu şehir olduğunu ileri süren Karakoç, Ayasofya'nın tepesinde parlayan kızıl elmanın fetihten sonra Roma'daki Sen-Piyer Kilisesi'nin tepesinde parlamaya başladığını düşünmektedir. Ona göre, İslam dünyasının, Türklük âleminin, Ortadoğu'nun merkezi, tabii ve tarihî başkenti İstanbul'dur. Karakoç, Şam ve Bağdat'ın Ankara'yı değil, İstanbul'u dinleyeceği düşüncesindedir. O, İstanbul'un başkentliğinden vazgeçtiği dönemdeki şartların ortadan kalktığını, bu bağlamda oluşan korkuları, şehrin işgal edilmesi korkusunu yenmek için İstanbul'un bir an evvel başkent yapılmasını ister. Yazar bu konudaki ısrarlı tavrını

sürdürürken muhtemel soru ve sorunlara cevaplar da bulmaktadır. Bu bağlamda şu cümlesinin altını çizelim: *"İstanbul'un Başkent olmasıyla kazanacağımız Büyük Devlet özelliği ve avantajları yanında bunlara katlanmak gerektir."*⁷ Yazarın Şam, Bağdat ve İstanbul'u ele aldığı diğer bir yazısı, İslâmın Üç Atlısı alt başlığını taşıyan Gelecek Zamanın Karşısında IV'tür. O, burada İslam dünyasının ayağa kaldırılması için geçmişte başkentlik yapmış üç şehrin, Şam'ın, Bağdat'ın, İstanbul'un uyandırılması gerektiğini semboller üzerinden anlatır. Hatta her sembolü anlatmak için bir kitap yazmak gerektiğini söyler. İslam'ın tarihte başkentliğini yapmış bu üç şehre, elindeki kamçıyla olanca gücüyle vurmayı ve bu vuruşlardan birer atlı çıkmasını arzular: Şam'dan Oruç Atlısı, Bağdat'tan Namaz Atlısı, İstanbul'dan ise Kutsal Savaş Atlısı/ Cihad. İstanbul'un önemini ifade etmek için "en şiddetli tabiatüstü kamçıyı İstanbul'a ayırdım."⁸ der.

² Hadis için bkz.: Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 335; el-Buhârî, et-Târihu'l-Kebîr, I, (İkinci Kısım), 81; el-Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, IV, 422, hn.: VIII: 83 00 ³ Sezai Karakoç, Dirilişin Çevresinde, İstanbul 1975, syf. 180 ⁴ Sezai Karakoç, Sütun, İstanbul 2015, syf. 583 ⁵ Sezai Karakoç, Dirilişin Çevresinde, syf. 183 ⁶ Sezai Karakoç, Dirilişin Çevresinde, syf. 183 ⁷ Sezai Karakoç, Dirilişin Çevresinde, syf. 186

Ve devam eder: “Şam ve Bağdat’tan sonra onları da yanına alarak, Dünyanın karşısına, İslâm dini, öğretisi, medeniyet ve hayat tarzının inanç, düşünce, ahlâk, sanat ve edebiyat merkezi olarak çıkıp bu misyonu 20. milâdî yüzyıla kadar getiren bu tabiat-tarih anıtı Son Başkent, bir anda çağın barbar kuvvetlerince geri plânlara itildi.”

İstanbul’un İşgali

Karakoç, zaman zaman İstanbul’un elimizden çıkacağı endişesini, İstanbul’suz kalacağımız kaygısını dile getirir. Mesela İdil-Ural’ı anlatırken Birinci Dünya Savaşı’nda Rus yasama organı Duma’daki İdil-Ural delegesinin Rusları İstanbul ve Boğazlar üzerindeki emperyalist iddialarından vazgeçmeleri için mücadele ettiğini aktarır.⁹ Mütefekkir, uluslararası emperyalizmin Kudüs’ü işgal edip ele geçirmesinin neden olduğu acıyı anlatırken kaygılı görünmektedir. Bugün Kudüs’ün elden gittiğini, bu güçlerin gözlerinin yarın Şam’da, sonra da Bağdat’ta, Mekke’de, İstanbul’da olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰ Karakoç’a göre İstanbul’un alınmasının ardından sıra, Viyana ve Roma’ya da gelmişti. Ancak Batı uygarlığı bunu asla affetmemiştir. İstanbul’u geri almak için yüzyıllarca hazırlanmışlardır. Birinci Dünya Savaşı’nda ve şimdi (yani yazının yazıldığı günlerde) Ortadoğu’yu fethetmek için batılılar İstanbul’u yitirilişlerinin rövanşını alma peşinde koşmaktadırlar.¹¹ Yazar İstanbul’un hakkını dile getirdiği bir yazısında, bu şehrin Rusya’nın dinmez iştiasını, Avrupa’nın sönmez arzusunu, Yunan’ın tükenmez hırsını çekip durduğuna dikkat çekmekte ve şunu teklif etmektedir: “Bu iştia arzu ve hırs üzerine kireç ve DTT dökmek için İstanbul’u başşehir yapmamız şarttır.”¹² Sezai Karakoç, Ankara’nın başkent oluşunu, İstanbul’un işgal edilmesine bağlamakta, işgal edilir

Fotoğraf: Süleyman Berk

korkusuyla başkent yapılmadığı iddiasını aktarmaktadır.

İstanbul ve Medeniyet

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Karakoç’un düşünce dünyasında medeniyet fikri, önemli ve merkezî bir yer tutar. Onun medeniyet anlayışının merkezi de İstanbul’dur. Muhataplarından Sultanahmet, Süleymaniye, Beyazıt, Şehzadebaşı camilerine girmelerini ister. Bunların tapınak olarak da mimarî olarak da bunların ötesindeki medeniyet bütünü, kent parçası ve tarih anekdotu olarak da kendilerini insanlığın yüce katına ulaştıracağını belirtir.¹³ O, İstanbul ile medeniyet ilişkisini İstanbul’un fethini anlattığı yazısında da vurgular. Yazara göre İstanbul’un fethi, gerçekte İslam medeniyeti ile Batı medeniyetinin karşılaşması ve bu karşılaşmayı batının kaybetmesiydi. Bu yenilginin onlar için bedeli, ön kaleleri olan İstanbul’u kaybetmeleri olmuştur.¹⁴ O, bu kutlu şehrin fethedilmesini, bir medeniyet fethi olarak görür.

Yıkılan İstanbul

İstanbul’un farkında mıyız, diye sorar Karakoç. Sonra da bu sorusunu açar: “İstanbul’un bir deniz gibi hangi fikri, hangi aşkı, hangi anlamı, hangi rüyayı med ve cezirlendirdiğinin farkında mıyız?”¹⁵ Cevabını, yazının sonuna doğru verir: “İstan-

bul’u İstanbulsuzlaştırıyoruz.” İstanbul, İstanbul olmaktan çıkarılmak istenmiştir. Mesajı olmayan bir şehre indirgenmiştir. Artık çeşmelerinin suyu akmamakta, camileri cami olarak kullanılmamakta, duvarlarındaki yazıları kimse okuyamamaktadır. Kendimizle İstanbul arasına buzlu bir cam girmiştir. Yapılmakta olan İstanbul’un fethi kutlamalarına eleştirel yaklaşan yazar, öncelikle şehre karşı görev ve sorumlulukların yerine getirilmesini belirtir. İstanbul’un, Bursa gibi gözümüzün önünde kişilik, kimlik kaybına uğraması karşısında üzülmemiz gerektiğine işaret eder. Tarihimizi ve atalarımızın manevi mirasını yüklenen bu kentler, hızla anlamlarını yitirmektedirler.¹⁶ Sezai Bey, Yunan, Roma ve İslam şehirlerini mukayese ettiği bir yazısında, İslam şehrinin erdemle somutlaştığını belirtir. O medeniyet şehirlerimizden Bursa, Manisa, Edirne, İstanbul, Diyarbakır ve diğerlerini erdem ve estetiğin, egemenlik ve ülkenin altın sentezleri olarak değer-

⁹ Sezai Karakoç, Çağ ve

İlham II, İstanbul 1979, syf. 37

¹⁰ Sezai Karakoç, Farklar, İstanbul 1975, syf. 118

¹¹ Sezai Karakoç, Sütun, syf. 412

¹² Sezai Karakoç, Cün Saati, syf. 259

¹³ Sezai Karakoç, Dirilişin Çevresinde, syf. 184

¹⁴ Sezai Karakoç, Cün Saati, syf. 108

¹⁵ Sezai Karakoç, Cün Saati, syf. 259

¹⁶ Sezai Karakoç, Farklar, syf. 108

¹⁷ Sezai Karakoç, Cün Saati, syf. 260

lendirir. Ancak mütefekkir, üzgündür, dertlidir şimdi. Çünkü İstanbul, yıkılmakta, çerçöp haline getirilmekte, sorumsuzca koca çınarları ve çamları devrilmekte, devasa bir beton yığını haline getirilmektedir.¹⁷ Yazarın medeniyetin yıkımını şehirlerin yıkımı üzerinden ele aldığı önemli bir yazısı vardır: “Medeniyet Yıkımı”.¹⁸ Sezai Karakoç bu yazısında hiç kimsenin farkında olmadığı yeni bir Endülüs faciasıyla karşı karşıya olduğumuzu belirtir. Hatta beş, on Endülüs faciası diye de devam eder. Bu yeni facianın büyüklüğünü şu kelimelerle açıklar: “Endülüs İslâm Medeniyetinin bir uzantısı idi, güçlü dallarından biriydi. Bugün tahrip edilense, artık dal değil, köktür.”¹⁹ İran-Irak Savaşı’nın, Afganistan, Lübnan işgallerinin birçok şehrimizin yıkımına, yok oluşuna yol açtığına dikkat çeker. Şehirlerin kimlik kaybına uğrayışını, yoğunlukla Bursa’da, yer yer İstanbul’da hissedilen ahiret soluğunun gittikçe yok olmasına bağlar. Başka bir yerde ise, onu şuursuz bir şekilde kurtarıcı kahramanını bekleyen bir kent olarak görür. O bir esir gibidir, düşünmeyi terk etmeyi tercih etmiş bir hali vardır. Ardından o kutlu şehri terlemeyi unutan sporcu vücuduna, mayasız ekmeğe, güneş görmeyen bir bitkiye benzetir. Artık İstanbul geçirdiği şok gecelerinden sonra adeta geçmişini unutmuş bir insan gibidir, hafızası bomboştur, anlamsız bakışlarla donanmış yüzünü bir doğuya, bir batıya çevirerek ömrünü doldurmaktadır. Sezai Karakoç, buna isyan eder: “Ama ben, buna razı değilim.”²⁰

İstanbul’un Merkez Oluşu

Karakoç bu mübarek beldeye, dünyanın merkezi olarak bakar. Ona göre İstanbul, kurulduğu günden bugüne daima bir medeniyetin sözcüsü, hatta batıya karşı doğunun sözcüsü, yuvarlak masası ve kürsüsü olmuştur. Şu cümlesi, onun bu

şehre verdiği önem ve değeri gayet açık bir şekilde ortaya koyar: “İstanbul’u çıkarınız; dünya tarihini yeniden yazmak gerekir. Tarih kalmazdı daha doğrusu. Dünya başka bir dünya, insan başka bir insan olurdu.”²¹ Yukarıda, yazarın İstanbul’un başkent olması hakkındaki görüşlerine değinmiştik. Onun gözünde İstanbul sadece bir başkent değil, aynı zamanda başlı başına bir ülkedir.²² Ona göre İstanbul’u İstanbul yapan, Fatih bölgesidir. Mehmed Âkif’in doğduğu yeri anlatırken şöyle der: “Fatih semti, İstanbul’un içinde ikinci bir İstanbul’dur. Yüzde yüz Fatih şehridir.”²³

İstanbul’un Güzelliği

Sezai Karakoç’a göre dünyanın en güzel şehri, İstanbul’dur. Her büyük şehir bir insan şeklinde düşünülürse bunların içinde en aydınlık yüzlüsünün, en sevimlisinin, en derininin, en cazibinin İstanbul olacağı kanaatindedir.²⁴ Yazar, İstanbul’u aydınlık bir şehir olarak da tanımlar. Medeniyetlerin kendilerine mahsus şehirleri olduğunu, bunun yalnız mimarî üslup bakımından değil hayat üslubu bakımından da göze çarpan bir fark olduğuna dikkat çeker. O, bir şehir iki farklı medeniyete sahiplik yapmışsa, bu iki medeniyeti ayıran zaman çizgisinin o şehrin tarihini de bir kılıç gibi ayırdığını belirtir. Bu bağlamda İstanbul’u örnek olarak zikreder: “Bizans İstanbul’unun karanlıklığıyla, Osmanlı İstanbul’unun aydınlığını bir karşılaştırınız.”²⁵

İstanbul, İstanbul olmaktan çıkarılmak istenmiştir. Mesajı olmayan bir şehre indirgenmiştir. Artık çeşmelerinin suyu akmamakta, camileri cami olarak kullanılmamakta, duvarlarındaki yazıları kimse okuyamamaktadır. Kendimizle İstanbul arasına buzlu bir cam girmiştir.

¹⁷ Sezai Karakoç, Çağ ve İlham II, syf. 204

¹⁸ Sezai Karakoç, Çağ ve İlham IV -Kuruluş-, İstanbul 2008, syf. 16-18

¹⁹ Sezai Karakoç, Çağ ve İlham IV -Kuruluş-, syf. 16-17

²⁰ Sezai Karakoç, Çağ ve İlham II, syf. 38

²¹ Sezai Karakoç, Farklar, syf. 109

²² Sezai Karakoç, Dirilişin Çevresinde, syf. 183

²³ Sezai Karakoç, Mehmed Âkif, İstanbul 1974, syf. 9

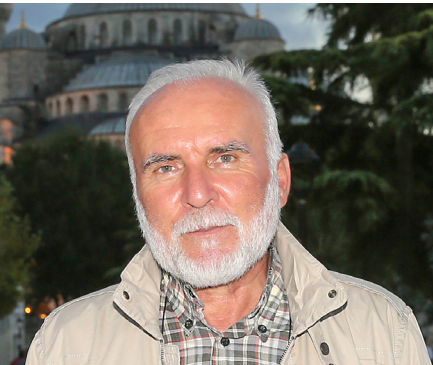
²⁴ Sezai Karakoç, Farklar, syf. 109

²⁵ Sezai Karakoç, Sütun, syf. 189

Hasan Aycın ile “41 Mısra 41 Çizgi” Üzerine

İNSİCAM

İstiklâl Marşı, ülkemizin tapu senedir. Acının, gözyaşının, kederin, akıtılan kanın, heyecanın, fedakârlığın, kahramanlığın, cesaretin mücessem halidir. Bu marş, yazıldığı günden bu yana muhtelif şekillerde anlaşılmalı, yorumlanmaya çalışılmıştır. Ülkemizin yüz akı sanatkarlarından çizer Hasan Aycın, ilk kez 41 Mısra 41 Çizgi adıyla İstiklâl Marşı'mızı çizgiyle yorumladı. Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından basılan kitap hakkında sanatçı Hasan Aycın ile söyleştik. Bize böyle bir çalışma kazandırdığı için okuyucularımız adına kendisine yürekten teşekkür ediyoruz.

Öncelikle dergimiz İnsicam'a zaman ayırdığınız için teşekkürlerimizi sunarız.

Sanırım herkes için sürpriz oldu. Bu kez tematik bir albümle çıktınız karşımıza. Nasıl doğdu 41 Mısra 41 Çizgi? Ne tür sancılar çektiniz?

Hoş bir tevafuk oldu diyelim. Hesapta yoktu. 2021'in Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Yılı ilan edilmesiyle Konya belediyesinin talebi oldu, bismillah dedik...

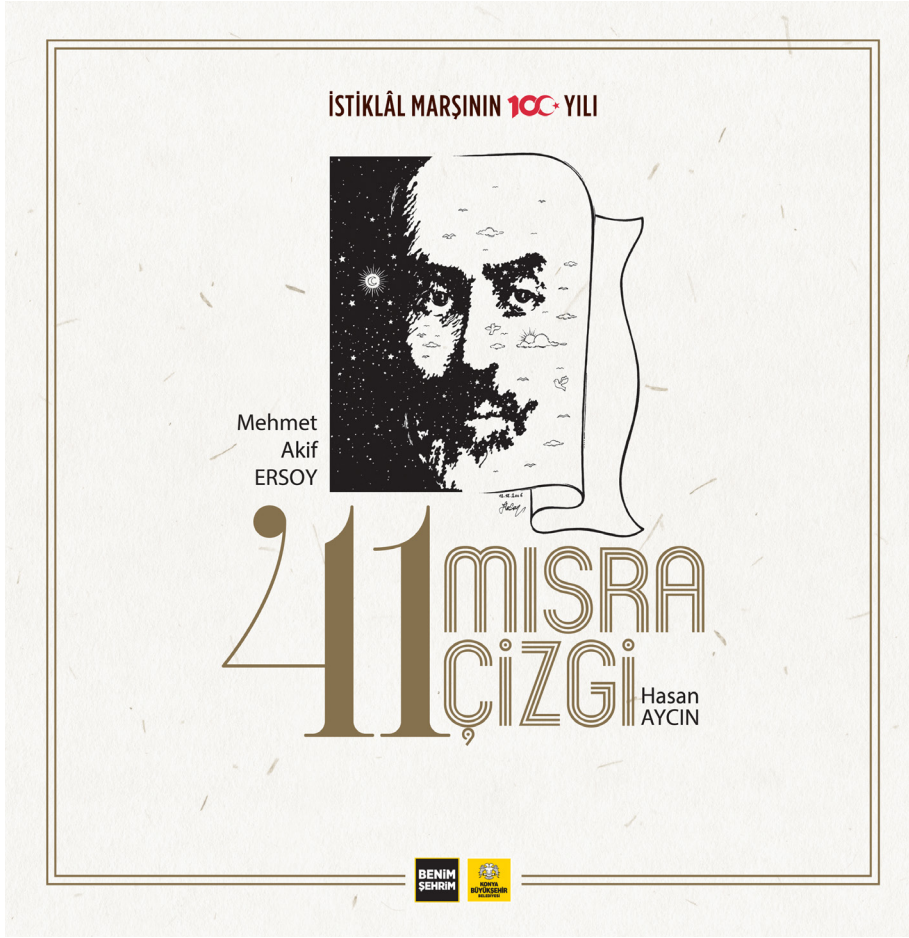
Yıllar önce “40 Hadis 40 Çizgi” adlı tematik bir çalışmam olmuştu. Hâlen devam eden her sureye bir çizgi çalışmam da var. Ama İstiklal Marşı üzerine bir ilk oldu. Benim bildiğim İstiklal Marşı'yla ilgili başka böyle bir çalışma yok; o anlamda da bir ilk.

Şunu teslim edelim, eşsiz bir İstiklal Marşı'mız var, müthiş. Ruh, coşku, ritim, damar.. gerçekten müthiş. Akif merhum ‘Allah bir daha bu millete istiklal marşı yazdırtmasın’ demiş; yazılamaz da... Sancı konusuna biraz farklı değineyim; asıl sancıyı merhum Akif çekenlerle birlikte çekmiş, orda kalmamış, güçlü coşkun mısralarla da terennüm etmiş. Ben onu anlamaya ve anladığımı göstermeye çalıştım.

İstiklal Marşı'nı çizmek nasıl bir duygu? Hangi mısra veya mısralar zorladı sizi?

Nasip diyeyim. Ne desem eksik ya da fazla olur; en yalın ifadeyle nasip oldu diyeyim. Elhamdülillah.

Baştan zorladı, onu söyleyeyim. Aslında İstiklal Marşı bizim en son, en muhtasar ve en veciz kurtuluş ve kuruluş destanımız. Sayılı mecazlar üstünden yürüyor. Batı, medeniyet, canavar, taş, toprak, yurt, ocak, vatan, ırk, millet, hürriyet, istiklal, yıldız, hilal, sancak, bayrak, şafak, zincir, yara, kan, can, şehit, ruh, yetim, ezan, mabet, dua, arş, Hakk... Bu kadar mı? Bir kaç eksik olabilir. Ama bu kadar. Bunlarla anlatmış her şeyi merhum Akif. ‘Korkma’ deyip başlıyor. Başka hangi İstiklal Marşı böyle başlar? Hayır, sen korkuyorsun sakın ‘korkma’ demiyor, asla ‘korkma’ diyor. Buyurun, daha ilk mısra. ‘Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak’ diyor. Yeni günün başlangıcıdır şafak. Kızıldır. Sancağın rengi de öyle; adı üstünde al sancak. Ama şafakta yüzer; yani şafak dediği zemin ü asuman arasında bir kızıl umman. Sönmez dediğine göre şafağın aydınlığının kaynağıdır aslında al sancak. Yani yüzdüğü ummanın kaynağı. Kandan aldığı rengini, şafağa verir ve onda yüzer. Düz okumayla böyle. Ben bu anlam dünyasına yabancı değilim, anlarken zorlanmıyorum; Akif bizim öncülümüz. Ama anladığımı görselleştirirken doğal olarak ilk zorlanmayı yaşadım. Baştan zorladı, onu söyleyeyim değişim bundan. Bu zorluğu aşacak kolaylığım vardı tabii. Yani, bugün pat diye çizmeye başlayıp başlangıcından bugüne benim dışımda oluşturulmuş görsel kavramlarla ifadeye yeltenmiyorum, tersine kırk yılı aşkındır anlamlarına katkıda bulunduğum ve kendi değerler evrenimi onlarla ifadeyi hak ettiğime inandığım kavramlarla görselleştirmeyi seçiyorum. Biraz dolaşık

oldu ama işin aslı budur. Ortaokul sıralarındayken karşıt fikirli bir hocamız vardı, çoğunlukla ters düşerdik kendisiyle. Bir gün "Akif'iniz de medeniyet için 'tek dişi kalmış canavar' demişti, bakın bakalım öyle mi?" diye çıkmıştı. Söz konusu mısra için çizerken bu hatıra aklıma geldi; dedim kendi kendime, hocamız hayatta ve hâlâ aynı görüşteyse şu anda yanımda olsa 'şimdi iletişimiyle, ulaşımıyla, teknolojiyle vs. "medeniyet" böyleyken sen öyle mi çizeceksin?' dese... Şöyle demeliyim dedim: Onlar bizim görmediğimizi gördüler, yaşamadığımızı yaşadılar ve Akif mısralara döktü. Ben onun dediğini çizmeye çalışıyorum; ulur, boğar, tek dişi kalmış canavar dıyorsa elbette öyle çizerim.

Çizgiler yeni çizilmiş. İstiklâl Marşı'nın anlaşılması hakkında şimdiye kadar makale ve kitap düzeyinde çeşitli çalışmalar yapıldı. İlk kez böyle bir yorum ve

açıklama ile karşı karşıyayız. Önceki, öteki çalışmalarınıza baktığımızda 41 Mısra 41 Çizgi nerede duracak, nasıl duracak?

Çalışmalarım içinde özel bir yeri olsun ve hep öyle kalsın isterim...

İsterim ki, bu millet ve yeryüzüne yayılmış bu ümmet, insanlığın son umudu olacaksa -ki buna yürekten inanıyorum- "İstiklâl Marşı" o umudun sancağının rüzgârı olsun; çizgilerimin o rüzgâra minicik bir değişisi olsun.

Çizgilerde sizin sıkça kullandığınız el, baskın bir motif olarak öne çıkıyor. Cami ve minare de. Konsept gereği Türkiye haritası ve bayrak da öne çıkan motiflerden. Bunları baştan mı belirlediniz yoksa süreç içerisinde mi böyle gelişti?

Yok, yok ben belirlemedim. Akif dümdüz mabet, ezan, minare, vatan, yurt, hilal, bayrak.. diyor zaten; başka nasıl çizeyim. Şu sorulabilir

belki; o öyle demeseydi ben yine böyle mi çizerdim? Bu anlamsız bir soru olurdu şüphesiz. Çünkü, öyle söylemeseydi marş böyle olmazdı.

Doğrudur, 'el' baskındır; diğer çalışmalarım da sıklıkla kullanırım. Öncelikle ayırıcı bir öğedir; biz insanları diğer görünür canlılardan kesin biçimde ayırır 'el'. Önemi ve işlevi üzerine ne söylesek sözümüz eksik kalır.

Çalışmayı bitirdiğinizde, kalemi masaya bıraktığınızda neler hissettiniz? İlk çizdiğiniz ile son çizdiğiniz arasında neler yaşadınız?

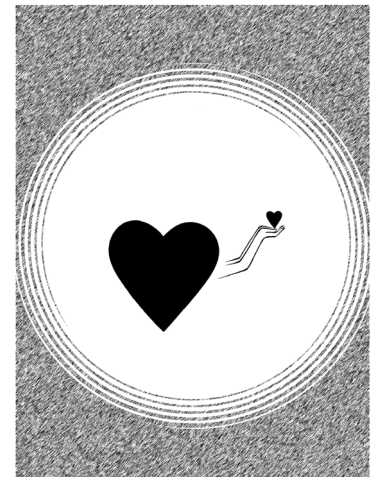
Çabalarını mutlu sonla tamama erdirenlerin yaşadığı itminan hâli diyelim; hiç bir şeyin ona denk olmayacağı şükür hâli.

Çalışma sürecinde tatlı bir gerginlik yaşadım. Bu benim doğalım ama. Gerildim; imzayı atınca rahatladım... Gerildim; imzayı atınca rahatladım... Bu hâl yoğun biçimde geceli gündüzlü bir ay sürdü. Çizemediğim günler olduğu gibi birkaç çizgi çizdiğim günler de oldu. İlk imzayı 7 şubatta atmıştım, son imzayı 7 martta attım. Elhamdulillah.

Okuyucularımız adına teşekkür eder, daha nice çizgilerinizle buluşmayı arzu ederiz.

İSTİKLÂL MARŞININ 100 YILI

Cami, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,

ER. A. S. 2021
Hasan

KIRK KANDİL

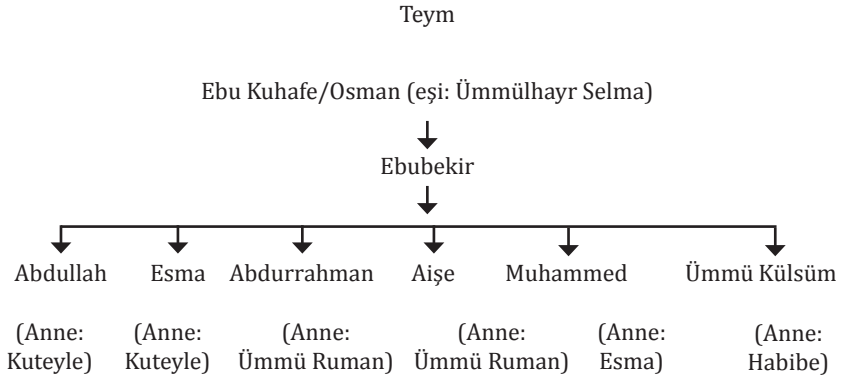
2

İlk Halife: Hz. Ebu Bekir (r.a.)

Rıza SAVAŞ

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

Hz. Ebubekir, Hz. Peygamber'den sonra onun yerine devleti yönetmek üzere seçilen ilk halife olduğu için kendisine "Rasulullah'ın Halifesi" denmiştir. Hz. Peygamber'den yaklaşık iki yaş küçük olan Hz. Ebubekir, Kureyş kabilesinin Teym oğulları boyuna mensuptur.¹

Hz. Peygamber'in ailesi dışından onun getirdiği vahye ilk inanan Hz. Ebubekir'dir diyebiliriz. Hz. Peygamber, ilk vahyi aldıktan sonra uyarı görevini yapmaya ailesinden başladı. İlk üç yıl içerisinde davet faaliyetini yaparken seçmeci davrandı.

Mekkelileri çok iyi tanıyan Hz. Peygamber, başlangıçta hakkı kabul etmeye müsait, ahlâken iyi, düşünüp değerlendirme yapabilecek, bağınaz olmayan, mevki, makam, ün tutkusuna kapılmadan gerçeği görebilecek olanlarla görüştü. Onları atalarının dinini ve putlara tapınmayı bırakıp bir olan Allah'a kul olmaya, kendisinin peygamberliğini tasdik etmeye çağırdı. Onlarla birer birer, çoğu zaman da gizlice görüştü.

Değişik lakaplarla anılan Hz. Ebubekir'in en meşhur lakabı *Sıddîk*'tır. "Çok samimi, çok doğru" anlamına gelen bu lakap kendisine, Hz. Peygamber'in bildirdiği gaybla ilgili haberleri hiç tereddütsüz kabul ettiği için bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiştir.

Hz. Ebubekir, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra hep Hz. Peygamber'in yanında yer almış ve bu dinin yayılmasında aktif olarak çalışmıştır. Mekke döneminde Kureyşli müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan Müslü-

¹ Zübeyri, Ebu Abdillâh el-Mus'ab b. Abdillâh b. El-Mus'ab (öl: 236 h.), N. Kureyş, Khire 1982, s. 275-277

man kölelerle yabancılardan erkek, kadın, zayıf ve güçsüz pek çok kimseyi sahibinden büyük paralar ödeyerek satın alıp azat etmiştir. Onun malını bu şekilde harcamasından rahatsız olan babası Ebû Kuhâfe, güçsüz ve zayıf köleler yerine güçlü kuvvetli kimseleri satın almasını tavsiye ettiği zaman babasına satın aldığı kölelerden faydalanmayı düşünmediğini, bu hareketiyle Allah'ın rızâsını kazanmayı umduğunu söylemiştir.

Hız. Ebubekir, Medine'ye hicret etmek istediği zaman Rasulullah, beklemesini söyledi. Müslümanların tamamına yakını hicret ettikten sonra Mekkeliler Darü'n-Nedve'de Rasulullah'ı öldürmeye karar verince o gün gizlice Hız. Ebubekir'in evine gelen Hız. Peygamber, onunla birlikte Sevr mağarasında üç gün gizlendikten sonra beraberce Medine'ye hicret ettiler. Kur'an'ı Kerim'de² mağaradaki bu beraberliğe işaret edilmiştir.

Hız. Ebubekir Medine'de Mescid-i Nebevi'nin arsasını satın aldı ve böylece başladığı destekleri ölümü-

ne kadar hep devam ettirdi.

Hız. Ebubekir, Hız. Peygamber'in yaptığı bütün savaşlarda ve seferlerde onun yanında bulundu. Yapılan istişarelerde ve devlet yönetimiyle ilgili konularda isabetli görüşleri herkesin takdirini kazanmıştır.

En zor zamanlarda problemlerin çözümünde Hız. Peygamber'e ciddi destekleri olmuştur. Mesela hicretin altıncı yılında Hudeybiye Antlaşması neticesinde Medine'ye dönme kararını bir türlü kabul edemeyen Hız. Ömer'i o ikna etti.

Hicretin yedinci yılında Necid bölgesine bir birlikle giden Hız. Ebubekir, Kilâb ve Fezâre kabilelerini yola getirerek Medine'ye döndü.³ Mekke'nin fethinde İslâm ordusu şehre girdiğinde babasının yanına gitti, onu Hız. Peygamber'in huzuruna getirerek Müslüman olmasını sağladı. Böylece sağlığında annesi, babası ve bütün çocukları Müslüman olan tek sahâbi oldu.⁴

Hicretin dokuzuncu yılında Hız. Peygamber, Hız. Ebubekir'i hac emiri tayin etti. Bir yıl sonra da o,

Mekke'nin fethinde İslâm ordusu şehre girdiğinde babasının yanına gitti, onu Hız. Peygamber'in huzuruna getirerek Müslüman olmasını sağladı. Böylece sağlığında annesi, babası ve bütün çocukları Müslüman olan tek sahâbi oldu.

² et-Tevbe 9/40

³ İbn Sa'd, Ebu 'Abdillâh Muhammed b. Sa'd (ö.230/845), et-Tabakatü'l-Kübra, Beyrut tarihsiz, III, 169-213

⁴ İbn Sa'd, a.g.e., V, 451

Hiz. Ebubekir, takip edeceği siyasetin genel esaslarını ortaya koyan meşhur hutbesinde Müslümanların en iyisi olmadığı halde onlara başkan seçildiğini ifade ederek doğru hareket ederse kendisine yardım etmelerini, yanlış davranırsa doğrultmalarını, Allah’a ve resulüne itaat ettiği müddetçe Müslümanların kendisine itaat etmelerini istedi.

Hiz. Peygamber ile birlikte Vedâ Hacci’na katıldı.

Hicretin on birinci yılı Safer ayının son haftasında rahatsızlanan Hiz. Peygamber ashabına yaptığı konuşmada, Allah Teâlâ’nın bir kulunu dünya ile kendi yanında olandan birini tercih etmekte serbest bıraktığını, o kulun da Allah’ın yanında olanı tercih ettiğini söylemesi üzerine Hiz. Ebubekir kastedilen kişinin Hiz. Peygamber olduğunu anladı ve ağlamaya başladı. Resulullah onun susmasını istedi ve Hiz. Ebubekir kapısı dışında mescidin avlusuna açılan bütün kapıların kapatılmasını emretti. Bunun sebebini açıklarken de İslâmiyet’e ondan daha faydalı kimseyi tanımadığını, insanlar arasında bir dost edinecek olsa onu tercih edeceğini söyledi. Namaza çıkamayacak kadar hastalığı ilerleyince namazı Hiz. Ebubekir’in kıldırmasını istedi.

Hiz. Ebubekir’in on yedi vakit namaz kıldırıldığı rivayet edilmiştir. Üç vakit kıldırıldığı rivayeti de mevcuttur.⁵ Hiz. Ebubekir’in namaz kıldırarak için görevlendirilmesinin yatsı namazına rastladığı rivayeti ile onun on yedi vakit namaz kıl-

dırdığı rivayeti⁶ beraber düşünüldüğünde 8 Rebûlevvel Perşembe, yatsı namazında, Hiz. Ebubekir’in namaz kıldırmaaya başlayıp on yedi vakit namaz kıldırması olduğu tespit edilmiş olur.

Hiz. Peygamber’in vefatından sonra Ensarın “Sakifetü Benî Said”de toplanarak halife seçimi konusunu görüştüğünü öğrenince Hiz. Ömer’le birlikte oraya giden Hiz. Ebubekir, yapılan uzun müzakerelerden sonra Hiz. Peygamber’in yerine birinci halife olarak seçilmiş oldu.

Mescid-i Nebevî’de genel bir toplantı düzenlendi ve orada Müslümanlar kendisine biat ettiler. Hiz. Ebubekir, takip edeceği siyasetin genel esaslarını ortaya koyan meşhur hutbesinde Müslümanların en iyisi olmadığı halde onlara başkan seçildiğini ifade ederek doğru hareket ederse kendisine yardım etmelerini, yanlış davranırsa doğrultmalarını, Allah’a ve resulüne itaat ettiği müddetçe Müslü-

⁵ İbn Sa’d, a.g.e. , II, 198

⁶ İbn Sa’d, a.g.e. , II, 193

manların kendisine itaat etmelerini istedi. Aynı konuşmada yönetimi sırasında zayıf olsa da haklı olanın güçlü olacağını, güçlü olsa da haksızlık yapanın zayıf olacağını belirtti.

Hiz. Peygamber'den sonra onun yerine Hiz. Ali'nin geçmesi gerektiğini düşünen Haşimîler'in bu düşünceleri gerçekleşmeyince üzüldüler. Peş peşe Hiz. Peygamber'in yerine geçen ve halifelik yapan Hiz. Ebubekir ve Hiz. Ömer İslam birliğini koruyabildiler.

Hiz. Ebubekir'in ilk icraatı, kuzeye gitmesi için Hiz. Peygamber'in görev verdiği Üsame b. Zeyd'in kumandasındaki orduyu göndermek oldu. Dinden dönen ve Medine'deki otoriteye başkaldıran Araplara karşı kararlılıkla hareket eden Hiz. Ebubekir, altı-yedi aylık mücadeleden sonra hâkimiyeti yeniden kurdu.

Kuzeyde bulunan Bizans ve Sasani devletleri de Medine merkezli bu yeni devlete karşı düşmanca tavırlar içinde oldukları ve sınırlarda bazı saldırılar yaptıkları için Hiz. Ebubekir, evvela Sasani sınırına, sonra da Şam bölgesine ordular göndermeye başladı. Medine'nin kuzeyinde ve doğusunda isyancıları yenen Halid b. Velid'i Sasani-ler'le yapılacak savaşa başkomutan

tayin etti. Halid, Basra körfezindeki önemli yerleşim merkezlerini fethetti. Daha sonra aldığı bir emirle Suriye cephesine geçti.

İslam orduları Suriye cephesinde de önemli başarılar elde ettiler. Hiz. Ebubekir, başkomutanlığını Halid b. Velid'in yaptığı Ecnadeyn Savaşı'nın sonucunu öğrendikten sonra 22 Cemâziyelâhir 13 (23 Ağustos 634) tarihinde altmış üç yaşında vefat etti. Hiz. Ebubekir hastalanınca vefatından kısa bir zaman önce sahabilerle hilâfet konusunu istişare etti ve Hiz. Ömer'i veliaht bırakmayı kararlaştırarak Hiz. Osman'a bir ahitname yazdırdı. Hiz. Ömer onun vefatından sonra tartışmasız halife oldu.

Hiz. Ebubekir Kur'an-ı Kerim'i, Hiz. Peygamber'in söz ve hareketlerini en iyi ve en süratli şekilde anlama kabiliyetine sahipti. Kur'an'ı ezbere bilir ve çok duygulu bir şekilde okurdu Nitekim imamlık yapacak kimselerin Kur'an'ı en iyi bilen ve en güzel okuyanlardan seçilmesini tavsiye eden Hiz. Peygamber, yerine namaz kıldırmakla sadece onu görevlendirmişti. Hilafeti esnasında Kur'an-ı Kerim'i Mushaf haline getirmek suretiyle İslâmiyet'e en büyük hizmeti yapmıştır.⁷

Hiz. Ebubekir hastalanınca vefatından kısa bir zaman önce sahabilerle hilâfet konusunu istişare etti ve Hiz. Ömer'i veliaht bırakmayı kararlaştırarak Hiz. Osman'a bir ahitname yazdırdı. Hiz. Ömer onun vefatından sonra tartışmasız halife oldu.

⁷ Daha geniş bilgi için bakınız: Mustafa Fayda, "EBÜ BEKİR", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1994, Cilt: 10 sayfa: 101-108. / Muhammed Hamidullah, Hiz. Peygamber'in Savaşları, Çeviri: Salih Tuğ, İstanbul 1981; İslam Peygamberi, İstanbul 2013.

İNCİ MERCAN GERDANLIĞI

Ahmet POÇANOĞLU

Emekli Konya İl Müftüsü

Hamd, Kur'an-ı Kerimi kuluna ruhlar ve bedenler için şifa olarak indiren Allah'a; salât ve selâm Hatem'ül Enbiya Muhammed Mustafa'ya, Al-ü Ashabına ve O'na tabi olanların üzerine olsun.

Muhterem Dostlar,

Kırk inci ve mercandan oluşan gerdanlığı, titizlik ve dikkatle sizlere sunacağım, nasib olursa. Öncelikle Hulefa-i Raşidîn sonra Aşere-i Mübeşşere Ashabının (r.ahüm), Rasûlullah (sav)' dan rivayet ettikleri hadislerden birer örnek, sonra da Ashabın gençlerinden, Rasûlullah (sav)' la çıktığı gazvelerin kahramanlarından, İslam ordularının kahraman komutanlarından; birer hadis aktaracağım. Hadis rivayet eden sahabeyi kısaca tanıtmaya çalışacağım, hadisleri yine kısaca izah etmeye gayret edeceğim.

Allah (cc) kalplerimizi ve ahlâkımızı Rasûlullah (sav) Efendimizin alemleri aydınlatmak için tuttuğu چراغ ile aydınlatsın.

1. HADİS

عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رضي الله عنه عبد الله بن عثمان بن عامر بن عُمَرَ ابن كعب بن سعد بن تميم بن مُرَّة بن كَعْب بن لُؤي بن غَالِب القرشيّ التَّيْمِيّ رضي الله عنه وهو وأبوه وأُمُّهُ صحابَةٌ ، رضي الله عنهم قال : نظرتُ إلى أَقْدَامِ الْمُشْرِكِينَ وَنَحْنُ فِي الْغَارِ وَهُمْ عَلَى رُؤُوسِنَا فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ نَظَرَ تَحْتَ قَدَمَيْهِ لَأَبْصَرَنَا فَقَالَ : « مَا ظَنُّكَ يَا أَبَا بَكْرٍ بَاتْنَيْنِ اللَّهُ تَالِثُهُمَا » متفقٌ عليه .

82. Ebû Bekir es-Sıddîk, Abdullah İbni Osman İbni Âmir İbni Ömer İbni Kâ'b İbni Sa'd İbni Teym İbni Mürre İbni Kâ'b İbni Lüey İbni Galib el-Kureşî et-Teymî radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre -ki Allah kendilerinden razı olsun, kendisi, babası ve annesi sahâbîdir- o şöyle demiştir: (Hicret yolculuğunda) biz Resûlullah ile mağaradayken, tepemizde dolaşıp duran müşriklerin ayaklarını gördüm ve:

- Ey Allah'ın elçisi! Eğer şunlardan biri eğilip aşağıya bakacak olsa mutlaka bizi görür, dedim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

- "Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi sen ne zannediyor (ve haklarında neler düşünüyor)sun, Ebû Bekr?" (Buhârî, 3653, 3922, 4663, Müslim, 2381.)

BU HADİSTEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

Biz bu hadisten “Mahzun olma, Allah bizimle beraberdir”(Tevbe 9/40) ve “Elbette biz, hem dünya hayatında hem de şahitlerin hazır bulunacağı günde elçilerimize ve inanmış kişilere yardım ederiz.” (Mü’min 40/51). Ayetlerinin nasıl yaşandığını, nasıl yaşamamız gerektiğini, nerede ve hangi şartlar altında olursak olalım Allah (cc)’ın bizimle beraber olduğunu, yalnız ve kimsesiz olmadığımızı öğreniriz.

Biz bu hadisten dostluğu; -Gemuhluoğlu’nun dediği gibi

‘Dost ol kişidir ki; yar-ı ğardır.

Kucağında mübarek bir emanet vardır,

Bütün delikleri elbisesinden muhtelif parçalarla tıkar,

Son deliğe tabanını, taban gibi görünen gönlünü uzatandır gönlü ile orayı tıkayandır’- öğreniriz.

Rasulullah (sav) Efendimizi; kendimizden, servetimizden, çocuğumuzdan velhasıl dünyadaki her şeyden evla ve üstün tutmayı öğreniriz.

Bu hadisten Rasulullah (sav) Efendimizin örnekliğini, önderliğini, cesaretini, kahramanlığını, tevekkülünü öğreniriz. Dini Mübin-i İslamın düşmanları ittifak edip hücum etmek için hazırlandıklarında “Allah bize yeter O ne güzel ve kildir” **حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ**

demeyi daima hay olan Allah (cc) sığınmayı ve güvenmeyi ve daha pek çok şeyi öğreniriz.

EBU BEKİR ES-SİDDİK (R.A)

Hız.Ebu Bekir (r.a) Rasulullah (sav) den iki yıl sonra -Fil vak’asından üç yıl kadar sonra- Mekke’de doğdu. Annesi Ümmül- Hayr Selma bint-i Sahr, babası Ebu Ku-

hafedir. Hem kendisi hem annesi, hem babası sahabedir (R.anhüm). Mürae b. Ka’bla, Rasulullah Efendimizin soyuyla birleşir.

Yüzü ve ahlakı güzel olduğu yahut ta Hz. Peygamber (sav) Efendimizin “Sen, Allah (cc)’ın cehen-nemden azad ettiği kimsesin” iltifatına mazhar oluşu için “Atik” lakabıyla anılmıştır. Rasulullah (sav) Efendimizi herkesin yalanladığı bir zamanda O’na inanmış ve her şeyini hayatı boyunca O’nun yolunda feda etmiş, ilk Müslüman olan yetişkin erkektir.

Rasulullah (sav) Efendimizin Mekkelileri gizlice İslama davet ettiği zamanda, kureyşin ileri gelenlerinden Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah, Saad b.Ebi Vakkas, Zübeyr b.Avvam, Abdurrahman b. Avf, Ebu Ubeyde b.Cerrah, Osman b. Ma’zun, Abdullah b. Mesud, Ebu Seleme El mahzumi, Hâlid b. Saîd b. Âs, Ubeyde b. Hâris, Habbâb b. Eret, Erkam b. Ebü’l-Erkam, Bilâl-i Habeşî, Suheyb-i Rûmî (R.anhüm) gibi önemli kişiler O’nun davetiyle Müslüman olmuştur.

Hız. Ebu Bekir (r.a), Efendimiz Rasulullah (sav)’ın “Yar-ı ğarı” (mağara dostu) ve can yoldaşıdır. Kayınpederi, veziri, danışmanı, ilk halifesidir. Rasulullah (sav)’e her zaman güveni ve bağlılığı sebebiyle “Sıddîk” ünvanı ile anılır.

Rasulullah (sav)’ın bütün savaşlarında yanında olmuş hiç yanından ayrılmamıştır. Vücudunu Rasulullah Efendimize daima siper etmiştir. O, Tebük Savaşında sancaktar; ordunun hazırlanmasında bütün servetini Allah yolunda har-cayandır. O Rasulullah (sav) Efendimizin irtihalinden önceki hastalığında yerine geçirdiği ve arkasında namaz kıldığı imam; O, sağlam ve sarsılmaz karakter sahibi, Allah

Hız. Ebu Bekir (r.a), Efendimiz Rasulullah (sav)’ın “Yar-ı ğarı” (mağara dostu) ve can yoldaşıdır. Kayınpederi, veziri, danışmanı, ilk halifesidir. Rasulullah (sav)’e her zaman güveni ve bağlılığı sebebiyle “Sıddîk” ünvanı ile anılır.

**Hız. Ebû Bekir'e,
"Evvâh" lakabı
verilmiştir. Bu daha
çok korku, haşyet
gibi anlamlara gelse
de İbrâhim en-Nehaî
onun çok şefkatli ve
merhametli olduğu
için "Evvâh" lakabıyla
lakaplandığını
belirtmiştir.**

Rasûlü (sav) vefat ettiği zaman kararlı duruşuyla İslam'ın geleceğini etkileyecek kadar önemli rol oynamıştır. Olayı şöyle özetleyebiliriz: Hz. Ebû Bekir (ra), Rasûlullah'ın (sav) iyi olduğu bir sırada ondan izin alarak kızının yanına gitmişti. Vefât haberini duyar duymaz hemen geldi, Rasûlullah'ı alnından öptü ve "babam ve anam sana fedâ olsun ya Rasûlallah. Ölümünde de hayatındaki kadar güzelsin. Senin ölümünle peygamberlik son bulmuştur. Şân'ın ve şerefın o kadar büyük ki, üzerinde ağlamaktan münezzehsin. Yâ Muhammed, Rabbinin katında bizi unutma; hatırında olalım ..." İbn Hişam, es-Sîre, IV,307; dedi. Sonra dışarı çıkıp Hz. Ömer'i susturdu ve "Ey insanlar, Allah birdir, O'ndan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah apaçık hakikattir. Muhammed'e kulluk eden varsa, bilsin ki o ölmüştür. Allah'a kulluk edenlere gelince, şüphesiz Allah diri, bâkî ve ebedîdir. Size Allah'ın şu buyruğunu hatırlatırım: "Muhammed sadece bir elçidir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz ökçelerinizin üzerinde geriye mi döneceksiniz? Kim ökçesi üzerinde geriye dönerse Allah'a hiçbir ziyan veremez. Allah

şükredenleri mükâfatlandıracaktır. (Âl-i İmrân, 3/144). Allah'ın kitabı ve Rasûlullah'ın (sav) sünnetine sarılan doğruyu bulur, o ikisinin arasını ayıran sapıtır. Şeytan, Peygamberimizin ölümü ile sizi aldatmasın, dininizden saptırmamasın. Şeytan'ın size ulaşmasına fırsat vermeyiniz" O soğukkanlılıkla Ashabı yatıştırandır.

O Rasûlullah'ın (sav) vefatından sonra da sağlam bir kişilik sahibi olarak; ortaya çıkan meseleleri ya şahsî bilgi ve ferâsetiyle ya da ileri gelen sahâbîlerle istişare etmek suretiyle çözümler getirmiştir. Kendi yerine Hz. Ömer'i halife tayin etmesi de bu istişarelerin bir sonucudur. Abdullah (b. Mes'ûd) (r.a.) şöyle demiştir: "İnsanların en ferâsetlisi (şu) üç (kimse)dir:

1- Yusuf hakkında teferrüste (ferâsetle bir şeyi kestirmek) bulunup da karısına: 'Onun mevkiini yüce tut (iyi bak)' (Yûsuf, 12/21) dediği zaman (Mısır) Aziz'i.

2- Musa (a.s.)'ı görüp de babasına: 'Babacığım, onu ücretle (çoban) tut.' (el-Kasas, 28/26) diyen kadın.

3- Ömer (r.a.)'ı (yerine) halife bıraktığı zaman Ebû Bekir. Hâkim, Müstedrek Ale's-Sahîhayn, 4509.

O ridde (dinden dönme) olaylarındaki dirayetli yaklaşımı ile İslam devletinin dağılmasını engellemiş, fetihlerin devamını sağlamıştır. Suriye'nin ve Filistin'in kapıları O'nun döneminde İslam ordularına açılmış, Kur'an-ı Kerim O'nun döneminde toplanıp bir araya getirilmiştir.

Mütevazı, yumuşak huylu, hassas, uysal ve hoş sohbet bir insan olan Hz. Ebû Bekir (r.a) halifeliği sırasında daha da mütevazı olmuştur. Fakirlere, zor durumda olanlara yardım eder, misafirlere ikramda bulunurdu. Hiddeti, cesareti ve atılganlığı hemen fark edilmezdi. Biat merasiminden sonraki tarihi değeri olan hutbesinde: "Ey insanlar! En lâ-yığınız olmadığım halde, üzerinize halife oldum. İyi hareket edersem bana yardımda bulununuz. Fena harekette bulunursam beni doğrultunuz. Doğruluk emanet, yalancılık hıyanet doğurur. Aranızda kuvvetli olanlar, üzerinden başkasının hakkını alıncaya kadar benim yanımda zayıf sayılır. Her zayıf kişi de hakkını alıverinceye kadar benim ya-

nımda kuvvetli sayılır. Sakın cihadı terk etmeyin. Çünkü Cenâb-ı Allah, cihadı terk eden her milleti küçük düşürmüş ve zayıflatmıştır. Ben Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ettikçe siz de bana itaatte bulunun. Allah'a ve Rasûlü'ne aykırı davranırsam, sizin bana itaat etmeniz gerekmez." (İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, VI, 306.)

Her zaman vakarlı ve ağırbaşlıydı. Az konuşur, kumandan ve valilerine de az konuşmalarını tavsiye ederdi. Onun dürüstlüğü çok meşhurdu. Başkalarının hakkına titizlikle riayet ederdi.

Hz. Ebû Bekir'e, "Evvâh" lakabı verilmiştir. Bu daha çok korku, haşyet gibi anlamlara gelse de İbrâhim en-Nehaî onun çok şefkatli ve merhametli olduğu için "Evvâh" lakabıyla lakaplandığını belirtmiştir.

Hz. Ebu Bekir (r.a) hicretin 13. yılı Cemaziyelahir ayının başında hastalandı. Hz. Ömer (r.a)' i istişare ile veliaht tayin etti. Cenaze namazını Hz. Ömer Efendimiz kıldırdı. Rasul-i Ekrem (sav)'in yanına defnedildi.

Allah Ondan razı olsun.

O ridde (dinden dönme) olaylarındaki dirayetli yaklaşımı ile İslam devletinin dağılmasını engellemiş, fetihlerin devamını sağlamıştır.

Said Halim Paşa'yı ve İslamlaşmayı Yeniden Düşünmek

Vahdettin IŞIK

Dr., İbn Haldun Üniversitesi

Said Halim Paşa'nın bütünlüklü olarak anlaşılmasına imkân veren bir çerçeve çizmek için Paşa'nın yaşadığı dönemin tarihi-toplumsal bağlamını dikkate almamız lazım. Bu bağlamın birinci kısmında dışardan (Avrupa'dan) gelen bir meydan okuma vardı. Dolayısıyla bu meydan okumanın tabiatını anlamak önemlidir. İkinci olarak da Müslümanlar olarak kendi iç sorunlarımızı anlamamız gerekiyor.

Dışardan gelen meydan okuma üç vecheli bir süreçti. Evveleminde işgale uğruyorduk. İkinci olarak galip güçler iktisadî ve siyasî baskılarla iç sürecimizi şekillendirmeye çalışıyorlardı. Tanzimat ve Islahat Fermanlarını bu etkilerle ilan ettik. Üçüncü meydan okuma ise Batılı bilgi ve ideolojilerin git-tikçe artan etkisiydi. Ernest Renan'ın 1883'te Sorbon'da yapmış olduğu bir konuşma İslam'ın terakkiye mâni olduğunu, diğer bir ifadeyle Müslümanların içinde bulunmuş olduğu yenilgi gerçeğinin temelini bizatihi İslam olduğunu gündeme getiriyordu. Bu tarihimizde bir kırılmaya yol açan kritik bir iddiaydı. Daha önceki dönemlerde Müslümanlar 1300 yıllık tarihlerinde her zaman sorunu kendilerinde görmüşlerdi. Bu tarihten itibaren Müslümanlar içerisinde birileri ilk defa sorunu Müslümanlarda değil İslam'da görmeye başladı. İçinde bulunduğumuz duruma ilişkin tartışmalarda hala bu dilin derin bir yırtılmaya yol açtığını görüyoruz.

Bu bağlamda süren çözüm arayışları yeni bazı düzenlemeler yapmakla sonuçlandı. Yeni düzen kurma çabaları içeride bir bölünme ve yırtılma oluşturdu. Bürokraside mektepli-alaylı ayrımı var. Medrese ve mektepliler arasında da aydın- âlim ayrışması dikkat çekiyor. Bütün aydınlar âlimlerden, bütün âlimler aydınlardan farklı demiyorum fakat arada böyle bir kategorik farklılaşma olmaya başlıyor. Düşüncede de yenilikçiler ve gelenekçiler var. Yenilikçiler mevcut durumun sürdürülebilir olmadığını görüyorlar ve 'eski hal muhal ya yeni hal izmihlal' diyorlar. Ancak yenilenmenin mahiyeti ne olmalı sorusu yenilenme taraftarlarını da ikiye bölüyor. Bölünme-

***O yaşadığı çağı
“Asr-ı inhitat”
olarak adlandırıyor.
Yapılması gerekenin
ne olduğuna dair de
İslamlaşmak teklifini
yapıyor.***

nin bir tarafında İslami tecdidi esas alan ve “tadilen ıslah” yöntemini seçen İslamı tecdid hareketi, ikinci tarafında ise Batı’da olanı transfer etmeyi düşünen, diğer bir ifade ile “tebdilen ıslah” yöntemini benimseyen Batıcılar var. Telifçiler ise ikisi arasında bocalayan, aslında medeniyet olarak Batı medeniyetini tercih etmiş ama kendi kültürel formlarını, geleneklerini de belli ölçüde korumanın mümkün olduğunu varsayanlardır. Tam bu bağlamda klasik Osmanlı sistemindeki seyfiye, kalemiye ve ilmiyeden oluşan üç ana sınıf arasında kurulan denge yıkılmaya başlıyor. Artık Osmanlı sisteminde meşruiyetin ve toplumsal bütünleşmenin mihrakı olarak Fıkıh’ın gittikçe itibar kaydına uğraması gibi kritik bir sorun ortaya çıkıyor. Said Halim Paşa’yı tam da burada, yukarıdan itibaren çerçevelendirmeye çalıştığımız

bu bağlamda konuşan bir şahsiyet olarak ele almalıyız.

Paşa, yazdıklarını hem dışarıdan/Avrupa’dan gelen meydan okumaya cevap vermek ve İslam’ı savunmak için hem de Osmanlı aydınına ve siyaset yapıcılarına duyurmak için yazıyor. Paşa’nın metinlerine baktığımızda kısa sayılabilecek risalelerden oluşuyor. Bu metinler bir istikamet beyanı sayılabilecek çözümlemeler ve önermeler içeriyor. O yaşadığı çağı “asr-ı inhitat” olarak adlandırıyor. Yapılması gerekenin ne olduğuna dair de **İslamlaşmak** teklifini yapıyor.

Burada Said Halim Paşa’nın hayatına atıf yaparak müktesebatının kaynaklarını ve buradan hareketle de yaptığı temel teklifleri dile getirebiliriz.

Paşa 1864’te Mısır’da doğuyor; beş yaşındayken İstanbul’a göç etmek durumunda kalıyorlar. Mısır

**O yaşadığı çağı
“asr-ı inhitat”
olarak adlandırıyor.
Yapılması gerekenin
ne olduğuna dair de
İslamlaşmak teklifini
yapıyor.**

Hidivi Mehmet Ali Paşa'nın torunudur. Mısır'da bir darbe yapılmış olmasaydı Said Halim Paşa'nın babası Mısır Hidivi olacaktı. Sultan II. Abdülhamid, Said Halim Paşa'nın babasını ve çocuklarını İstanbul'a getiriyor ve devletin en üst kademelerinde görev veriyor. Said Halim Paşa İstanbul'da yetişiyor. Dönemin şartlarına uygun özel hocalardan ilim tahsil ediyor. İslam geleneğiyle ve terbiyesiyle yetiştirilince Avrupa'ya gidiyor ve orada üniversitede siyaset bilimi okuyor. Okuduktan sonra memleketine dönüp devletin farklı kademelerinde görevler yapıyor. Nihai olarak da önce Hariciye Nazırı, ardından da Sadrazamlığa kadar yükseliyor. Bütün bu talim ve terbiye süreci devlet tecrübesiyle de birleşince onun özgüvenli tutumunu oluşturan zemini anlamamız mümkün olmaktadır.

Paşa'yı önemli kılan sebeplerden biri de Osmanlı modernleşmesine yönelik eleştirel tutumuna rağmen hem Sultan II. Abdülhamid ile hem İttihatçılarla çalışabilmesidir. Paşa hem elini taşın altına koyup devlette görev alıyor hem de birlikte çalıştığı iktidar kadrolarının zaafalarına yönelik eleştirel tutumunu sürdürabiliyor ve çözüm için teklifler yapıyor.

Rahatlıkla söyleyebiliriz ki Said Halim Paşa'nın temel meselesi İslamlaşmadır. Bunun bir imkânı olarak da var olanın/eşyanın tabiatına muvafık bir şekilde anlaşılmasıdır. Said Halim Paşa'nın ilim kavramıyla ilgili yaptığı tasnif bu bağlamda çok önem arz ediyor. O şöyle düşünüyor: Varlığın bir tabiatı var; o tabiat sabittir ve bu bilinebilir. Varlığın doğasına dair bilgileri biz 'kesb' yoluyla (tecrübe ederek, kazanımlarla, emek vererek) bili-

riz. O tarihi-toplumsal varlık alanına ilişkin ilimlerle ilgili şöyle bir çözümleme yapar: Her medeniyetin kendi hayatını şekillendirmede iki şey önemlidir: İnançları ile kendi tarihi ve sosyolojik tecrübeleri. O halde farklı tarihi-toplumsal gerçekliklere sahip medeniyetlerin bilgi sistemlerinin de farklı olması tabiidir. Bu yüzden Batının tarihi-toplumsal varlığa ilişkin bilgi sistemi sosyal bilimlere doğurmuştur; bizim tarihi-toplumsal varlığa dair bilgi sistemimiz ise “Fıkıh-ı Şerif”dir. O halde biz Batılı bilgi sisteminin ürünü olan bilimlerle kendi meselelerimizin künhüne vâkıf olmayız. Bu durum başka medeniyetlerle tanışmamıza, onlardan istifade etmemize mâni değildir.

Paşa'ya göre madem ki her milletin tecrübesi kendine özgüdür o halde bu kendine özgü nitelikleri dikkate almadan Müslümanların yaşadıkları çöküşü de tam olarak anlamamız mümkün değildir. Ona göre içinde bulunduğumuz buhran iki temel değerlendirme hatasına dayanmaktadır. İlk değerlendirme hatası meseleyi metafizik bir düzlemde ele almakla yapıldı. Önce şöyle düşünüldü: Biz önceden üstün bir medeniyettik; ne var ki 150 yıldır Avrupalılara yeniliyoruz. Niye yeniliyoruz diye düşününce, biz önceden iyi Müslüman dık yenilmiyorduk fakat şimdi iyi Müslüman değiliz o yüzden yeniliyoruz diye çıkarımda bulundular. Bu çıkarımın sonucu olarak daha iyi Müslüman olmak adına, mistik eğilimlere ve İslam öncesi dönemden kalan birçok adete rağbet arttı ancak yenilgi devam etti. Bu kez de başka bir değerlendirme hatası yapıldı: Sorun doğrudan İslam'da görüldü. Bu anlayışın savunucula-

rına göre Avrupalılar din ile dünyevi işler arasında bir ayırım yaptıktan sonra başarılı oldular. Öyleyse bizim yapmamız gereken de budur. Sorunlarımızı ancak bu şekilde çözebiliriz dediler. Halim Paşa'ya göre bu iki anlayış da yanlıştı. Çünkü tarihi-toplumsal gerçekliği kendi bağlamında ele almamız lazım. Metafizik çözümleme biçimi meseleleri kendi bağlamında anlamamızı engelliyor. Bu durumda toplumsal ve siyasi olguların tabiatını kavramak önem kazanıyor. Eğer biz tecrübe, hikmet ve itidal ekseninde iş yaparsak, yani ıslahatımızı tadilat yoluyla yapmayı tercih edersek Batıcıların düştüğü hataya düşmez; toplumumuza da yabancılaşmazız. Paşa aydın ile halk arasında yaşanan kısırdöngüyü aşmayı çok önemser. Halk kendisine yabancılaşmış olan aydından gelen her yenilenme teklifini "gavurlaşma-refleksi" ile reddediyor. Böyle olunca da halk gittikçe içe kapanıyor ve bu kapalı toplumsal yapı katı bir muhafazakarlığa, dünyadaki gelişmeleri takip edemez bir körleşmeye yol açıyor. Halk cahilleştikçe aydınlar topluma daha da tepkili oluyor; 'bunlardan adam olmaz' diyor ve halktan kopuyor. Böyle olunca akıl bedensiz kalıyor; beden de aklını kaybediyor. Oysa bizim yenilenmeye ihtiyacımız var. Bu sebeple aydının yabancılaşmasına bakarak yenilenmeden vazgeçemeyiz.

Paşa'ya göre olayların sebeplerini ve hangi dinamiklerin ürünü olarak tezahür ettiklerini kavramak yerine sonuçları sebep zannettiğimiz için çöküşe devam ediyoruz. Bu yüzden de kurumları ürün olarak değil çözümün kendisi zannederek onları transfer etmek suretiyle sorunları çözebileceğimizi zannediyoruz.

Osmanlı yenilenme çabalarının en önemli sorunlarından biri tam da bundan kaynaklanıyor.

Onun metinlerinden kalkarak diyebiliriz ki bütün bu sebepleri izale edebilmemiz için varlığı kendi tabiatına muvafık bir surette anlamak ve İslam'ı bütünlüklü kavramaktan başka bir yol yoktur. Zira bilgi önemlidir lakin bilgiden de önemli olan ahlak sahibi olmaktır.

Paşa'nın bütün bunları kapsayan çözüm teklifi ise **"İslamlaşmak"**-tır. Said Halim Paşa'nın İslamlaşma dediği şey ise üç veçhesi olan dinamik bir hayat demektir. Birinci veçhesinde dört temel ilke sayıyor Paşa ve her ilke bir sonrakine temel oluşturuyor. Temelde **itika-diyât** var. İtikadiyat sahih bir tasavvur inşa etmeye dayanak oluşturan bir bilgiye dayalıdır ve tüm kabul ve redleri içeren bir inanç sistemidir. Bu itikadiyat Müslüman şahsiyetin hayattaki duruşunu şekillendiren **ahlâkiyâtı** doğurur. Ahlâkiyat ise **ictimaiyata** kaynaklık eder. Zira toplumun yapısı o toplumdaki Müslümanların ahlâkî standartlarıyla şekil alır. Her içtimai yapının da sevk ve idare işlerini yürütmeye ihtiyacı vardır; bu da **siyasiyâtı** doğurur.

Paşa'nın **İslamlaşma** olarak ifade ettiği teklifin birinci veçhesi bu dört temel esası içermektedir. İslamlaşmanın ikinci vehcesinde ise bu ilkeleri "zamanın ve muhitin ihtiyacına en muvafık bir surette tefsir etmek gerekir." Kuşkusuz bu ancak dinamik bir fıkıh ve içtihat yeterliğiyle mümkün olabilir.

İslamlaşmanın üçüncü esası da bu teklifi salt bir söylem olarak değil bir hayat teklifi olarak üstlenmeyi ifade ediyor. Kendini İslamlaşma projesinin muhatabı kabul eden

insan bunu öncelikle başkalarına anlatılacak bir şey olarak değil kendisinin üstlendiği bir hayat pratiği olarak yaşamalıdır. İşte o zaman İslamlaşma gerçeklik zeminini bulmuş olur.

Bu durumda Paşa'nın İslamlaşma teklifinin kendi içerisinde tutarlı bir bütün oluşturduğunu ve değişen hayat şartları karşısında yeniden insanın imkanlarını barındıran bir dinamizme sahip olduğunu söylememiz mümkün görünmüyor.

Sözü Yunus'un mısraları ile bitirelim:

"Çeşmelerden bardağın doldurmadan kor isen

Kırk yıl orada dursa da kendi dolası değil"

Paşa'yı önemli kılan sebeplerden biri de Osmanlı modernleşmesine yönelik eleştirel tutumuna rağmen hem Sultan II. Abdülhamid ile hem İttihatçılarla çalışabilmesidir.

Kazım Karabekir Paşa'nın Milli Mücadeledeki Önemi

Metin MUTANOÇLU

Ağır yenilgi ve ekonomik çöküntü, Osmanlı Devleti'nin 1918 yılında 1. Dünya Savaşı'ndan çekilmesine sebep oldu. İstanbul hükümeti galip İtilaf devletlerinin sunduğu ağır şartları kabul ederek savaşın durdurulmasını sağladı. Mondros Mütarekesi ile İttihatçıların savaşa soktuğu Osmanlı, neredeyse yok olma tehlikesini geçici de olsa atlattı. Şüphesiz Mondros Ateşkes Antlaşması, Türk tarihinin en ağır anlaşmalarından biridir. Hala çok tartışılıyor olsa da bin yıllık bir medeniyeti uçurumun kenarından alması açısından yine de önemlidir. Zira Osmanlı Devleti bu anlaşmayla bir nebze olsun nefes alabilmiş, anlaşmanın ağır maddeleri milli mücadelenin başlamasının fitilini ateşlemiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması açlık ve sefalet altındaki millette büyük bir umutsuzluk oluştursa da yine milleti kendi içinde harekete geçmeye iten bir etki barındırıyordu. Anadolu genelindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Mondros'un Osmanlı milleti üzerinde oluşturduğu öfke, hayal kırıklığı ve direniş nedeniyle kurulmuştur. Hiç şüphesiz ki Kurtuluş Savaşı'nı sivil halkın azmi ve öfkesi başlatmıştır. Kurtuluş mücadelesinin en önemli noktalarından biri belki de en önemlisi, Erzurum'dur. Bu yazımızda milli kurtuluş mücadelesinin nasıl başladığı ve kimlerin bunda rol oynadığını anlatmaya çalışacağız.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın birçok maddesi Osmanlı ordusunu adeta tarih sahnesinden silmeyi ve Anadolu topraklarını tamamıyla teslim almayı hedefliyordu. Ancak bunlardan ikisi çok kritikti. Antlaşmanın 5. Maddesi şuydu: "Hudutların korunması ve iç asayişin temini dışında, Osmanlı ordusu derhal terhis edilecektir." Bu, Osmanlı ordusunu büyük ölçüde zayıflatacak ve sınırları her türlü tehdide açık hale getirecekti. Bu maddeye bağlı olarak 7. Madde de şöyleydi "İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olacaktır." Bu iki maddenin uygulanması sürecinde Osmanlı'nın en başarılı komutanları İstanbul'a çekilmişti. Aralarında Kazım Karabekir, Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Rauf Orbay'ın da bulunduğu komutanlar İstanbul'da sık sık bir araya geliyor ve durumun vahametini ele alarak, kurtuluş yolu üzerinde değerlendirmelerde bulunuyorlardı. Bunlardan biri olan Kazım Karabekir'in Türk Kurtuluş Savaşındaki rolü yeterince konuşulmamıştır. Zira yıllar boyu vatani savunmak için cepheden cepheye koşan Karabekir Paşa için esaret, en büyük zilletti ve asla devam etme-

yecekti. Kazım Karabekir Paşa, İstanbul'a çağırılmasının her zaman büyük bir hata olduğunu yakın arkadaşlarına ve nihayetinde Sultan Vahdettin'e de söyleyecekti. Ona göre tek kurtuluş yolu, ordusu ve halkıyla vatan sathında milli bir direniş başlatmaktı. Kazım Karabekir Paşa, Sultan Vahdettin ile görüşüp yeniden Doğu'ya gönderilmesi konusunda ikna ettikten sonra hızlıca daha önce 2. Kolordu Komutanı olarak görev yaptığı Doğu Anadolu'ya hareket etti. Vahdettin ile yaptığı görüşmede devletin bu elim durumdan kurtulmasının tek reçetesinin Anadolu'ya giderek halkın desteğiyle milli bir mücadele başlatmak olduğunu ifade etmiş ve Padişahın da duasıyla yanından ayrılmıştı. 15. Kolordu Komutanı olarak Erzurum'a gitmeden önce Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde ziyaret etmiş ve daha sonra onun da Erzurum'a gitmesi noktasında anlaşmışlardı.

Kazım Karabekir'in Erzurum'a gidişinin yalnızca bir sebebi vardı: "Halkla birlikte milli mücadeleyi başlatmak." Kazım Karabekir bu durumu İstiklal Harbimizin Esasları kitabında ve daha birçok başka kaynaklarda net olarak ifade ediyor.

"25 Kasım 1918'de Reşitpaşa vapuruyla Boğaziçi'ne girdiğimiz zaman karşılıklı İngiliz ve Fransız bayraklarının sallandığını görerek heyecana geldim. Büyükdere'de merasimle İngiliz bayrağı çekildiğini gördüğüm dakikada tek dağ başı mezar oluncaya kadar mücadele ederek istiklâlimizi kurtarmaya vicdanıma karşı ahdettim ve "ya istiklal ya ölüm" diye haykırdım. (İstiklal Harbimizin Esasları, s. 38)

29 Kasım 1334 (1918) Zeyrek'de Kilise Camii karşısındaki abimin evinin bahçesinde ziyaretime gelen Harbiye Nezareti Müsteşarı en yakın aziz arkadaşım Miralay İsmet Bey'e milletin istiklâlini kurtarmak için düşüncelerimi şöyle izah ettim:

Kurtuluş mücadelesinin en önemli noktalarından biri belki de en önemlisi, Erzurum'dur. Bu yazımızda milli kurtuluş mücadelesinin nasıl başladığı ve kimlerin bunda rol oynadığını anlatmaya çalışacağız.

Kazım Karabekir'in Erzurum'a gidişinin yalnızca bir sebebi vardı: "Halkla birlikte milli mücadeleyi başlatmak." Kazım Karabekir bu durumu İstiklal Harbimizin Esasları kitabında ve daha birçok başka kaynaklarda net olarak ifade ediyor.

"Genç kumandanların İstanbul'a toplatılması ve hususiyle beni Doğu'dan ayırmak büyük bir gaflet olmuştur. Beni derhal Doğu'ya iadeye çalış. Ben orada milleti aydınlatır ve onlara yardım ederek memleketin yok olmasına karşı doğuda yeni bir milli Türk hükümeti vücuda getirerek Doğu'yu tehlikeden kurtardıktan sonra Batı tehlikesi bertaraf edilebilir ve bu suretle mütareke hududu dahilinde kalan ana vatanımız kurtulabilir. (İstiklal Harbimizin Esasları, s. 38)

Kazım Karabekir Paşa bu düşüncelerle 12 Nisan 1919'da yola çıktı. İlk durağı Trabzon'du. 19 Nisan'da Trabzon'a ulaştı ve sivil halkın örgütlenmesine yakından şahitlik etti. 3 Mayıs 1919'da Erzurum'a ulaştı. Mustafa Kemal de kendisinden kısa süre sonra 19 Mayıs'ta Samsun'a vardı. Daha önce 2. Kolordu Komutanı olan Kazım Karabekir, bu kez 15. Kolordu Komutanı sıfatıyla Erzurum'a geliyordu.

Erzurum'da ise aylar önce yani Ekim 1918'de imzalanan Mondros'tan hemen kısa süre sonra kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gizli faaliyetlerini artık iyice güçlendirmiş, Cemiyet'in hedefleri belirlenmiş, yönetimi, azaları seçilmiş ve silahlı mücadele için şartların oluşması beklenmişti. Şehirde esnafından çiftçisine kadar birçok kesim, esarete karşı örgütleniyordu. Kazım Karabekir gibi güçlü bir Osmanlı paşasının yeniden Erzurum'a gelmiş olması, halkta temkinli bir sevince neden oldu. Onlara göre temkinin nedeni, Paşa'nın Mondros'un şartlarını uygulayabileceği, yani işgal ordularının isteklerine göre hareket etme tehlikesiydi.

Gelin bundan sonrasını Erzurum

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından Cevad Bey'den (Dursunoğlu) dinleyelim:

"Kongre kararları veriliyor, bir takım hareketler oluşuyor. Şehrin teşkilatı kuvvetleniyor, sancak ve kazalar çalışmaya başlıyor. Cemiyetin organı olan Albayrak her tarafı ateşliyor. Fakat ne olursa olsun Erzurum merkezinde çalışanların adları nihayet vilayet sınırları içinde tanınıyor. Halbuki iş isimsiz, cisimsiz insanların başarabileceği haddi aşmış bulunuyor. Cemiyet'ten yazılan mektup ve telgrafların vilayet sınırı dışında az çok yankılar bulması, Erzurum'un bu vilayetler arasındaki iyi adına bağlı. Ancak iş bununla bitmiyor. Halk Ordu başında bulunanların son sözünü bekliyor. Bir kelime ile ezeli dert nükse diyor: Davaya adı sanı memleket ve orduca tanınmış bir baş bulunması." (Milli Mücadelede Erzurum, s. 47)

Erzurum ahalisi milli mücadeleyi başlatmak için her türlü alt yapıyı hazırlamış durumdaydı. Defalarca yapılan gizli toplantılarda Cemiyet'in nizamnamesi, hedefleri tek tek yazıldı. Herkesin üzerinde ittifak ettiği iki hedef vardı: "Bölgenin bir Ermenistan olmasına izin verilmeyecek ve bu topraklar Osmanlı Devletinden asla koparılamayacaktı." Bunun için herkes canını vermeye hazırды.

Cevad Dursunoğlu devamla şöyle diyor:

"Yakup Şevki Paşa'ya müracaatımız belli sonuca vardıktan sonra yeni tedbirler aramak zorunda kaldık. Her ne kadar ordunun birçok subayı cemiyetin propagandasını yapıyorlarsa da onların altları da kendi çevrelerinin dışına çıkmıyordu. Tam bugünlerde 15.

Kolordu Kumandanlığına Kazım Karabekir Paşa'nın tayin olunduğu haberi geldi. Kazım Karabekir Paşa'nın şarkta iyi bir adı vardı. 1918'de Kafkas cephesinde ileri harekette kolordu kumandanlığı yapmış ve kıtalarını zafere ulaştırmıştı. Kumandası altında savaşmış olan subaylar, askeri meziyetlerinden ve vatanseverliğinden bahsediyor ve kendisini çok sayıyorlardı. Halk da Karabekir Paşa'yı tanıyor ve seviyordu. Erzurum ve civarında, hatta bütün Doğu'da Ermeni zulümlerini yakından görmüştü. Gençti, Tekirdağ'dan geliyordu. İstanbul'un işgali altındaki kötü durumunu görmüştü. Bizim dertlerimizi anlayacağından emindik.

1919 mayısının 3. günü Kazım Karabekir Paşa Erzurum'a vardı. 2,3 gün sonra Paşa'nın milli harekete sempati beslediği haberi bize ulaştı. Birkaç gün sonra da Müdafaa-i Hukuk'tan birkaç arkadaşı şimdi Cumhuriyet oteli olan karargâhında kabul etti. Paşa teşkilatımızın ana çizgileri ve yakında Erzurum'da ilk önce bir vilayet kongresi açacağımızı ve bu kongreden karar alarak bütün şark vilayetlerinden gelecek murahhaslarla büyük bir kongre toplayacağımızı bildirdik. Karabekir Paşa yolumuzun hak olduğunu ve müdafaadan başka çare bulunmadığını söyledi ve bize yardım edeceğine söz verdi.

Paşa'nın yanından umut ve yeni kuvvetle ayrıldık. Ordu sözünü açıkça söylemişti. Paşa'nın isteği üzerine Albayrak sahibi Süleyman Necati kolordu ile aramızdaki irtibata memur edildi. Hem gazete ve hem de Müdafaa-i Hukuk adına kumandanla ve Erkan Harbiyesi ile teması muhafaza edecektir." (Milli Mücadelede Erzurum. S-48)

Bu görüşme Erzurum ahalisi için o kadar önemliydi ki. Halkta biriken öfkenin ve yapılan hazırlığın başarılı olacağına dair umutları büsbütün yeşertmişti.

Bu kritik buluşmayı gelin bir de Kazım Karabekir Paşanın ağzından dinleyelim.

"Hoca Raif Efendi başkanlığındaki Erzurum Müdafaa-i Hukuku ile de aynı izahatla samimi görüştüm ve anlaştık. Benimle daimi temasın bir veya iki zat tarafından yapılmasını ve diğer hususlarda lazım gelen yardım için fırka kumandanı miralay Rüştü Bey'le görüşmelerini ve her askeri makamın teşkilatın taazzuvuna yardımları için emir verdiğimi bildirdim. Reisleri Hoca Raif Efendi ile Necati Bey'i temasa memur ettiler. Trabzon'da İngiliz donanmasından korkulduğu gibi burada da Ordu'nun tahliye ve terhisinden korkulduğunu Raif Efendi söyledi. Ben buna kat'iyen meydan vermeyeceğimi söyledim ve Erzurum, Doğu ölmedikçe bırakılmayacağına söz verdim. (İstiklal Harbimizin Esasları, s. 54)

Kazım Karabekir Paşa fakr-u zaruret içindeki halkın zillet yerine izzeti tercih ettiği kritik bir dönemde varlığıyla milli mücadele okunun çok daha ilerilere atılmasını sağlamıştır. Erzurum'a gelmesinin üzerinden yaklaşık 3 ay geçtikten sonra bütün yurt sathından mebusların katıldığı ve milli mücadelenin resmi başlangıcı olan Erzurum Kongresi onun nezaretinde hazırlanmıştır. Bugün bizler çocuklarımıza anlatacağımız bir kahramanlık hikâyesi arıyorsak Kazım Karabekir'in hayatı, bunu en çok hak eden olacaktır.

Bugün bizler çocuklarımıza anlatacağımız bir kahramanlık hikâyesi arıyorsak Kazım Karabekir'in hayatı, bunu en çok hak eden olacaktır.

Balkanlar Bizim Ne'mizdir?

Mustafa ŞENTÜRK

Doç.Dr., Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

*Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri?
Sevgili ecdâdının en son yeri,
Bir sıra isterdin a çoktan beri,
Şimdi tam vakti... Uğurlar ola!
Balkan'ın üstünde sızan her pınar,
Bir yaradır, durmaz içinden kanar!
Hangi taşın kalbini deşsen: Mezar,
Gör ne mübârek yer... Uğurlar ola!*

Balkanlar Ne'miz Değildir?

Balkanlar bizim için (sadece) bir “coğrafya değildir, kaderdir”.
Balkanlar bizim için “Güney Doğu Avrupa” değildir; Balkan’dır, Rume-
li’dir ve “protokolde önce gelir”.
Balkanlar da, oradan gelen de “soğuk” değildir bize.
Balkanlar bizim için bir “koloni” değildir, gâzî-dervişler de ne “koloniza-
tördür” ne de “misyoner”.
“Arka bahçemiz” de değildir Balkanlar.
Balkanlar ne “demokrasi götürmek” istediğimiz yerdir ne de “medenî-
leşirmek” istediğimiz yer.
Yağmaladığımız yer değildir Balkanlar; dillerini, dinlerini, kültürlerini
yok saydığımız yer değildir, yok ettiğimiz hiç değildir.
Balkanlar; “Dedeâğaç’ta balık yiyip, Kavala’da kahve içeceğimiz” yer de-
ğildir ya da “Üsküp Türk Çarşısı’nda küfte”, “Başçarşı’da tulumba yiyip”
“Ohri’de ‘bir akşam gezintisi’” yapacağımız yer değildir.

Balkanlar Ne'miz Olur?

Balkanlar, bizim vatanımızın gönlü, gönlümüzün vatanıdır. “Rum ili ama
Türk yurdu”. Zira Balkanlar “Türk’tür”. Sadece Kayılar, Oğurlar, Bulgar-
lar, Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar (Kıpçaklar) değil; Boşnaklar, Arnavut-
lar, Torbeşler, Romanlar da “Türk’tür” (Müslüman). Kısacası Balkanlar’da-
ki bütün Müslümanlar “Türktür”, hem de “Kâlû Belâ’dan beri”. “Türk” de

kalacaktır, hem de ilelebet!

Balkanlar bizim için vatandır. Lügatimizde “dağ Balkan’dır, nehir Tuna, ova Vardar”...

Balkanlar bizim için akındır, gazâdır, cihaddır. Fetihdir bizim için Balkanlar. Gâzî-Sultanlardır; I. Murat, Yıldırım Bayezid, II. Murad ve Fâtih Sultan Mehmed’tir.. Gâzî-Paşalar ve Beylerdir; Süleyman Paşa, Lala Şâhin Paşa, Hacı İlbey, Gâzî Evrenos Bey, Paşa Yiğit Bey ile oğlu Gâzî Tur(a)han Bey, torunu Gâzî Ömer Bey ve evlatlığı Gâzî İsâ Bey’dir...

Ve nihâyet gâzî-dervîşler ve alp-erenlerdir; abdalân, gâziyân ve bâciyân-ı Rûmdur: Sarı Saltuk’tur, Ahî Mûsâ, Yegân Reis, Ahî Yunus, Abdal Cüneyd, Seyyid Ali Sultan, Otman Baba, Ahmed-i Bîcân, Abdullâh-ı İlâhî ve Gül Baba’dır.. “Bağdat’ın mı Üsküp’ün mü evliyâsı fazladır bilinmez ama Üsküp’ün evliyâsı hep cengâverdirler, türbelerinin duvarlarında kılıçlar,alkanlar, zincirler asılıdır”.

Evlâd-ı Fâtihândır Balkanlar. Evlâd-ı Fâtihân, Balkanlar’a önde(n) gidenlerdir, geride kalıp orayı bekleyenlerdir. “Cengâver, itâatkâr, vefâkâr, cefâkâr; seferde ve hazar-da yararlılıklar gösteren, Rumeli’yi vatan tutan yörüklerdir”. “Dîn-i Mübîn-i İslâm uğrunda hizmette bulunanlardır”. Evlâd-ı Fâtihân, dünyanın sırtını yere vuran Koca Yusuf ile dünyayı sırtlayan Naim’dır.

Balkanlar bizim tercihimizdir, yolumuzdur, (y)önümüzdür, kaderimizdir; Orta Asya’dan Roma’ya uzanan. Uğruna “can verilip baş verilmeyen” “kızıl elmadır” ve/ya ona giden yoldur, Balkanlar.

Balkanlar bizim için hicrettir, göçtür, mübâdeledir. Tâ fetihden dönüş kadar, beşyüz yıl süren. Gi-

derken fetihtir, dönerken hicret.

Üsküp ki, Yıldırım Beyazıd Han diyarıdır,

Evlâd-ı Fâtihâna onun yadigârıdır.

Balkanlar bizim için “yâdigârdır”. “Bursa” kadar yakın; Edirne kadar, İstanbul kadar bizim.

Balkanlar bizim için “hicrândır”. Mekke gibi, Medine gibi, Kudüs gibi. Hatta Bağdat, Şam, Halep, Trablus, Endülüs... gibi.

Ve Balkanlar bizim için “emânettir”, “bize” emânettir. Ecdâdımızın, tarihimizin, kültürümüzün ve medeniyetimizin emânetidir. Kudüs gibi, Şam gibi, Urumçi... gibi.

Balkanlar ilimdir, tefekkürdür. Kavala Medresesi, Üsküp İsâ Bey Medresesi, Manastır Askerî İdâdisi, Şumnu Nüvvâb Medresesi, Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Medresesi’dir... Geçmişten günümüze buralarda yetişen Filibeli Ahmed Hilmi, Manastırlı İsmail Hakkı, Şumnulu Ahmet Davudoğlu, Üsküplü Fettâh Efendi, Saraylı Alija İzzetbegovic’tir...

Balkanlar irfânımızdır. Dime-toka Seyyid Ali Sultan Dergâhı, Üsküp Rifâî Tekkesi, Kalkandelen Harâbâtî Tekkesi, Ohri Halvetî Tekkesi, Saraybosna Hacı Sinan Tekkesi’dir... Abdullah-ı İlâhî, Serezli Hasîb, Sofyalı Bâlî, Köstendilli Ali ve Süleyman Efendiler, Abdurrahmân Sırrî’dir...

Balkanlar ninnimizdir, mânimizdir, türkümüzdür, şarkımızdır, sazımızdır, sözümüzür: “Aliş’imizi Tuna boyunda” ararız hep. “Ak katırımız dosttan gelir, yükü Burgaz’dan gelir”. “Beligrad Kal’ası ile Zemlin Ovası’ndan atlısı geçemez, değil ki yayası”. “Yeni Cami avlusundaki ezan (salâ) sesi değildir, sevdiğimizizin yasıdır”. “Drama köprüsü dardır geçilmez, suları soğuktur

Hangi milletin, ne kadar destanı vardır Balkanlar üzerine! Kaç millet Tuna’ya şiirler yazmıştır Türkler kadar! Kaç millet için “nehr-i azîzdır”, “kıbleye tutmuş yüzünü bir müselmândır Tuna! Bizden başka hangi milletin askeri övünür, “Tuna’da aldığı abdest sayısıyla”!..

bir tas içilmez, Debreli Hasan martiniyi atınca dağlar inler". "Çeşme başında beklenir yâr". "Çıkıp gider Urum iline, arz u hâl verilir Beylerbeyi'ne". "Drama'nın içinde yapılır Pazar, kızlara yakışır şal ile şalvar". "Kırcali ile Arda arası, saat sekiz sırası, Yusuf ile Feride'nin yası". "Florina'nın dağlarında keskindir rüzgârlar". "Manastır içinde bir uzun selvi, kimimiz nişanlıdır kimimiz evli". "Ne hoştur Kalkandelen Ovası, buz buz olmuştur Şardaglı'nın suları". "Mayadağ'dan kalkar kazlar, yârimizin yüreği sızlar"...

Balkanlar şuurumuzdur, şiirimizdir. Filibeli Vecdî ve İzzet, Şumnulu Kudsî, Manastırlı Celâlî, Üsküplü Sırrî ve Yahya Kemâl, Bosnalı Kâimî, Sâbit, Limni'de Niyâzî ve daha nice.

Balkanlar Türkçe'mizdir. Zira orada hangi milletten olursa olsun bütün "efendiler" ve/ya "müşteriler" sabah "fistanını", "yeleğini" giyip "konağından" çıkar. Şehrin "kapılarından" geçip "kaldırımlardan" yürüyerek "çarşıya" gelir. Alışverişini yapıp aldıklarını "torbasına" koyar. Evine dönünce "kilimin" üzerine kurulan "sofraya" oturup "çorbaya" "kaşık" sallar; "yufkasını", "mantısını", "büreğini", "küftesini", "patlıcanını", "sarmasını"... yer. Ardından "sütlacını", "helvasını", tulumbasını, "baklavasını"... ihmâl etmez. Yemekten sonra "testiden" "taze" suyunu içer ve ellerini yıkayıp "avlu" ile kuruladıktan sonra "döşegine" kurulur. "Cezvede" pişen Türk kahvesini "fincanından" yudumlar. Akşam olunca da "yatağını" serip "yastığa" başını koyar, "yorganını" üstüne çekip uykuya dalar... Kısacası hayat sabahaktan akşama, doğumdan ölüme Türkçe yaşanır Balkanlar'da.

Kalbimde bir hayâli kalıp kaybo-

lan şehir!

Ayrılmanın bıraktığı hicran derindedir!

Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene,

Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene.

Balkanlar bizim şehrimizdir. Semerkand, Buhârâ, Tirmiz, Horasan, İsfahan, Re'y, Tebriz... ne'miz olursa; Gümölcine, Selânik, Kırcaali, Sofya, Üsküp, Kalkandelen, Prizren, Priştine, İşkodra, Novi Pazar, Saraybosna, Belgrad... da "o'muzdur".

Balkanlar "firûze kubbelerle" câmilerimiz demektir. Drama'da, Kalkandelen'de, Travnik'te, Foça'da "Alaca'dır" câmilerimiz. Üsküp'te "Hünkâr'dır, Paşa'dır". Manastır'da ve Selânik'te "Yeni'dir". İşkodra'da kalede II. Mehmed Câmiî, ovada ise Kurşunlu Câmiî hep mahzûndur. Selanik'te İshak Paşa Câmiî ile Alaca İmâret Câmiî imâret bekler. Hüdâvendigâr Câmiî ile İmâret Câmiî Filibe'yi, Banyabaşı Câmiî ise Sofya'yı bekler. Edhem Bey Câmiî mağrûrdur Tiran meydanında...

Balkanlar ana köprümüzdür, Roma'ya giden. Ve o ana köprü birbirinden zarif köprülerle donatılmıştır. Cisri Ergene ve Cisri Mustafa Paşa adını vermiştir bulundukları şehre. Köprü'nün adı Vişevgrad'ta Sokullu Mehmed Paşa'dır (Drina Köprüsü). Dünyada bir eşi yoktur Mostar Köprüsü'nün. Üsküp'te, Prizren'de Taşköprü'dür, İşkodra'da Orta Köprü. Trebinje'de Arslanagiç adını alır köprü. Hepsisi de "Kâbe'ye bakar" Rumeli köprülerinin.

Balkanlar bizim ribatımız, hisarımız ve dahî kalemizdir. Çimpe'dir, Eğri'dir, İlbasan'dır, Belgrad'tır, Estergondur, Ciğerdelen'dir... Bizim için ribata ve bizi korumaya devam ederler.

Şühedâ bekler Balkanları. Fütûhattan hicrete değin. Tuzi'de yatan akıncılardan Edirne Balkan şehidlerine uzanan. Pire'de Korfu'da, Rodos'ta, Varna'da, Dobric'te, Silistre'de, Plevne'de... Kosova'yı pîr-i şühedâ Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr bekler. Srebrenitsa'da mavi kelekler uçuşur şühedânın üstünde. Saraybosna'da Alija İz-

zetbegovic şehidlerinin bağrında yatar.

Hâsılı... Balkan demek biz demek, biz demek Balkan demektir.

Türkler Balkanlar'ın Ne'sidir?

Türk demek Balkan demektir, Balkan demek de Türk. Hem de her milletten çok. Eğer vatan demek; bedel ödemek demekse, adalet demekse, emek demekse, imar ve inşâ demekse, kültür demekse... Hangi milletin, ne kadar destanı vardır Balkanlar üzerine! Kaç millet Tuna'ya şiirler yazmıştır Türkler kadar! Kaç millet için "nehr-i azîzdir", "kibleye tutmuş yüzünü bir müselmândır Tuna! Bizden başka hangi milletin askeri övünür, "Tuna'da aldığı abdest sayısıyla"!

Türkler, "Bizans kalensüvesi ve(ya) kardinal külâhındansa sarığı tercih edilenlerdir" Balkanlar'da. Ya da kısacası Türkler, Balkanlar'ın tercihi ve dahî kaderidir.

Türkler *sükûnettir* Balkanlar'da, asırlar süren bir "Pax Ottomana (Osmanlı Barışı)"dır". Bu sadece bir yorum ve(ya) iddia değildir. Tarih de, ân da bu hakikatin şâhididir. Zira bu satırların yazarı, bir grup dostuyla beraber Belgrad Kale Meydan'da yaşlı bir Sırp tarafından "Türkler! Hoş geldiniz! Burası sizin de yurdunuz sayılır. Zira atalarınız buraya adalet ve barış getirmiştir. Osmanlı'dan önce biz Sırp, Bulgarlar, Arnavutlar uzun yıllar süren savaşlar yaşadık burada. Ancak Osmanlı ile 300 yıl süren bir barış dönemi yaşadık. Osmanlı gitti, buralara ve Balkanlar'a tekrar kargaşa geldi... Bunlar benim dedelerimden, nenelerimden onların da kendi dede ve ninelerinden dinlediklerimizdir..." şeklinde karşılanmıştır.

Türk, bütün dünyada olduğu gibi

"beklenendir" Balkanlar'da da, bir gün döneceğine muhakkak gözüyle bakılındır.

Türk demek "alan" değil "veren"dir", aç bırakan değil "Doyuran'dır" Balkanlar'da. Vergiyi zulümle toplayıp merkeze "götüren" değil, oraya-insana "getirendir". Yatırım yapandır Türk, en çok da insana. Emîn demektir Türk, güven demektir. İnşâ, imar ve âbâd edendir; yol demektir, köprü demektir Türk. Han demektir, imâret demektir.

Özetle Balkanlar; derdimiz-devâmımız, davamız, sevincimiz-hüznümüzdür. Ufkumuz, akınımız, fetimimiz-bozgunumuzdur. Aşkımız, hasretimiz, ayrılığımız, kavuşmamızdır. Gurbetimiz, vuslatımızdır. Dünümüz, bugünümüz, yarınımızdır... Hâsılı Balkanlar "kaderimizdir".

Balkanlar bizim için "emânettir", "bize" emânettir. Ecdâdımızın, tarihimizin, kültürümüzün ve medeniyetimizin emâneti. Kudüs gibi, Şam gibi, Urumçi... gibi.

Balkanlar; derdimiz-devâmımız, davamız, gurbetimiz-vuslatımız, dünümüz-bugünümüz-yarınımızdır... Hâsılı "kaderimizdir".

Şimdi Bir Nostaljinin Adıdır Selanik

Rıdvan CANIM

Prof. Dr., Trakya Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Herkes bir şey söyleyebilir Selânîk için. Ben ne söylerim, ne söyleme-liyim... Selânîk'i anlatmak zor aslında.. Bazıları İzmir diyor hemen görür görmez. Bazıları İstanbul diyor. Bazıları için mübadele yıllarının acılarını taşıyor hâlâ bu şehir. "Muhacirler Şehri" demek istiyorum o zaman da.

Zamanında iyi bir Osmanlı şehriydi kuşkusuz. Zengin. Yani aristokrat, gösterişli, havalı bir şehir Selânîk... Belki hep öyleydi. Belki bir deniz şehri olması ona bu unvanları kazandırmıştı kim bilir? O kadar çok çağrışımları var ki Selânîk'in. Yahudiler şehri, dönmeler şehri...

"Thessaloniki" Selânîk ismine bakınca ne kadar itici bir isim. Ama şimdi öyle. Neyin nesi diye merak edenler için hemen söyleyelim: Büyük İskender'in kız kardeşinin ismi imiş Thessaloniki. Yunanistan'ın Pire Limanı'ndan sonraki ikinci büyük limanıymış. Önce sanayi ve ticaret, belki sonra kültür ve sanat şehri Selânîk... Nüfus olarak da Atina'dan sonra ülkenin ikinci büyük kenti.

Bütün Balkan şehirleri gibi O'nun da bir "Osmanlı" geçmişi var tabii. Bu Bizans bedenine Osmanlı gömleğini giydiren Osmanlı Sultanı İkinci Murad olmuş ve zamanla İspanya'dan bu şehre gelen 20 bin civarındaki Yahudi, Selânîk'i çok değiştirmiş. Sabetay Sevi denilen meşhur dönme işte bu kültürel ortamda yetişmiş.

Selanik, İmparatorluğun Avrupa kıtasında seçkin ve zengin bir merkezi olmak üstünlüğünü her zaman sürdürmüş. Selanik limanı, doğu – batı arasındaki ticaretin önemli bir iskelesi olmuş, halkın ticaret ve sanayiye bağlanmasına yol açmış. Meselâ Yeniçerilerin giydikleri mavi ve yeşil renkli

çuha, öteden beri Selanik'te doku-
nmuş. 19. asrın başlarında sahip
olduğu geniş caddeleri, büyük bi-
naları ve mağazaları, tiyatro binala-
rı, su, havagazı tramvay tesisleri ile
çoktan bir batı şehrine dönüşmüş-
tür Selânîk... İstanbul ve İzmir'de
tramvaylar atlarla çalışırken, Se-
lanik'te elektrikle hizmete girmiş.
Bu itibarla, Osmanlı şehirlerinde
ilk elektrikle çalışan tramvay, Sela-
nik'te görülmüş.

Kısa zaman öncesine kadar iki
Selânîk'ten söz etmek mümkün-
dü: Eski ve asıl Selânîk, denizden
Şeyhsu Dağı'na doğru yükselirken,
Hamidiye adıyla anılan yeni şehir
ise, yalılar boyunca Karaburun'a
kadar uzanırdı. Üç ünlü kapısı vardı
o zamanlar Selânîk'in... Kente, gü-
neybatı yakasında, tepelerden
denize doğru alt alta sıralanan üç
kapıdan girilirdi. Bunlar; Yenikapı,
Vardarkapı ve Topkapı idi.

Eski Selânîk, bir bakıma şehrin
tepesindeki tarihî surlar içine sıkı-
şıp kalmıştı. İç içe girmiş cumbalı
evleriyle daracık sokakların üzer-
leri adeta kapanmış gibiydi. Islahat
adına bu şehirde yapılan icraatlar
Osmanlı Selânîk'inin de sonu olmuş
bir bakıma. Üstelik bunu kendi elle-
rimizle yapmışız. Son dönem valile-
rinden Sabri Paşa eğer ferman bu-
yurmasaymış belki de zamanımızın
Selanik'i ortaya çıkmayacakmış.
Önce kıyıdaki tarihî surlar ortadan

kaldırılmış, sonra hükümet kona-
ğından denize uzanan ve birbirine
paralel olan belediye ile şimdiki adı
Odos Ermu olan Sabri Paşa Bulvarı
ve ardından da ünlü Beyaz Kule'de
noktalan kordon açılmış. Diğer
tarafından Selanik'in doğu yakası da
meşhur Mithat Paşa tarafından or-
tadan kaldırılmış. Ve bir zamanlar
rın Mithat Paşa Caddesi şimdi Agios
Dimitrios Caddesi olmuş. Evet, yeni
Selanik bu Osmanlı paşalarına çok
şey borçlu gördüğünüz gibi.

Meşrutiyet yıllarında ortaya çıkan
"İttihad ve Terakki"nin merkezi de
Selânîk'tir. Biz edebiyatçılar 1910
ile 1912 yılları arasında ve sadece
8 sayı çıkan bir dergiyi, "Genç Ka-
lemler" dergisini Selânîk'le birlikte
hatırlarız. Ali Canib var, başyazar
olarak. Sonra Ömer Seyfeddin'in
o meşhur "Yeni Lisan" başlıklı
meşhur makalesi... Aslında şu söy-
lenebilir: Son dönem Osmanlı hafı-
zasında bu Selânîk, "gâileli" yani sı-
kıntılı bir şehir olmuştur hep.

İkinci Dünya Savaşı yılları, daha
çok şehirde yaşayan Yahudiler için
kâbus yılları olur. Bize kalmayan
Selânîk, Yahudilere de kalmaz ve
yaklaşık 60 bin Yahudi Almanlar
tarafından katledilir veya sürgün
edilir. Şimdi Selânîk'in ne kadarı
Yahudi, ne kadarı dönme, ne kadarı
Rum ve ne kadarı Türk çok da belli
değil. Belli olan bir şey var, Türk
kavminin artık buralarda esâmesi-
nin okunmadığı. Bu şehirde yıkıla
yıkıla bitirilemeyen Osmanlı eserle-
rinden yer yer kalıntılar da olmasa
5 asırlık bir beraberlikten geriye
neyin kaldığını söylemek çok zor.

Bugün Selanik'te Kasım Paşa ya
da Kasimiye Camii'ni ararsanız

***"Thessaloniki" Selânîk
ismine bakınca ne
kadar itici bir isim.
Ama şimdi öyle.
Neyin nesi diye
merak edenler için
hemen söyleyelim:
Büyük İskender'in kız
kardeşinin ismi imiş***

***Bir zamanlar
Selânik'in nasıl
bir Osmanlı şehri
olduğunu hayâl
edebilmeniz için
Evliya Çelebi'nin
bu şehirde tespit
edebildiği tarihî
mirasın dokümanına
bakmak yeterli olur
sanırım.***

onu Mithat Paşa Caddesi'nde Odos Agiyos Dimitris adıyla bir kilise olarak bulacaksınız. Şehrin en büyük caddesi olan Vardar Caddesi yani Odos Egnatia üzerinde Fatih Sultan Mehmed'in akıncı beylerinden Hamza Bey'in veya bir rivayete göre kızı Hafsa Sultan'ın yaptırdığı Hamza Bey Camii var bir de. Uzun yıllar Alkazar Sineması olarak faaliyet göstermiş bu mübarek yapı. Şimdilerde dört bir tarafından iskeleyle alınmış, gûyâ restorasyon çalışmaları yapılıyor. Kıyamete kadar süreceği kesin bu restorasyonun..! Yine aynı cadde üzerinde ağaçlar arasında zar zor göze çarpan ve aslında bir "çifte hamam" olan Sultan Murat Hamamı, bugün Selânik'te ayakta kalabilen nadir Osmanlı eserleri arasında. Duvarı üzerinde zor zahmet okunan bir "Beyhamam" yazısı göze çarpıyor. Zarif bir kubbe kaplaması var, ama o da kapalı.

Selânik Valisi, İnegöllü İshak Paşa'nın yaptırdığı Alaca İmaret Camii ya da İshak Paşa Camii de bir ara izciler merkezi imiş sonra sergi salonu haline getirilmiş. Bir zamanlar Selânik'teki en güzel Osmanlı eserlerinden biri imiş. O da onarım

bekleyen eserlerden biri.. Ekmekçi-oğlu Ahmed Paşa tarafından yaptırılan Selânik Mevlevîhânesi, bu şehirdeki 23 tekleden birisi imiş bir zamanlar. Şimdi yerini bilen varsa gösterebilir! Ben bulamadım.

Vardar yakınlarındaki Buğluca Hamamı, yakın zamana kadar "Lutra Finiks" adıyla yine hamam olarak kullanılmış ama son yıllarda bundan da vazgeçilmiş ve kendi kaderine terkedilmiş. İkinci Bayezid döneminde yaptırılan Selânik Bedesteni ile Terpsitheas meydanındaki Musa Baba türbesi harâbe halinde ama hâlâ ayakta nasıl kalmışsa? 20. yüzyılın başlarında II. Abdülhamid'in Selânik'te yaptırdığı Hamidiye Camii, diğer adıyla Yeni Cami'nin minaresi yıktırılarak bu yapı da Eski Eserler Müzesi'ne dönüştürülmüş. Cami'den ziyade bir kiliseyi andırıyor. Böylece çeşitli vesilelerle ayakta durabilenlerin dışında hemen hemen hiç bir eser kalmamış Selânik'te. Buna Yedikule Surları da dahil!

Bir zamanlar Selânik'in nasıl bir Osmanlı şehri olduğunu hayâl edebilmeniz için Evliya Çelebi'nin bu şehirde tespit edebildiği tarihî mirasın dokümanına bakmak yeter-

li olur sanırım. Çelebi'nin listesi- ne bakar mısınız? 150 cami, 150 mescit, 23 tekke, 21 sinagog, 16 kilise, 27 fabrika, 5 matbaa, 1 be- desten, 11 hamam, 16 imaret ve 16 han... Şimdi bunların nerede oldu- ğunu kime sormalı?

Şehrin en önemli caddesi olan Via İğnetia üzerindeyim şimdi. Selâ- nik kolay bir şehir. Kalenin etekle- rinde uzayıp giden bu şehri üç yol enlemesine üçe bölüyor. Aşağı inen yolların hangisine girseniz sizi İğ- netia'ya götürür. İğnetia'yı da ge- çerseniz zaten sahildesiniz, demek- tir bu. İğnetia caddesi ile sahil arası gökdelenler ve modern yapılardan oluşuyor, bir zamanlar buralar Ya- hudilerin en önemli yerleşim alan- ları imiş.

Yürüyerek sahile iniyorum. İşte Selânik'in sembolü Beyaz Kule.. As- lında kalesi gitmiş "kulesi" kalmış. Osmanlı devirlerinde hapishane olarak kullanılan Beyaz Kule'nin, Kan Kulesi veya Yeniçeri Kulesi gibi isimler aldığını da söyleyelim.

Kule'den tekrar yukarılara doğru dönün, büyük cadde üzerinde Os- manlı öncesi Bizans Selânik'inin kalıntılarını ortaya çıkarma çalış- malarına tanık olacaksınız orada.

İğnetia'ya ulaştığınızda ise sizi garip yapısıyla Hortacı Sultan veya Hortacı Süleyman Efendi Camii kar- şılayacak orada. Minaresi fabrika bacasına benziyor, ilginç mi ilginç. "Rotonta" diyorlar, Yunanlılar şimdi ona. Zaman içinde Agios Georgios Kilisesi haline gelivermiş, "Hortacı Süleyman Efendi Camii"...

Kale, Selânik'i görebileceğiniz en güzel yer belki de. Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han geliyor aklıma birden. Alatini Köşkü'n- de geçen 4 yıllık sürgün günlerin- de neler yaptı, neler düşündü bu şehirde kim bilir? Hiçbir Osmanlı Padişahı hiçbir Osmanlı şehirde bu kadar kalmamış. Belki de onun kader şehriydi burası. Âh Selânik..! Bin bir hatırayla dolu caddeleri, so- kakları, evleri, yıkık dökük Osman- lı yâdigârları ile "şimdi ellerin olan" Selânik...

Hoşça kal Balkanların çileli ve is- yankâr şehri...

***İğnetia'ya
ulaştığınızda ise
sizi garip yapısıyla
Hortacı Sultan veya
Hortacı Süleyman
Efendi Camii
karşılacak orada.***

Bosna'nın Manevi Mimarları

Hüseyin YORULMAZ

1992-95 gibi yakın bir tarihte dünyanın gözü önünde cereyan eden Bosna Savaşı, Balkanlar'ın bu uç bölgesinin kendi topraklarımızdan bir farkının olmadığını, adeta Tekirdağ ve Edirne'nin birkaç yüz kilometre ilerisinde Anadolu'nun doğal bir uzantısı olduğunu bize yaşayarak gösterdi. Bundan dolayıdır ki savaş boyunca sırf kimliklerinden ötürü Batı'nın ölüme terk ettiği Müslüman Boşnaklar, Türkiye'nin ve İslam dünyasının duyarlılığı sayesinde ayakta kalabildi. Bosna'da öldü sanılan bir ruhun ufak bir deşelemeyle dirilişi ve kendine gelişinden bahsediyoruz.

Bütün bu topraklar Yahya Kemâl'in, Cenap Şehabeddin'in, Alaaddin Sabit'in, Veysî ve Nergisî'nin, Şemseddin Sâmî'nin doğup büyüdüğü, çocukluk izlerinin kaldığı yerlerin uzantıları. Daha bir asır önce oralardan ağrıyan yanımızla geldik. Yine ağrıyan ve sızlayan vücutlar bıraktık geride. Nasıl ki vücudumuzun bir uzvu ağrıdığı anda bütün varlığımızla onu hissediyor ve etkileniyorsak, geride bıraktığımız yaralı coğrafya da tam yüz yılı aşkın bir zamandan beri öyle etkiliyor bizi. Bugün bile öyle değil mi?

Aynı coğrafyada bu isimlerin yaşadığı dönemin birkaç asır öncesinde yetişmiş şahsiyetlere getirmek istiyorum sözü. Genelde tüm Rumeli topraklarına, özelde Bosna'ya damga vurmuş şahsiyetlerden söz ediyoruz. Bosna ve Hersek deyince kitleleri etkileyen ilk akla gelen manevî dinamiklerdir bunlar: Sarı Saltık, Ayvaz Dede ve Hasan Kaimî gibi hayatı efsanelere karışmış isimlerin yanında, hayatının safahatını tarih kitaplarından ve arşiv belgelerinden kronolojik olarak takip ettiğimiz kimseler de vardır. Şimdi bunlardan birkaçına kısaca bakalım.

Gazi Hüseyin Bey

Gazi İsa Bey'den sonra Bosna'nın en önemli kurucularından olan Gazi Hüseyin Bey, yine bu toprakları mayalayan Ayvaz Dede kadar, Travnikli şair İlhamî Baba kadar, halkın "velî" olduğuna inandığı Mahmud Paşa-ı Velî kadar manevî kişiliğine inanılan önemli bir şahsiyettir. Neredeyse Boşnakların Müslüman geçmişiyle yaşıt bir tarihi vardır. Saraybosna'nın, daha doğrusu eski Bosnasaray'ın (Starigrad) ortasında yüzyıllardır şehrin manevî bekçiliğini yapan bu zat kimdir ve o topraklar için ne yapmıştır? Boşnaklar arasında bu kadar çok sevilmesinin sebep-i hikmeti nedir?

Gazi Hüseyin Bey, babası Ferhat Bey'in vali olarak görev yaptığı bugünkü Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Serez'de 1480 yılında dünyaya gelir. Ferhat Bey, Saraya damat gelerek Sultan İkinci Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'la evlendikten sonra, Adana Muhafızlığı görevindeyken Mısır Mem-

lûklûleri tarafından 1486 tarihinde öldürülür. Babasının ölümünden sonra Serez’de büyük bir mirasın sahibi olan çocuk yaştaki Hüsrev’in, annesi ile birlikte İstanbul’a yerleşmek mecburiyetinde kaldığını görüyoruz.

Hüsrev, Sarayda diğer sultanzâdeler gibi özel olarak yetiştirilir. Akıllı ve zeki bir çocuk olarak hocalarının ve arkadaşlarının dikkatini çeker. Büyümüş de küçülmüş o yaştaki bir çocuğun muhakeme gücü ve hadiseleri yorumlaması karşısında Saray erkânı hayret eder. Bir süre sonra annesini de kaybeden Hüsrev Bey, onu Bayezid Camii avlusundaki türbeye defnettikten sonra, Yavuz’un kardeşi Şehzade Mehmed’in Kefe Sancakbeyliği’ne atanması üzerine 1503’te dayısı ile birlikte gider ve onun elçisi olarak Moskova’da bulunur. Müzakere kabiliyetini geliştiren bu diplomatik görüşmeler onun için bir bakıma staj yerine geçer.

Hüsrev Bey 1521 yılında 41 yaşında iken Semendire Sancakbeyliğine getirilir. 1526 tarihinde Belgrad’ın fethi esnasında, askerlerini bile hayrete düşüren taktiklerle akıl almaz kahramanlıklar gösterir. Belgrad’ın alınmasını kolaylaştıran Zemun ya da Zemlin kalesinin düşürülmesi onun dehâsının eseridir. Dayısı Yavuz gibi

inanılması güç taktikler keşfettiği için göz doldurur. Tarihçi Feridun Bey *Münşeâtü’s-selâtîn*’inde onunla ilgili olarak, “Semendire muhâfızı Hüsrev Bey yanında on bin nefer serhat askeri olup bin nefer yenî-çeri dahi irsâl ve Belgrad’ı muhasara etmesi fermân buyuruldu” diye yazar. Ayrıca *Münşeâtü’s-selâtîn* yazarına göre Hüsrev Bey, Semendire yakınlarında birkaç kalenin ve Dalmacya kıyılarında bazı şehirlerin Osmanlı topraklarına katılmasını sağlar. İşte bu sıralarda şöhretine şöhret katarak ikbal merdivenlerini bir bir tırmanır ve gözde bir kumandan olarak dikkatleri üzerinde toplar.

Hüsrev Bey hem Belgrad’ın alınmasında hem de görev yaptığı bölgede bazı kale ve şehirlerin zapt edilmesinde gösterdiği yararlıklardan ötürü “gazi” sıfatını alıp Bosna Valiliğine tayin edilir. Kânûnî Sultan Süleyman’la birlikte Mohaç Savaşına da katılan Hüsrev Beyin, burada da düşmana karşı olağanüstü taktikler uygulayarak görevini adeta perçinlediği görülür. Bosna Kralığı’nın son merkezi olan Jajce’nin alınması da yine onun stratejik dehâsının eseridir.

Bosna’nın alınış sürecinde uçbeyi ve sancakbeyi olarak görev yapan Gazi İsa Bey tarafından atılmış, “medine”leşerek şehir haline gelmesi ve oturması da Gazi Hüsrev Beyle başlamıştır. Sultan II. Bayezid’in bu zeki torunu, bugün Başçarşı’daki 1530 yılında kendi adı ile anılan camiyi inşa eder. Daha sonra 1537 yılında yine kendi adını taşıyan medreseyi, diğer adıyla Kurşumlu Medresesi’ni yaptırır. Bunların yanında mektep, han, hamam, türbe, şadırvan, saat kulesi, çarşı, bedesten, misafirhane yaptırır. Bütün bunların ayakta durması ve

yaşamaları için de birçok araziye sağlığında bizzat kendisi vakfeder. Osmanlı Arşivi’nde bulunan vakıfnamelerinde Saraybosna “medine” olarak geçer. Bir ara Semendire Sancakbeyliği’ne getirilen Gazi Hüsrev’in, 1537’den itibaren ölüm tarihi olan 1541 yılına kadar Bosna Sancakbeyi olarak görev yaptığı görülür. Başçarşı’daki caminin avlusunda gömülüdür. Savaşlarda gösterdiği başarılarından dolayı “gazi” lâkabıyla anılan Hüsrev Beyin eceliyle ölümünü halk bir türlü içine sindirememiş, “şehit” muamelesi yaparak onun hayatı etrafında pek çok menkıbeler üretilmiştir. Gazi Hüsrev Bey, eşi Şâhidâr Hanım adına da cami yaptırmış, ancak bu mabet yıkılarak yeniden restore edilmiştir.

Gazi Hüsrev Bey, Saraybosna’nın her yönüyle bir merkez haline gelmesinin ardındaki en önemli isim, hatta bir simgedir. Kaynaklarda ve bazı seyyahların betimlemelerinde bu insan ihtişamı seven, iri yarı bir kişi olarak anlatılır. Âdil ve vakarlı tavrı üzerinde de durulur. Onun zafer ve kahramanlığının yanında asıl kalıcı olan yönü, biraz da Bosna’da yüzyıllardır canlı bir tablo gibi yaşayan dinî kurumlara, kültür ve sanat eserlerine verdiği önemden kaynaklanır. Yaptırdığı eserleri uzun süre ayakta durması için kurduğu vakıflarla korumuş, ilim ve sanat adamlarını koruyup kollayarak el üstünde tutmuştur.

AYVAZ DEDE

Boşnakların “Ayvatovica” adını verdiği hayatı menkıbelerle dolu bir derviş olan Ayvaz Dede, 15. asrın ilk yıllarında Manisa Akhisar’dan kalkıp gelmiş ve yerleştiği yere de Akhisar (Prusac) ismini ve

rerek yöre insanlarına Müslümanlığı hasbî olarak anlatmış, çevresine topladığı insanlar üzerinde ağırlığı olan Anadolu onlarca ve yüzlerce mutasavvıf dervişten sadece biridir. Sırtında “bir kırba su”dan ve “bir kaba hırka”dan başka bir şey olmayan bu Allah dostu, adı anıldığında Balkanların her yerinde hürmet edilen, sayılan ve sevilen tarihî bir şahsiyet, diriltici bir nefestir.

Halk arasında Ayvaz Dede’nin kerametleri, olağanüstü özellikleri anlatılır. Hakkında fazla bir şey bilmediğimiz Dedenin efsanevî hayatı, gerçek hayatının çok çok önüne geçmiştir diyebiliriz. Dilden dile dolaşan söz konusu ettiğimiz menkıbeyi hayatından başka bildiğimiz bir şey de yok zaten. Anlatıldığında insanları etkileyen ve büyüleyen de onun bu olağandışı özelliğidir.

Rivayet olunur ki uzun bir süre kurak giden havalar sonucunda Prusac kalesinin altından akan nehirdeki su kuruyunca ya da akmaya başlayınca, Ayvaz Dede şehre bir içme suyu getirmek niyetiyle dağa çıkmış ve bulduğu temiz suyu oluklarla akıtmak isterken önüne çıkan kocaman bir kaya buna engel olmuş. Bunun üzerine Türkmen dervişi Allah’a yalvarıp yakarmış ve gösterdiği kerametle mucizevî bir şekilde kaya ortadan ikiye ayrılarak yol açılmış. Hikmet-i Hudâ gürül gürül tertemiz bir su akmaya başlamış. O yöre halkını suvaran bu suyun bereketinin Bosna’nın her tarafına, şehirden şehre hatta bütün bir Rumeli diyârına yayıldığı dilden dile dolaşmış.

Evliya Çelebi’nin, Ayvaz Dede’den yaklaşık bir buçuk asır sonra gittiği Bosna’da, Akhisar’dan ve Hasan Kaimî Efendi’den uzun uzun bahsettiği bölümde, gürül gürül akarak

bölgeyi ve teşne gönülleri suvardığını söylediği su, muhtemelen Dedemizin kayanın oyuklarından akıttığı bu su olmalıdır. Seyahatname yazarının “adeta buz parçası” dediği bu soğuk sudan bugün eser bile yoktur.

Prusac’ta yaşanan bu olağanüstü hadiseye tanıklık eden halkın ve bunu duyan çevre şehirlerdeki Boşnakların gönüllü olarak yığın yığın Müslümanlığı kabul ettiğine inanılır. Boşnak halkının İslâmlaşmasında Ayvaz Dede’nin ve onlara çiftinde çubuğunda yardım eden müridlerinin büyük rolü olduğu kabul edilir. Bu hasbî faaliyetler daha önceden, yani 14. yüzyıldan itibaren başladığı için Fatih’in Bosna’yı alması ve kitleler halinde halkın İslâmı topluca benimsemesi hiç de zor olmaz. Müslümanlıklarını ona ve onun gibi Türkmen dervişlerine borçlu hissedenden Boşnaklar, Ayvaz Dede’ye olan manevî borçlarını yaklaşık 500 yıldan fazla bir zamandır ödemeye çalışıyorlar. Son zamanlarda her yıl haziran ayının son pazar gününü millî bir bayram şeklinde kutlamaktalar. Bu kutlamalar 1992-95 savaşıdan beri daha bir canlılık kazanarak, İslâm ülkelerinin de katılımıyla Müslüman(ulus)lararası hüviyete bürünmüştür.

Ayvazdede, yani Ayvatovica Orta Bosna’da Bogoyno ve Kladanj yakınlarında bulunan sıradağlara verilen bir isim olup, Saraybosna’ya hayli mesafede bir yerde bulunmaktadır. Evliya Çelebi’nin rivayetine göre¹ Prusac’daki (Akhisar) kaleyi Yavuz Sultan Selim zamanında yeğeni Gazi Hüsrev Bey zaptetmiş. Daha sonra, 17. yüzyılda Melek Ahmed Paşa kendi malından harcayarak tamir ettirmiştir. Şimdi çoğunun yerinde yeller esen (Ak)hisarda Evliya’ya göre 80 ev,

bir Hünkâr camii, 800 adet kârgir ev, 80 dükkân, 8 camii ve mescid bulunmaktadır. Yine Seyahatnâme’deki kayda göre 3 mektep ve 3 tekke bulunup birisi Halvetî tarikatı şeyhlerinden Şeyh Hasan Kâfi-i Akhisarî tarafından yaptırılmıştır. Hasan Kâfi Efendi (ö. 1616) eğitimini Bosna kadısı Bâli Efendi’den almış olup, “Kâfiye” üzerine yazdığı bir şerhten ötürü “Kâfi” mahlasını aldığı söylenir. Eğri Seferi’nde bulunmuş, bu sefer üzerine “Eğri Tarihçesi” isimli bir eser kaleme alarak dönemin hükümdarı Sultan Üçüncü Mehmed’e sunmuştur. Bu zat bir de han yaptırmış olup, kapısı üzerindeki tarih beyti şöyledir:

*Târîhini sorana budur cevâb-ı şâfi
Hânın binâsı içündür târîh-i Şeyh Kâfi* (h. 1019, m. 1610)

SARI SALTİK

Yahya Kemâl, Türklerin anayurdundan çıkıp Doğudan Batıya olan ilk yolculuğunu anlattığı bir şiirinde geçen:

Geldikti bir zaman, Sarı Saltık’la Asya’dan

Bir bir diyâr-ı Rûm’a dağıldık Sakarya’dan

beytinde, aynı dönemlerde ve aynı yöne doğru giden belki bir düzineden fazla isim sayabilecekken,

onlar arasında sadece Sarı Saltık'ı öne çıkarması tesadüfi değildir. Anadolu'yu İslâmlaştıran Türklerin oradan Rumeli topraklarına geçişlerini bu Türkmen dervişle özdeşleştirir. Aynen Hoca Ahmed Yesevî, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî ve Hacı Bayram-ı Velî gibi. Bu ve benzeri isimlerin tarihî şahsiyetleri, efsanevî şahsiyetleriyle iç içe geçerek bugüne kadar gelmiştir. Anadolu'daki bin yıllık geçmişimizin sis perdeleri arasından birini diğerine tercih etmek çok zordur. Geç dönem Osmanlı şairi Yahya Kemâl'in Sarı Saltık tercihi de böyle bir şey olsa gerektir.

Devrin hemen hemen tüm dervişleri gibi hakkında efsanevî bilgilerden başka bir şeye sahip olmadığımız ve tüm Balkanlar'da Müslüman halkın gönlünde taht kurmuş olan Sarı Saltık kimdir ve ne yapmıştır?

Ondan bahseden kaynakların ortak rivayetine göre Sarı Saltık, 13. yüzyılın Türkmen gazilerinden biri olup Anadolu'da ve Rume- li'de İslâmiyetin yayılmasında öncü rolü oynayan şahsiyetlerden biridir. Rumeli diyârına gitmeden önce Şam taraflarında bulunduğu, daha sonra kuzey illerine yöneldiği kayıtlarda geçer. Horasan erenlerinden olan ve bazı kaynaklarda Hacı Bektaş-ı Velî'nin müridi, bazılarında arkadaşısı olan Sarı Saltık, 1256 yılında adamlarıyla Selçuklu devletinde yaşanan taht mücadelesinde İkinci İzzeddin Keykavus'u desteklemek amacıyla önce Bizans'a, oradan Balkanlar'a, sonra da Keykavus'un bulunduğu Kırım'a kadar gittiği rivayet edilir. Keykavus'un ölümüyle birlikte geri Balkanlar'a Dobruca'ya dönüp 1281 yılında burada öldüğü söylenir. Değişik kaynaklarda ondan Saltık Baba, Baba Saltık, Saltık Bey şeklinde de bahsedildi-

ğini görüyoruz. Evliya Çelebi, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Yazıcızâde'yi kaynak göstererek Sarı Saltık'ın adının Muhammed Buharî olduğunu kaydeder.

Yaygın bir rivayete göre bu Türkmen dervîşi ölmeden önce müridlerine şöyle bir vasiyette bulunur: "Emr-i Hak vaki olursa, yedi tabut hazırlayıp, nâciz cesedimi birine koyasınız. Diğerlerine de ağırlığımcı bir şey koyup bu tabutlar vasiyet ettiğim yerlere vasıl ola!" Saltık Baba'nın defnedilmek üzere tabutunun gönderilmesini vasiyet ettiği yerler arasında Bosna, Trakya ve Arnavutluk yanında Anadolu toprakları da bulunmaktadır. Bu yerler arasında Karadeniz'in kuzey ve batı taraflarında yer alan Romanya, Moskova, bugün Letonya ve Estonya olarak adlandırılan Baltık coğrafyasının bulunduğu da söylersek,² 13. yüzyıldan günümüze nüfuzuyla hâlâ yaşayan bu Türkmen dervîşinin "Kızılalma" ufkunu varın siz hesap edin.

Başka bir rivayete göre Sarı Saltık'ın, 1240 yılındaki halk ayaklanmasının kahramanı Türkmen Baba İshak'ın taraftarlarından biri olduğu kabul edilir. Bu fütuhatçı Türkmen gazisiyle ilgili anlatılanlar artık mitolojilere karışır.³ Sarı Saltık, 13. yüzyılın ikinci yarısında Bizanslılar tarafından Dobruca'da görevlendirilen bir uç beyiymiş. Dobruca'ya gelince halkı canından bezdiren bir ejderhayı öldürmüştü. Bölgenin kralı onun bu olağanüstü cesaret ve kahramanlığından memnuniyet duymuş. Ve bunun sonucu olarak Sarı Saltık'ın dinine geçerek Müslümanlığı kabul etmiş. Ardından da bölgedeki bütün halk Müslümanlığı seçmiştir. Bu olay üzerine Saltık Baba'nın namı tüm Balkan diyârında yayılmış. Vefat ettiği

zaman yedi ülkenin kralı ona sahip çıkmış ve kendi topraklarında defnedilmesini istemiş. Biraz önce de bahsettiğimiz gibi yedi tabut yaptırılıp her biri bir ülkeye gönderilmiş. Gönderilen ülkelerden biri de Bosna imiş. Bosna'daki mezarı, bugün Blagay'da insanı dehşete düşüren devasa kaya kütesinin dibindeki tekkenin bulunduğu mevkidir. Aynı zamanda burası mave-raî uğultularla akan Buna nehrinin doğduğu yerdir.

Sarı Saltık'la ilgili kulaktan kulağa dolaşan efsanevî söylentilerden biri de şöyle: Buna nehrinin kaynağında korkunç mu korkunç bir ejderha yaşamaktaymış. Halk, her yıl korkusundan bu ejderhaya bir genç kızı kurban vermek zorundaymış. Bu kez kura Kral Stepan'ın kızı Milica'ya çıkmış. Neredeyse doksan derecelik bir açığa sahip kayaların tepesinde görünen taş kalıntıları eskiden insanı dehşete düşüren şehir surlarıymış. Kentten, kaynağın bulunduğu kayanın ortasına kadar egzotik bir yer altı geçit varmış. Halk kurbanları zorunlu olarak götürüp oraya bırakırmış. Kral Stepan da çaresiz bir şekilde prensesini törenle oraya terk edip gözü arkada kalarak dönmek zorunda kalmış. Milica tam da acıklı akıbetini bekleme-ye başlarken, bu sırada Anadolu'dan Sarı Saltık adlı bir dervîşin

¹ Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, (Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Karaman-İbrahim Sezgin), c. 5, c. 5, s. 232-33, İstanbul 2001.

² Değişik yerlerde Sarı Saltık için yaptırılan bu tabutların Babaeski, Babadağı, Kaliakra (Varna dolaylarında), Buzev (Romanya), Danzing, Lipka ve Niğde'nin Bor ilçelerine gönderildiği de kaydedilir. Sekizinci makamın da İznik'te olduğu söylenir.

³ Altan Araslı, Mostar Köprüsü, s. 107-108, Ankara 2004

Sarı Saltık hakkında nesilden nesile günümüze kadar gelen bu efsaneler, olağanüstü hâllerıyla bugün bile insanları etkiliyor.

Blagay'a geldiği duyulmuş. Derviş herkesi böyle hüzne gark olmuş bir halde görünce, bu hâlin sebep-i hikmetini sual eylemiş. Durumu öğrenince de, "beni hemen prensesin olduğu yere götürün" demiş vakit kaybetmeden. Gazi Türkmen derviş mahzun bir şekilde ölümünü bekleyen prensesin yanına kadar varmış. Derken, tam o anda ejderha çıkagelmesin mi! Orada büyük bir kavgaya tutuşmuşlar. Yer gök buna şahit olmuş. Âsumânı tutan kılıç şakırtısı arasında dövüş uzadıkça uzamış. Ejderha kılıç darbeleri indikçe acısından kuyruğunu sallamaya başlamış. Her vuruşta dağ yarması gibi bir kaya parçası aşağılara doğru yuvarlanmış. İşte bugünkü Buna nehrinin doğduğu oyuk o büyük kavgadan kalmış. Hikâye-i kelâm, ejderha, Hızır misâli gizemli bir güce sahip olan hasmına böyle yenilmiş. Hem prenses Milica, hem de halk baş edilmesi zor canavardan böylece kurtulmuş. Hikâye bu ya, Kral Stepan teşekkür için kızını Sarı Saltık'a vermiş ve kırk gün kırk gece düğün yapılmış.

Sarı Saltık hakkında nesilden nesile günümüze kadar gelen bu efsaneler, olağanüstü hâllerıyla bugün bile insanları etkiliyor. Bazı kaynaklarda bu gazi Türkmen dervişinin gerçek bir şahsiyet olmadığı ve onun isminde bölgede iki asır boyunca faaliyet göstermiş bütün sufilerin yaşanmış tecrübelerinin toplandığı ifade edilse de, halkın buna inanması önemlidir. Bölgede yaygın olan "değişik tarikat ve tekeler adeta onun ismiyle özdeşleşmiştir."⁴

Moğol istilâsının Anadolu ve tüm Orta Asya'yı kasıp kavurduğu bir zamanda Anadolu ve Balkanlar'da İslâmın sancağını taşıyan yüzlerce

ve binlerce İslâm erinden biri olan Sarı Saltık, ölümüyle de İslâm'ın bayraktarlığını yapmıştır. Bugün ona atfedilen efsanelerle dolu hayatını "Saltıknâme"den de takip edebiliriz.⁵ Eski Anadolu Türkçesi'nin dil özellikleriyle kaleme alınan Saltıknâme, 12. yüzyılın ikinci yarısından 15. yüzyıla kadar devam eden ve İslâm dini uğruna gaza yaparak Müslümanlığı yaymaya çalışan kahramanların efsanevî maceralarını anlatan Ebâ Müslim, Hamzanâme, Battalnâme, Dânişmendnâme ve benzeri eserlerin sonuncusudur. Bu bakımdan Saltıknâme'ye Anadolu sahasının Divan-ı Lügâti't-Türk'ü denmiştir.

Son olarak şu ayrıntıyı da belirtmemiz gerek: Tarihçilerin çoğuna göre Mostar'a yarım saatlik mesafedeki Blagay'daki tekke, bir Halvetî Tekkesidir. Ancak Sarı Saltık'a ait Bektaşî Tekkesi olduğunu söyleyenler de vardır. Balkanlar'daki çoğu tarikatların, yüzyıllara göre değişen, dönem dönem artan ve azalan etkinliği olmuştur. Bunu göz önünde bulundurursak, bugün Blagay'daki ünlü tekkenin fetih-ten önce ve sonra Bektaşî tekkesi olarak faaliyet gösterdiğini, 17. yüzyıldan sonra da Halvetî tekkesine dönüştüğünü kabul etmek, araştırmacılara göre tarihî gerçeklikle çelişmez.

HASAN KAİMÎ EFENDİ

Hasan Kaimî Efendi, 17. yüzyılın başlarında Saraybosna'da doğmuş, burada bir süre eğitim gördükten

⁴ Metin İzeti, Balkanlar'da Tasavvuf, s. 314, İstanbul 2004.

⁵ Ebulhayr-ı Rûmî, Saltıknâme, c. I-II-III (Haz. Necati Demir-M. Dursun Erdem), İstanbul 2013

sonra Sofya'ya gitmiş, orada Şeyh Muslihiddin Efendi'den ders alarak Halvetî tarikatına girmiş Bosna'nın yetiştirdiği önemli mutasavvıf şairlerden biridir. Muslihiddin Efendi'den "halife" unvanını alıp Saraybosna'ya döndüğünde bugünkü Hacı Sinan Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Duvarları enfes talik hattı ile süslü bu tekkenin, bazı kaynaklara göre Kadirî tekkesi olduğu kaydedilir.

Tarihçilerin ve şarkiyatçıların hep ilgisini çeken Hasan Kaimî Efendi, sözünü kimseden esirgemeyen kelimenin tam anlamıyla "dobra" bir kişiliğe sahiptir. Rivayete göre 1682-83 yıllarında ülkede eşi görülmedik bir kıtlık yaşanmış. Zenginler depolarını olabildiğince mısırla doldurunca kıtlık halk üzerinde daha çok etkisini göstermiş. Kaimî de bunun üzerine, speküle edilmiş tahılların devlet tarafından zenginlerden alınıp fakirlere verilmesini, bunun aynı zamanda dinin emri olduğunu vaazlarında yüksek sesle dile getirmiş. Halk da onu destekleyerek bu yönde tezahüratta bulunmuş. Bu konuda Saraybosna'nın varlıklı insanları ve hükûmet görevlileri ile anlaşmazlığa düşen Kaimî Efendi, öyle ki Saraybosna'da "istenmeyen adam" ilân edilmiş.

Bu muhalif tavrı ile birlikte şiirlerinde bazı geleceğe dair olaylardan da bahsetmesi üst üste gelince, devrin devlet erkânı tarafından Saraybosna'dan hayli uzak mesafede bulunan İzvornik'e gönderilerek cezalandırılmak istenmiştir. Burada Hacı İdris Camii'nde ömrünün sonuna kadar imamlık yaptığı rivayet edilir. Sürgün geldiği bu şehirde halk sözünün eri bu şeyhi desteklemiş ve bağrına basmıştır. Daha sonraları kendisini sürgü-

ne gönderen devlet adamları bir bakıma özür dileyerek onu Saraybosna'ya çağırmak istemişse de bu sefer teklifi kendisi kabul etmemiştir. Bosna'nın önemli bir edebiyat tarihçisi olan Safvetbeg Başagiç, Saraybosnalılar arasında "Başarılı insanlara saygı göstermiyoruz, Kaimî de bizden birisiydi ama onu aramızdan kovduk" diye konuşulduğunu nakleder.

Kaimî Efendi ölüm tarihi olan 1692 yılına kadar İzvornik'te kalmıştır. Bugün Sırpların elinde bulunan bu şehirdeki kalenin yamacında bir türbede medfundur. Şehrin istilâya uğrayacağını öğrenilmesi üzerine söylenmiş bir "İzvornik Türküsü"nün ilk kıtası şöyledir:

*Feryâd eder İzvornik'in kal'ası
Kal'asıyla bile büyük kulesi
Kaimî'nin zât-ı şerîf türbesi
Yetiş Numân Paşa aldırma bizi*

Bu türküden, Kaimî Efendi'nin türbesinin bugün olduğu gibi dün de İzvornik'in önemli simgelerinden biri olduğunu görüyoruz. Şiirin, düşman istilasına uğraması muhtemel şehir halkına moral vermek için yazıldığı diğer bendlerinden de anlaşılmaktadır.

Son yıllarda Kaimî Efendi adına her yıl düzenli bir şekilde kültürel ve dinî etkinlikler yapılmaktadır. Onunla ilgili mevlid programları ve şiir geceleri düzenleniyor. Ayrıca her yıl Kaimî için Boşnak Edebiyat Ödülü verilmesi, Boşnak aydınların köklerine dönmesi bakımından sevindirici bir gelişmedir. Bu büyük mutasavvıf şair sadece İzvornik'in değil bütün Bosna'nın önemli dinamiklerinden biridir. Her geçen yıl bunun böyle olduğunu, Kaimî isminin Boşnak Müslümanlarının zihninde daha bir perçinleşmesinden anlıyoruz.

Kaimî Efendi ölüm tarihi olan 1692 yılına kadar İzvornik'te kalmıştır. Bugün Sırpların elinde bulunan bu şehirdeki kalenin yamacında bir türbede medfundur.

Bir Osmanlı Şehri Olarak Manastır

Mümin ÖMEROV

Dr., Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Manastır, Makedonya'nın güneybatısında, Pelister dağının kuzeydoğu eteklerinde geniş bir ovanın kenarında, Drahor çayının iki yakasında kurulmuş kadim bir yerleşim yeridir. Günümüzde Makedonya sınırları içinde olan şehir, Makedonca ve Bulgarca kaynaklarda "Bitola"; Osmanlı arşiv belgelerinde ve günümüz Türkçe eserlerde "Manastır" olarak geçmektedir. Osmanlı yönetimi boyunca önemli bir merkez olan Manastır'ın menşei hakkında birkaç rivayet mevcuttur. Bunlardan bir tanesi şehrin etrafında bulunan Manastır binalarının kalıntılarından geldiği şeklindedir. Yine benzer bir rivayete göre Drahor suyunun sağ tarafında 41 kilise ve bunlara gelir sağlayan 41 değirmen ve aynı zamanda suyun sol tarafında 29 kilise ve onlara gelir getiren 29 değirmen vardı. Muhtemelen her kilisenin giderleri bir değirmen varidatı ile temin ediliyordu. Bölge halkı, yortu günlerinde bu kiliselerde ayinlerini gerçekleştirirlerdi. Kentin içinden geçen Drahor suyunun kiliselere çevrilmiş olduğundan dolayı halk şehre Manastır ismini vermiştir. Diğer bir rivayete göre ise Manastır'ın üst kısmında Kara Köprü'nün sağ tarafında Rıza Bey Efendi'nin konağının olduğu yerde büyük bir kilise mevcuttu. Yortu günlerinde Manastır Ovası'ndaki tüm köylerde yaşayan halk, bu kilisede ayinlerini ifa ediyorlardı. Bu kalabalık insan kitlesini içine alan kiliseden dolayı kasabaya Manastır adı verilmiştir.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin ikinci büyük kenti olan Manastır, aynı zamanda Rumeli Eyaletinin de en önemli merkezlerinden biridir. Şehrin hangi tarihte Osmanlı hâkimiyetine girdiği konusunda muhtelif rivayetler vardır. Hoca Saddettin, Mehmet Tevfik, Uzunçarşılı, Manastır'ın 1382 yılında Timurtaş Paşa tarafından fethedildiğini belirtirlerken, Âşık Paşa-zâde, Mihajlovski ve Sokolovski vb. düşünürler burasının 1385 yılında yine Timurtaş Paşa tarafından Osmanlı topraklarına dâhil edildiğini aktarmışlardır. Genel olarak Manastır'ın fethi konusunda fikir beyan eden düşünürler bu iki yıl üzerine yoğunlaşmışlardır. Manastır, Osmanlı idaresine girmesinden kısa bir süre sonra önce nahiye, daha sonra kaza ve sancak konumuna, XIX asırda da vilayet statüsüne yükselmiş ve Osmanlı hâkimiyeti sonuna kadar bu pozisyonunu muhafaza etmiştir.

Osmanlı Devleti, fethin ardından Balkanlarda hızlı ve sistemli bir şekilde iskân politikası uygulamıştır. Anadolu'dan getirilen Türk aileleri Balkanlara yerleştirilmiş, bu durum Balkanların beşerî coğrafyasını yeni bir yapıya kavuşturmuştur. Bölgeye yerleşen Türkler yeni bir mefkûreyle bulundukları şehirleri imar etmiş ve yeni bir medeniyet havzası oluşturmuşlardır.

**Bölgede
Müslümanların
dini kimliğinin
korunmasında
vakıf kültürünün
ve Osmanlı devlet
stratejisinin
önemli katkısı
bulunmaktadır.**

Aynı zamanda Osmanlı Devleti kendine şiar edindiği müsamaha ve adalet politikasıyla Balkan halkının gönlünü kazanmıştır. Bu sayede Balkan topraklarında kolayca yayılma ve yerleşme imkânı bulmuştur. Balkanlarda Gayrimüslimlere dinî ve sosyal alanlarda çeşitli haklar tanıyan Osmanlı Devleti, Gayrimüslimlerden topladığı cizye karşılığında temel insan hakları olan can, mal ve ırz güvenliğini sağlamıştır. Müslümanların yönetimini kabul eden ehli kitaba hukuki bir koruma temin etmiş ve Osmanlı hâkimiyeti boyunca Balkanlarda gayrimüslimler kendi varlıklarını ve kimliklerini muhafaza etmişlerdir.

Osmanlı yönetiminde Manastır nüfusun nasıl şekillendiğini çeşitli kayıtlar vasıtasıyla takip etmek mümkündür. Manastır, 1468 yılında 295 Müslüman ve 160 gayrimüslim haneyi havidir. 1482 senesinde 400 Müslüman ve 222 gayrimüslim aileden ibarettir. 1519 yılında 756 Müslüman ve 300 gayrimüslim aile mevcut iken, 1523 senesinde Müslüman aile sayısı 843'e yükselmiş Hristiyan aile sayısı ise 249'a gerilemiştir. 1545 yılına ait

nüfus verilerinde iki etnik grupta da ciddi bir azalma gözlemlenmiş, bu düşüşün muhtemel nedenleri, göç, yangın, deprem ve salgın hastalıklar olmuştur. Müslüman 320 ve gayrimüslim hane sayısı 173'e düşmüştür. 1615 yılında Müslüman aile sayısı 517'ye yükselirken gayrimüslim kitlede düşüş sürmüştü ve 118 haneye kadar inmiştir. Manastır'ın 2 numaralı Şer'iyye Sicili kayıtlarına göre 1621-1622 senesinde şehrin hane sayısı 2.035 olarak kaydedilmiştir.

Evliya Çelebi XVII. yüzyılın ortalarında Manastır'a uğramış ve şehirdeki yapılar hakkında teferruatlı bilgi aktarmıştır. 3.000 ev, 900 dükkân, 70 cami ve mescid ve 9 Dârut-tedris'in olduğunu zikretmiştir. Sonraki asırlarda Manastır'ın nüfusu ile alakalı kaynaklarda mufassal bilgiler bulunmaktadır. 1831 yılı Osmanlı nüfus sayımında Manastır'da, Müslümanlar 6.723, gayrimüslimler 24.550, Çingene-ler 705 ve Yahudiler 1.163 olmak üzere toplam nüfus 33.141 kişidir. 1843-1844 yılında yapılan nüfus sayımına göre Manastır'da 11.800 Müslüman, 9.876 Hristiyan, 2.514

Osmanlı Devleti, fethin ardından Balkanlarda hızlı ve sistemli bir şekilde iskân politikası uygulamıştır. Anadolu'dan getirilen Türk aileleri Balkanlara yerleştirilmiş, bu durum Balkanların beşerî coğrafyasını yeni bir yapıya kavuşturmuştur.

Yahudi, 338 Müslüman Çingene ve 606 gayrimüslim Çingene olmak üzere toplam 25.134 kişi olarak kayda geçmiştir. De Bug adlı Fransız konsolos 1856 senesine ait bir raporunda Manastır'da 25.000 Müslüman, 17.000 Hristiyan, 3.000 Yahudi ve 1.000 kişi de Kipti olmak üzere toplam nüfusun 46.000 civarında olduğunu nakletmiştir. Öte yandan 1890 yılına ait diğer bir araştırmada Manastır'da 10.500 Müslüman, 10.000 Slav, 7.000 Ulah, 5.500 İbrani, 2.000 Kipti 1.500 Arnavut ve 50 yabancı olmak üzere toplam nüfus 37.000 olarak tescil edilmiştir.

En kapsamlı nüfus sayımı ise 1881/82-1893 yıllarında Osmanlı Devleti tarafından yapılmıştır. Osmanlı genel nüfus sayımına göre Manastır'da Müslüman erkekler 14.982, kadınlar 15.535, Rum erkekler 21.574, kadınlar 19.503, Ermeni erkekler 14, kadınlar 12, Katolik erkekler 31.678, kadınlar 29.816, Yahudi erkekler 2.179, kadınlar 2.095, Protestan erkekler 18, kadınlar 16, yabancı uyruklu erkekler 16, kadınlar 15 olmak üzere 137.453 kişiyi içinde barındırır. Manastır'ın nüfusu ile alakalı yapılan muhtelif çalışmaların bazılarında şehrin nüfusu birbirine olukça yakın rakamlarda verilirken, diğer bir kısmında ise ciddi sayı farklılıkları görülmektedir.

Türklerin Manastır kazasına peyderpey yerleşmesi müteakip hızlı bir yapılanma süreci başlamıştır. Şehirde, cami, mescid, mektep, medrese, tekke, imaret, han, hamam, köprü, sağlık kuruluşu vb. yapılar inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu diğer bölgelerde uyguladı gibi buradaki yapılar da vâkıflar ve hayırseverler vasıtasıyla topluma kazandırıl-

mıştır. Kazanın imar ve ihyasında başta devlet erkânı olmak üzere toplumun her kesiminden insanlar kurdukları vakıflarla önemli rol oynamıştır. Vakıf sistemi sağlam bir gelir-gider dengesi üzerine kurulduğu için, vakıf eserleri ek gelirlerle ihtiyaç duymadan asırlarca ayakta kalabilmişlerdir.

Osmanlı'nın idaresinde 500 küsur yıl kalan Manastır'da da din, tarikat, eğitim, sosyal ve belediye hizmetleri vakıflar aracılığıyla sürdürülmüştür. Bu zikredilen hizmetlerin tamamına yönelik vakıflar kurulmuştur. Vâkıflar, sağladıkları umumi ve hususi hizmetlerle birlikte şehrin iktisadî hayatına kattıkları canlılıkla da bariz bir şekilde kentin gelişmesinde tesirli olmuşlardır. Muhtelif vakıflar bünyesinde, müteveli, kâtip, câbi, imam, hatip, müezzin, muallim, halife, müderris, muid, faras, bevvab, kayyım, tamirci, su yolcusu, aşçı ve daha birçok görevli istihdam edilmiştir. Vakıf mülklerini isticar eden yüzlerce kişi de bu işletmelerden geçimini temin ettiği

gibi aynı zamanda vakıflara önemli gelir tedarik etmişlerdir. Vâkıfların sağladığı bu planlı ve programlı düzen sayesinde şehirdeki pek çok kurum asırlarca faaliyetlerini sürdürmüştür.

3. Ordu karargâhının Manastır'da bulunması aynı zamanda şehri askerî bakımdan ihtimam gösterilen bir merkez kılmıştır. Ayrıca kentin "Via Egnatia" yolları üzerinde yer alması nedeniyle de ticari pozisyonunu da her devirde muhafaza etmiştir. Şehir mühim konumundan dolayı Osmanlı idaresi boyunca, iktisadî, ticari ve ilmî olarak merkez olma vasfını korumuştur.

Manastır, han, hamam, kervansaray, bedesten, mektep, medrese, cami, tekke, zaviye, imaret gibi zengin ticarî, mimarî ve sosyal yapılarıyla balkan coğrafyasının önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir. Şehirde 20 küsur medrese pek çok mektep ve 82 civarında cami faaliyet göstermiştir. Kent sosyal ve ticari alanda olduğu gibi dini ve ilmi sahada da bir irfan ocağı ol-

muştur. 82 küsur cami ve mescidin bulunduğu Manastır'da Osmanlının bölgeden ayrılışından sonra Makedonya topraklarında hüküm süren devletler ve yerli halk tarafından peyderpey yıktırılmıştır. Günümüzde İshak Çelebi, Haydar Kâdı, Paftalı, Hamza Bey ve Hatuniye Camileri hâlihazırda hizmet vermektedirler. Yeni Camii ise, kilise temelleri üzerine inşa edildiği iddiasıyla, cami olarak kullanılmasına izin verilmediği için aslı fonksiyonu dışında müze olarak faaliyet göstermektedir. Hacı Mahmut Bey Camii'nin ise yenileme işlemleri devam ettiği için 2021 yılı içerisinde hizmete açılması beklenmektedir. Koca Kâdı veya Koca Ahmed Camii ismiyle anılan mabet yarı harabe halde bulunmaktadır. Bu cami ibadete kapalı olup restore edilmeyi beklemektedir. Şehirde camilerin yanı sıra diğer yapılarda da Osmanlı izlerine rastlamak mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndan sonraki süreçte Make-

donya bölgesiyle idârî açıdan bağlantısı kesilmiştir. Ancak Balkan topraklarında din, dil, kültür vb. alanlarda Türk medeniyetinin tesiri devam etmektedir. Dinî ve içtimai faaliyetlerin bu coğrafyada kökleşmesinde ve yaşatılmasında vakıflar başrol oynamıştır. Bölgede Müslümanların dinî kimliğinin korunmasında vakıf kültürünün ve Osmanlı Devlet stratejisinin önemli katkısı bulunmaktadır.

Osmanlı dönemi boyunca pek çok eserin topluma kazandırıldığı şehirde, balkan savaşından sonraki süreçte Müslümanların önemli bir kısmının tedricen şehirden ayrılması sonucu tarihi yapılar gerek bakımsızlıktan gerekse yerli halk tarafından zaman içinde yıkılmıştır. Günümüze Manastır'da az sayıda Osmanlı eseri intikal etmiştir.

Kaynakça

AŞIKPAŞAOĞLU, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz. Atsız, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.

ALİMOVSKİ, Safet, Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyoekonomik Durumu, (YYLT), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.

BÜLBÜL, Sevil, "Osmanlı Döneminde Makedonya'da Han ve Kervansaraylar ve Üsküp'teki Kurşunlu Han Yapısı", Van, T.İ.D.S.A.D., C. 3, S. 4 (2015), ss. 67-68.

ÇAYIRLI, Necati, "Osmanlı İdaresinde Manastır (Bitola)", Türk Kültürü, Ankara 2001, C. XXXIX, S. 458, ss. 371-376.

ÇELEBİ Evliya, Seyahatnamesi, C. V, haz. Yücel Dağılı, Seyit Ali Kahrman, İbrahim Sezgin, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 2001.

GÖRGİEV, "Bitola i Bitolskiot Vilayet ve Sredinata na 19. Vek" Atatürk ve Manastır Sempozyumu, Manastır, (12-13 Ekim 1998), ss. 45-55.

HAMZAOĞLU, Yusuf, Balkan Türklüğü, (Makedonya, Hırvatistan, Osmanlı Öncesi Balkan Müslümanlığı), Logos Yayınları, Üsküp 2010, (I-III), C. 1.

KARPAT, Kemal, 1830-1914 Demografik ve Sosyal Özellikleri, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003,

KARTA, Nurullah, Manastır Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu, (1482-1615), Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi, İzmit/Kocaeli 2015, C. 8, S.41, ss. 458-469.

KENANOĞLU, M. Macit, İslam Hukuku Ve Bir Arada Yaşam -Osmanlı İstanbulu Ve Gayrimüslimler, 15-17 Nisan 2010 tarihinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen "Dinsel ve Kültürel Farklılıkların Bir Arada Yaşaması: İstanbul Tecrübesi", Uluslararası Sempozyum, Aralık, İstanbul 2014,

ÖZTUNÇ, Hüseyin Baha, Tanzimat Döneminde Ekonomik ve Sosyal Yönleri Manastır Şehri, (YDT), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

PRIFTİ, Kristaq "Manastır", DİA, İslam Ansiklopedisi, Ankara 2003, C. 27, ss. 562-563.

RECEPİ, Süleyman Efendi, "Makedonya'da İslam ve Müslümanlar", Balkanlarda İslam Miadi Dolmayan Umut, ed. Muhammed Savaş Kafkasyalı, C. V, Ankara: Efdal Matbaacılık 2016, (TİKA),

SAMİ, Şemseddin, Kâmu'su'l- Â'lâm, Mehman Matbaası, İstanbul 1891, C.1-5.

STOYANOVSKİ, Aleksandar, İvan Katarciev, Danço Zografski ve Mihailo Apostolski, Istoriya na Makedonskiot Narod, Skopje,1988; Istoriya na Makedonskiot Narod, Kniga Prva, od Predistorisko Vreme do Krayot na XVIII Vek, Institut za Nacionalna Istoriya,Skopje1969.

TEVFİK, Mehmed, Manastır Vilayetinin Tarihçesi, Beynelmilel Ticaret Matbaası 1909/1327.

ÜNLÜ, Mucize, Manastır Vilâyeti'nin İdarî ve Sosyal Yapısı,(YYLT), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996.

Misafir İşçilikten İşverenliğe

Mucahid YILDIZ

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Türklerle Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkiler başka bir boyut kazandı. İkinci Cihan Harbi öncesinde Osmanlı'nın son döneminde ve cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarındaki münasebetlerin daha çok siyaset, eğitim ve kültürel alanlarda olduğunu görüyoruz. Fakat savaş sonrası ilk sırada Almanya olmak üzere Avrupa'da nüfusun çok büyük oranda azalması sonucu işgücünde de büyük bir açık yaşandı. Kısa bir zamanda yeniden canlandırılan sanayide acilen işgücüne ihtiyaç vardı.

Önceleri Almanya bu açığı gidermek için belki kültürel kaygılarından dolayı İspanya, İtalya ve Yunanistan'ı tercih etti. İlk gelen işçiler bu ülkelerdendi. En fazla işçi göçü Almanya'ya olduğundan örnek olarak burayı ele alalım. Genel itibariyle diğer göç alan ülkeler de aslında bir bakıma Almanya'daki tutumdan farklı bir davranış göstermediler.

Almanya 19. yüzyılda Polonya'dan bu şekilde işgücü göçü almıştı. Bu konuda tecrübeliydi. Polonya'dan gelenler Ruhr bölgesindeki kömür madenlerinde çalışıyorlardı. Çok fazla kültürel farklılık söz konusu olmadığından kısa zamanda büyük çoğunluğu asimile olmuş ve Almanlaşmışlardı.

Altmışlı yıllarda başlayan Türkiye'den iş göçü her iki ülke açısından da kısa süreli düşünülüyordu. Her iki taraf gönderilen insanları yalnızca iş gücü olarak görüyorlardı. Avrupa'ya gelenler de çok uzun süre kalmak istemiyorlardı. Günümüzde yabancıların oranına baktığımızda gerçekten uzun süre kalmayıp buralarda kök salmayanlar İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan'dan gelenler oldu. Onların ekseriyeti gerçekten bir süre sonra tekrar memleketlerine dönmeyi başardılar.

Ne var ki Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntılar, beş yıl sonra kazandığım paramı alırsam köyüme dönerim diyenleri bu fikrinden caydırarak, artık ailesini de buraya getirme kararı verdirdi. Günümüzde bu trend tersine döndü. Yani, Almanya'dan ya da Avrupa'nın diğer ülkelerinden Türkiye'ye geri dönmek isteyenler ve dönenlerin sayısı, gelmek isteyen ya da gelenlerden daha fazla.

Tekrar geçmişe dönelim ve ilk gelenlerin yaşadıklarını gözden geçirelim. Almanya'ya gelen 'Osmanlı torunları' istasyonlarda bandolarla karşılandılar. Öteden beri Almanya ile Türkiye arasında tarihi bir dostluktan söz etmek mümkündür. Almanlar da Osmanlı Devleti'ne olan hayranlıklarından dolayı gelenlere karşı aynı beklentiler içindeydiler. Ancak maalesef gelenlerin büyük kısmının belki de ilkökul tahsili bile görmemiş, eğitimden uzak insanlar olması Almanları menfi etkiledi. Her şeye rağmen birçok Almanın her zaman dile getirdiği gibi yine de her yerde en dürüst çalışanlar Anadolu'dan gelen saf ve temiz yürekli bu insanlardı. İşlerine hile ve yalan karıştırmadıklarından çoğu kez Alman işverenlerin tercihi Türkiye'den gelen işçilerdi.

Her şeye rağmen birçok Almanın her zaman dile getirdiği gibi yine de her yerde en dürüst çalışanlar Anadolu'dan gelen saf ve temiz yürekli bu insanlardı. İşlerine hile ve yalan karıştırmadıklarından çoğu kez Alman işverenlerin tercihi Türkiye'den gelen işçilerdi.

Savaş görmüş nesil bu işçilerin kıymetini biliyordu. Ancak savaşın acısını tatmamış, elindeki zenginliğin kıymetini bilmeyen ikinci nesil Almanlar, bu insanları 'Gastarbeiter' misafir işçi olarak görmeye devam ettiler ve bu insanların ülkenin artık bir parçası olduklarını bir türlü kabullenemediler. Bu sebeple, misafir işçilerin çocuklarının iyi okullarda eğitim görerek üniversite tahsili yapmalarını istemiyorlar, bunu engelleyebilmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Çoğunluğun bugün de böyle bir tavır içinde olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Hâlbuki ABD'deki gibi pragmatist bir yaklaşım Almanya'da da baştan beri gösterilebilseydi, bugün bu ülkede kalifiye eleman sıkıntısı yaşanmayacaktı. Ne var ki her alanda özellikle Türk ailelerin çocuklarının başarıları göz ardı ediliyor, orta ve lise yıllarında üniversiteye girmelerini sağlayacak imkânlara ulaşmalarını engelleniyorlardı. Bugün de maalesef birçok okullarda halen bazı öğretmenlerin bu tutumlarına devam ettiklerini söyleyebiliriz.

Eğitimde gösterilen bu menfi yaklaşımı bizzat kendi çocuklarımla birlikte yaşadım. Bir kızım ve iki oğlumun okullarında başarılı olmalarına rağmen öğretmenlerinin bazılarının özellikle daha alt sevi-

yelerdeki okullarda devam etmeleri için özel gayret gösterdiklerini gördük. Şimdi yaşları 30'un üzerinde olan çocuklarıma okullarda yaşadıklarını bana yazmalarını istedim. En küçük evladımın anlattıklarını burada örnek olarak sizlere özetlemek istiyorum:

"Almanya'da ırkçılıkla mücadele daha ilkokulda iken başladı. Onların bize yaptığı hakaret içeren sözlerini burada tekrarlamama gerek yok. Çünkü bunları yazacak olursam liste çok uzun olur. Biz Frankfurt'ta iken ilkokuldaki sınıf öğretmenim ilkokuldan sonra 'Hauptschule' yani ortaokul derecesindeki en düşük seviyede olan okula gitmemi istiyor ve tavsiye ediyordu. Ki göçmen kökenli özellikle Müslüman ailelerin çocuklarını hep bu şekilde yönlendirmek istiyorlardı. Şimdi 'abitur' adı verilen üniversiteye girebilmek için gerekli olan 'Gymnasium' diplomasına ve üniversite diplomasına sahip olabilmiş bir kişi olarak, sınıf öğretmeninin bu şekildeki tavrının ırkçı bir yaklaşım olduğunu tasdik edebilirim. Hessen Eyaletindeki bu tutum nedeniyle babam ırkçılığın bu kadar ileri boyutlarda olmadığı Kuzey Ren Westfalya Eyaletindeki Krefeld şehrine taşınmamızı kararlaştırdı. Buradaki Gymnasium müdürü, yaptığımız görüşmede, bu notlarla nasıl oluyor da ilkokuldaki sınıf öğretme-

ni Hauptschule'ye gitmem gerektiğini söylüyor, bunu bir türlü anlamadığını belirtti.

Fakat burada da az da olsa ırkçılık yapılıyordu. Onuncu sınıfa geldiğimde Almanca öğretmenim sınıfta kalmamı gerektiren en düşük notu vereceğini söyledi. Hâlbuki bu derse girebilmem için gerekli olan not 3'tü (Almanya'daki not sistemi 1'den 6'ya kadar, en iyi not 1, en kötü not ise 6) ve ben bu notu aldığım için bu dersi tercih edebiliyordum. Bunun üzerine babam öğretmenle görüşerek, bu haksızlıktan vazgeçmemesi durumunda mahkemeye gideceğini söyledi. Bunun üzerine Almanca öğretmeni geri adım attı ve ben bu dersten yine 3 alarak geçtim. Bu da gösteriyor ki, öğretmenin bu tutumu tamamen ırkçı bir yaklaşımla bana mümkün olduğu kadar engel olmaktı."

Son on yılda görülen o ki, her şeye rağmen Anadolu'nun bağrından koparılıp getirilen insanlarımızın ikinci ve üçüncü nesil çocukları, karşılaştıkları tüm zorluklara rağmen herhangi bir meslek eğitimi almayı, ya da yüksek tahsil yapmayı başardılar. Şimdi artık Türk kökenli mühendisler, doktorlar, öğretmenlerimiz var. Misafir işçi olarak ülkeye gelen insanlarımızdan ya da onların çocuklarından binlerce kişiye iş imkânı sağlayan yüz binden fazla işveren insanımız var.

Herkesin malumudur, bugün tüm dünyanın başına bela olan Korona virüsünü yok eden aşırı geliştiren Uğur Şahin ve eşi Özlem Türeci Türk kökenli göçmen ailelerin çocuklarıdır. Her ikisine de ayrı ayrı Almanya'nın en yüksek nişanesi olan 'Bundesverdienstkreuz' isimli madalyalar Cumhurbaşkanı Steinmeier tarafından takdim edilmiştir.

Bekir Kantarcı'ya Kayınpederi M. Ali Sâbûnî Hocayı Sorduk

İNSİCAM

Geçtiğimiz ay Hakk'a yürüyen İslamî ilimlerinin mühim isimlerinden Muhammed Ali Sâbûnî Hocaefendi'yi (01 Temmuz 1930/Halep Suriye-19 Mart 2021-Yalova), damadı Bekir Kantarcı'ya sorduk. Rahmete vesile olmasını niyaz ettiğimiz konuşmanın merhumu tanımaya katkı sağlayacağını umut ediyoruz. Bekir Kantarcı Bey'e, vakit ayırıp sorularımıza verdiği cevaplar için teşekkür ederiz.

Mekke'de Ummûl-Kura Üniversitesinde 30 yıl devam eden öğretim üyeliği özellikle itikadî düşünceleri, vehhabiliğe karşı Eş'arî inanç esaslarını savunmacı üslubundan dolayı sona erdirilmiş, talebeleriyle irtibatı koparılarak aynı üniversitenin kütüphanesinde araştırmacı olarak görevlendirilmiştir

Soru: Efendim, isterseniz ilk önce sizi tanıyalım.

Cevap: İsmim Bekir Kantarcı, memleketim Yalova ilk ve ortaöğretim tahsilimi Yalova'da, liseyi de İstanbul GOP İmam-Hatip Lisesinde tamamladım.

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini 1989 senesinde bitirdikten sonra 1991 senesinde aynı üniversitede Kur'an ve Tefsir bölümünde Yüksek Lisans eğitimimi tamamladım. Doktora yapmak için gittiğim Mekke'de bir müddet ilim tahsiline devam ettikten sonra 2015 yılına kadar kaldığım Suudi Arabistan'da kültür ve sanat merkezli ticari faaliyetlerde bulundum. Hali hazırda ticaretimin yanı sıra Kâbe hatıraları ve Osmanlıda koku kültürü, sergi, kitap vs. gibi konularda uzun yıllar boyunca topladığım eserlerle ilgili olarak kültürel faaliyetler içindeyim.

S: Merhum Sâbûnî Hocaefendi ile tanışmanız nasıl oldu? Kendisiyle nerede, ne zaman karşılaştınız? İlk izlenimlerinizi hatırlıyor musunuz?

C: Sâbûnî Hocaefendi'yi ilk defa İlahiyat Fakültesine başladığım 1984 senesinde 1.sınıfta tefsir dersimize gelen Tayyar Altıkulaç hocamızdan duydum ve tanıdım. O dönemde, Al-i İmran ve Maide surelerinin tefsirini Sâbûnî Hocamızın Safvetü't Tefasir, adlı eserinden okuyacaktık. Tayyar Hocamız, ilk derste müellif Muhammed Ali es-Sâbûnî Hoca'dan bahsederken, kendisinin 5-6 senedir yaz aylarında Yalova'ya gelmekte olduğundan söz edince bir Yalovalı olarak sevinçle karışık büyük bir şaşkınlık yaşadım. Yalova'ya bazı önemli alimlerin geldiğini duyardım. Ancak daha önce tanıma ve görme fırsatı bulamamıştım.

O senenin yaz ayı ilk işim Yalova'da Sâbûnî Hocaefendi'nin her sene gelip ikamet ettiği Termal Gökçedere köyüne gitmek ve gelip gelmediğini soruşturmak olmuştur. Takdir-i ilahiye bakın ki, hac aylarının tam da temmuz ayına denk geldiği o sene, henüz yazın başında Gökçedere köyü imamı hacca görevli olarak gittiğinden boşalan imamlığa Yalova Müftülüğü tarafından atandım.

Geçici görevle başladığım ilk Cuma günü Cuma namazında camide İslam dünyasının önemli âlimleri Şeyh Savvaf, Hasan Habenneke el-Meydânî, D. Ali Haşimi ve Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî gibi hocaları karşımda görünce inanılmaz bir heyecan duyarak "Ben 18 yaşında bir genç bu hocalara nasıl namaz kıldırabilirim?" demiştim. Ve o gün hayatımın en zor geçen günlerin-

den biri olmuştu.

O mübarek zatlara (şuan hepsi rahmetli oldu) tek tek buyurun siz namazı kıldırın dediğim ve ısrar ettiğim halde o gün ve sonrasında cuma namazını kıldırmak durumunda kaldım. İlahiyat Fakültesi 1. sınıf talebesinin Arapça bilgisi ve tecrübesiyle, yaz boyunca özellikle Sâbûnî Hocaefendi'nin cuma namazı öncesi yaptığı sohbetleri cemaate tercüme ettim.

İşte bu şekilde Sâbûnî Hocayla tanışmış, aynı zamanda talebesi olmuşum. O günlerdeki Sâbûnî Hocayı, karşısında rahat konuşulamayan, heybetli, ciddi ve şahsiyetli bir zat olarak hatırlarım.

S: Kendisine damat oldunuz? Nasıl oldu bu? Bir öğrencinin hocasına damat olması nasıl bir şey?

C: Sâbûnî Hocam beni çok sevmişti. Arapçaya olan sevgim ve İslami ilimlere olan ilgim ve haftalık yaptığımız tercüme ve her fırsatta meclisinde derslerine iştirakim, aramızda özel bir yakınlığın oluşmasına sebep olmuştur.

O sene Yalova'ya gelen alimlerle tek tek röportajlar yapmış ve bu röportajlar o dönemin önemli dergilerinden "İslam" mecmuasında yayınlanmıştı. Sâbûnî Hoca bu faaliyetlerim vesilesiyle yeni gelen bir âlim oldukça bana referans oluyor, o zatlara da röportajlar yapmam için teşvik ediyordu.

O yaz sonrasında Sâbûnî Hocam Gökçedere'deki evini, aracını bana

teslim etmeye başladı. Türkiye'deki tüm ihtiyaçlarını yerine getirmeyi kendime bir görev olarak kabul ettim. Ve bu yıllarca devam etti. 1990 yılına geldiğimizde hocamızla olan yakın diyaloglarımız vesilesiyle, kızıyla evlenmeyi murad ettiğimizi zor da olsa ifade ettiğimizde hiç tereddüt etmeden kabul etmişti.

Rahmetli babamla, Hocamızın kızını istemeye gittiğimiz günü asla unutmam mümkün değil. Zira, sadece babam ve ben; yanımızda başka kimse yok. Babam Türkçe olarak muradımızı söylediğinde "Allah'ın emri Peygamberin kavli..." cümlelerini utana sıkıla tercüme etmişim.

S: Muhammed Ali Sâbûnî'nin ailesi, annesi, babası, kardeşleri, çocukları hakkında bilgi verebilir misiniz?

C: Sâbûnî Hocaefendi'nin babası Şeyh Cemil, Halep'in tanınmış alimlerinden. 1915-1916 yıllarında Şam ve Halep vilayeti âlimler heyeti ile Çanakkale Savaşında arka cephe de Manevi Hizmet Destek Birliği'nde bulunmak üzere gelenler arasındaydı. Kendisi 1977 yılında vefat etmiştir. Halep Emevi Camiinin sorumlusuydu.

Hocamızın annesini tanıma fırsatı buldum. Esma Derviş Hanım, 1995 senesinde vefat ettiğinde 100 yaşını geçmişti. Son derece takva sahibi bir insandı. Vefatı öncesi son 3 senesinde bizzat müşahade ettiğim husus, gece-gündüz seccadesi üzerinde sürekli namaz halinde olmasıydı. Hayatının bu şekilde geçtiğini anlatıyorlardı. Yatıp uzandığı bir yatağı yoktu. Yemek için bir sofraya oturduğu görülmemişti. Yemek ihtiyacını seccadesi üzerinde bir iki lokma ekme ile geçiştirirdi. Sürekli oruç tutar, namaz kılar ve Kur'an okurdu.

Sâbûnî Hocamızın annesine hürmeti, ona itaati eşsizdi. İnanılmaz boyuttaydı.

İlim ehli bir ailede yetişmişti, 2014 yılında vefat eden abisi "Taybe

Şairi" lakabıyla tanınmış, Şeyh Diyaaddin es-Sâbûnîdir. Peygamber Efendimize medhiyeler yazmakla bilinen birçok şiir ve Arap dili belagat kitapları olan, Arap Dili ve Edebiyatı hocasıydı. Mekke'de Rabita Yüksek İlimler İhtisas Merkezi'nde talebe iken benim de Arapça dersimde hocam olmuştu. Ebul-cud ve Ebu Ducane gibi kişiler tarafından söylenmiş, Suriye'deki Hama olayları sonrasında sembol marş ve kasidelerinin yazarıydı. Diğer bir kardeşi Mahmud Sâbûnî, hâlâ Suudi Arabistan'da bir üniversitede İslami ilimler alanında öğretim üyesidir.

7 kız ve 3 erkek evlat sahibi olan hocamızın gerek aile efradından gerekse damatlarından ilmi faaliyetlerini devam ettirenler mevcuttur. Bunlardan özellikle D. Salih Rıza ve D. Beşir Haddad'ın isimlerini zikretmemiz gerekir. Taberi Muhtasarı eserini damadı olan D. Salih Rıza ile beraber hazırlamıştır.

Merhum hocamız, torunlarının torunlarını görmüştü. Büyük bir ailesi vardı.

S: Hocaefendi'nin hocaları, üstadları kimlerdi? Merhum bunlardan nasıl etkilendi?

C: Sâbûnî Hocaefendi, Halep'te doğdu. Ortaöğrenimini Hüsreviye medresesinde tamamladıktan sonra yüksek tahsilini tamamlamak üzere Kahire Ezher Üniversitesi'ne gitti. Ezher Şeriat Fakültesini bitirdikten sonra da fıkıh alanında ihtisasını tamamladı.

İlim ehli bir ailede büyümüştür. Babası Şeyh Cemil, Halep'in önemli âlimlerinden. Hıfzını ve ilk lügat ilimlerini babasıyla tamamlamıştır.

Dönemin önemli Halep ulemasından Muhammed Said İdilbi, Muhammed Ragıp et-Tabbah gibi hocalardan tefsir, hadis ve fıkıh tahsil etmiştir. O dönemin uleması hem itikadî hem de mezhebî anlamda Osmanlı ilim geleneğini devam ettiren âlimlerdi. Bu durum Sâbûnî hocanın hem ilim metodunu hem de

hayatı boyunca devam edecek olan ehl-i sünneti savunan mücadelecilik kimliğini şekillendirmede en önemli etkidir.

S: İslami teşkilatlarla bir teması, bir ilişkisi var mıydı? Varsa veya yoksa bunun sebepleri neydi sizce?

C: Sâbûnî hoca ilim yolunu devam ettirmiş, hem talebeliğinde hem de sonrasında ders veren bir hoca olmuştur. Suriye’de iken ve Mısır döneminde memleketinin siyasi buhranına kayıtsız kalmamış ancak bunu herhangi bir cemaat içerisinde değil, konuştuğu ve ders verdiği minber ve mahfillerden çekinmeden ifade etmiştir.

Kendisini yakından tanıdığımız için şunu rahatlıkla ifade edebilirim ki Sâbûnî Hoca, Müslüman Kardeşler gibi İslami teşkilatlar içerisinde fiili olarak yer almamış, Müslümanların ortak noktada bulunduğu tüm cemaatlara hitap edebilen ve hepsinde saygı gören kucaklayıcı bir rol üstlenmiştir.

S: Sâbûnî Hocayı Suriye’den hicret etmeye sevk eden şartlar, sebepler neydi? Bir daha dönmesinin sebebi neydi, şartların iyileşmemesi mi, yoksa dışarıda kalmayı tercih etmesi mi?

C: Sâbûnî Hocaefendi, Mısır’dan döndükten sonra bir müddet Halep Lisesi’nde öğretmenlik yapmış, kaldığı memleketinde ateşli ve heyecanlı bir İslam âlimi ve davetçisi olarak hükümetin İslam’a karşı tavır ve yaklaşımlarını şiddetle eleştirmiş, bu yüzden defalarca sorgulamaya çekilmiştir. Bu zorlu ve sıkıntılı dönemde ilmî çalışmalarını devam ettirip insanlara öğretme hususunda oldukça sıkıntılı günler geçiren Sâbûnî Hocaefendi, Mekke’den kendisine gelen üniversitede öğretim üyeliği teklifini hemen kabul ederek 1962 senesinde Mekke’ye gitmiştir.

Mekke’de Ummûl-Kura Üniversitesinde 30 yıl devam eden öğretim üyeliği özellikle itikadî düşünceleri,

vehhabiliğe karşı Eş’arî inanç esaslarını savunmacı üslubundan dolayı sona erdirilmiş, talebeleriyle irtibatı koparılarak aynı üniversitenin kütüphanesinde araştırmacı olarak görevlendirilmiştir. Bir müddet görevini sürdüren hocamız baskılara dayanamayarak ayrılmış sonrasında Rabîta’nın Kur’an İcaz Heyeti’nde bir süre daha çalışmalarına devam etmiştir.

Mekke’de öğretim üyeliği yaptığı yıllarda makaleleri, kitapları ve yazılarıyla tüm dünya Müslümanlarını iman mücadelesine çağıran Hocaefendi, Suriye’de de hükümet tarafından sakıncalı ve aranan kişiler arasına girmiştir. Bu yüzden memleketine bir daha dönememiştir.

Hafız Esed döneminde aranan bir suçlu olarak görülen Sâbûnî Hoca, oğlu Beşşar Esed döneminde de hükümetin özür ve uzlaşma teklifine olumlu cevap vermemiş, Suriye halk direnişi başladığında, Suriye Âlimler Birliği başkanı sıfatıyla, Suriye rejimi aleyhine halkı direnişe çağıran konuşmalarını devam ettirmiştir. Ramazan El-Buti’nin kendisini arayarak Beşşar Esed’in özel davetini iletmesine red yanıtı vermiş, Ramazan El-Buti’nin rejim yanında ılımlı tavır içinde olmasını da tenkit etmiştir.

S: Muhammed Ali Sâbûnî Hocaefendi’nin eğitim-öğretim yöntemi hakkında neler söyleyebilirsiniz?

C: Hocamız klasik, eski usul olarak nitelendirebileceğimiz metotlarla ilim çalışmalarına başlamış, Ezher’deki yarı modern eğitim metotlarından da etkilenecek kendine özgü bir tarz ortaya koymuştur. Kaynak eserlerdeki gereksiz detayların uzun ve çetrefilli anlatımların yeni nesil ilim talebeleri için zaman kaybı olduğunu görerek, geleneksel ilmin neticelerini tasnifçi ve nispeten modern metotlarla yepyeni bir tarzda düzenleyip aktarma yolunu seçmiştir. Dağınık ve detaylı konular içinde boğulmadan, derde deva sadra şifa kabilinden Müslümanların ayet ve hadislerden en net bir şekilde neyi anlaması gerektiği hususuna kafa yormuştur. Bunu da son derece kolay ve fasih bir Arapça ile ortaya koymaya gayret etmiştir. Bu yüzden eserleri, tefsirleri dünyanın her yerinde İslami ilimlere ilgi duyan Arapça’yı ilim dili olarak seçen talebeler arasında en kolay anlaşılan, en çok sevilen ve takip edilen kitaplar olmuştur.

S: Kendisinin İslami ilimlerin birçok alanında eser verdiğini biliyoruz. Bunlar içinde hangisi ilk sırada gelir? Uzmanlık alanı diye-

bileceğimiz ilim hangisidir?

C: Hocamız, İslami İlimlerin her alanında eser vermiş, ancak daha çok “müfessir” kimliğiyle tanınmıştır. Sâbûnî Hoca’yı İslam dünyasında en çok tanınan âlim yapan da “Safvetü’t Tefasir” adlı tefsiridir. “Ravaiü’l-Beyan” adlı eseri ve “İbn Kesir Tefsiri” muhtasarı, İsmail Hakki Bursevi’nin “Ruhu’l Meanî” tefsirini ihtisarı ve “Kabesun min Nuri’l-Kur’ani’l-Kerim” adlı Kur’an okumalarının kendisine ilham ettirdiği konuları ele aldığı eserleri tefsir alanındaki eserleridir.

Son 10 senesinde Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim gibi Kütüb-i Sitte’nin en önemli hadis külliyyatını, tefsirindeki kolaylaştırıcı ve mürettep üslubuyla ihtisar etmiş; tekrar hadisleri eleyerek, herkesin anlayıp dersler çıkarabileceği bir hadis muhtasar külliyyatı hazırlamıştır.

S: Özellikle Safvetü’t-Tefâsîr olmak üzere kendisine yöneltilen önemli tenkitler var. Bu tenkitler hakkında ne düşünüyorsunuz?

C: İslam tarihinde Peygamber Efendimizin saadet asrından uzaklaştıkça, ilmî seviye ve yeterliliğin yanı sıra yönetenlerin baskısı, hâkim itikadî ve mezhebi görüşlere yakınlık ve uzaklık, İslam âlimlerinin birbirlerini ve eserlerini tenkit etmelerine zemin hazırlamıştır.

Hakkânî ve ilmî tenkit esastır. Ancak yöneticilerin dayatması karşısında ısmarlama tenkitler gündeme gelince burada ilmî namus ve ahlakilikten söz etmek mümkün olmaz.

Sâbûnî Hoca’nın çokça tenkit edildiği bir vakiydir. Ancak bu tenkitler incelendiğinde bunun temelinde Hocaefendinin Suudi resmi din ideolojisi olan vehhabiliğe karşı Eş’arî ve Mâturidî düşünceleri önceleyen ve savunan görüşleri olduğu çok net görülür. Yine bu tenkit furcasını tetikleyen sebeplerin, Hoca aleyhine Suudi rejiminin ve dini otoriteleri-

nin ısmarlamacı, yönlendirici ve kışkırtıcı tavır ve sözleri olduğu anlaşılr.

Hatasız söz olmaz. Ancak hataları itikadî yaklaşım farklılıklarından dolayı tekfir sebebi olarak görülürse, muhatabı dalalet ve cehaletle ithama kadar giderse bu yapılan iş ilmi tenkit olmaz, karalama olur.

S: Tasavvufu, tarikatlarla bir irtibatı var mıydı kendisinin?

C: Hocamız abid, çok namaz kılan, daima Kur’an okuyan malayani işlerle uğraşmayan, uğraşanları da sürekli ikaz eden bir insandı. Zaten bu tasavvufi hayatın da bir anlamda özetidir. Bu vesileyle hem Mekke’de hem de gittiği diğer şehirlerde Allah’ın isminin anıldığı zikir meclislerine katılmayı çok severdi. Mekke’de rahmetli Şeyh Alevi Maliki’nin zikir meclislerine her daim katılır; Suudi Arabistan’da tekfir edilen bir eylem olarak görülen Peygamberimizi anma gecelerinde mutlaka yer alırdı. Türkiye’ye geldiğinde de mutedil cemaat tarikat önderlerinin hepsinin davetlerine icabet ederdi. Bu ulema ve cemaat liderleri de kendisini hem Mekke’de hem de Türkiye’de her sene ziyaret ederlerdi.

Bildiğimiz kadarıyla hocamızın herhangi bir tarikata ve cemaate intisabı yoktu. Bütün cemaatler ve Müslümanlar onun için aynı kıymet ve öneme sahipti. Tabii ki Allah’ın emrine muhalefet etmedikleri sürece...

S: Sâbûnî Hocamızın zamanı kullanma konusunda hassas olduğu belirtiliyor? Bu konuda ne demek istersiniz?

C: Muhammed Ali Sâbûnî Hoca, zamanının çoğunu okuma ve yazma ile geçirmiştir. Özellikle Kur’an hıfzını korumak için geceleri saatlerce kalkar, sabah namazı sonrası ve akşam ile yatsı arası Mekke’de, Mescid-i Haram’da bulunduğu kıraat arkadaşlarıyla ezberden hatimler yapardı.

Telif için masadan kalkmadığı saatler, bazı günlerde 13-14 saati bulurdu. Ama bu kadar yoğun çalışmasına rağmen özellikle gençlik dönemlerinde ailesini ve çocuklarını ihmal etmemiştir.

S: Bildiğimiz kadarıyla kendisi, birkaç yıl önce Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldu. Nasıl gerçekleşti vatandaşlık meselesi?

C: Hocamız, kızı yani eşim T.C vatandaşı olduktan sonra, ebeveyni için yaptığımız vatandaşlık talebi vesilesiyle bundan yaklaşık 16-17 sene önce Türk vatandaşı oldu. Bu hususta ilim adamını seven ve takdir eden yöneticilerimizin destek ve yardımlarını da göz ardı etmemiz mümkün değil tabii...

S: Eklemek istediğiniz, son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı?

C: Sâbûnî Hoca ilmiyle amil, ibadete düşkün, ilmin kendisine yüklediği sorumluluğun her daim farkında, karşısında devlet başkanı da olsa çekinmeden sözünü söyleyebilen, Allah’ın emrini haykırmaktan asla korkmayan bir ilim adamıydı.

Körfez savaşı sonrası Kuveyt’te bir konferansta devlet başkanlarına hitaben söyledikleri, din ile siyasetin ayrılmaz bütün olduğu, İslam ümmetinin bugün içinde bulunduğu zillet durumunun ana sebebinin bu olduğu, Irak-Kuveyt Savaşı’nın, faizle, Allah’ın razı olamayacağı tavır ve hareketle azgınlaşan Müslümanlara ve yöneticilere karşı Allah’ın bir savaşı olduğunu serdettiği sözleri, tarihe geçecek nitelikte cesaret gerektiren sözler olmuştur.

Yine, Vehhabi Suud din anlayışının Eş’arî ve Mâturidî oldukları için Afgan mücahidlerine zekât verilemeyeceği fetvasına şiddetle karşı çıkmıştır. Bundan sonra da Suudi ulema tarafından “ehl-i sünnet” harici ilan edilmiştir.

Sorularımızı cevaplama nezaketi gösterdiğiniz için teşekkür ederiz.

Âlim'in Ölümü Âlemin Ölümü Gibidir

Kamil ABDULLAHOĞLU

İstanbul Bağcılar İlçe Müftülüğü
Uzman Vaiz

İlim Allah'ın sıfatıdır. Cüz'i olarak bir kulda bu sıfatın bulunmasını Rab-bimiz sevmektedir. Zira insan, ilimle Rabbini, kendini ve eşyanın hakika-tini tanır. Böylece kul olma vasfını kazanır. Kulluk vasfı, bütün vasıfların üzerindedir. İsrâ suresinin ilk ayetinde Peygamberimiz (s.a.v.)'i "Kulunu gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, noksan sıfat-lardan münezzehtir" buyurarak "kulu" diye vasfetmiştir. Kulluk vasfın-dan daha üstün bir vasıf olsa idi, Allah (c.c.) Peygamberimiz (s.a.v.)'i onunla vasıflandırır-¹ Kulluk bilincine varmanın yolu, vahiy ilmidir. Bu ilme sahip olanlara âlim denilmiştir. Âlimler peygamberlerin varisleri olup Allah ve Resulünün diliyle övülmüşlerdir. **"Allah içinizden iman etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri yüksek derecelere çıkarsın"**² ayeti, Rabbani ilim ehlinin Allah katındaki değerini ifade etmektedir.

İslam ümmeti bidayetden günümüze kadar pek çok âlim yetiştirmiştir. Bunlar, dini mecrasından çıkarmadan nebevi bir metot üzere yaşadıkları çağı ve sonraki nesilleri aydınlatmak üzere nesil yetiştirir ve eserler vermişlerdir. Bu Rabbani âlimlerden olduğuna inandıklarımızdan biri de, Muhammed Ali es-Sâbûnî'dir.

Üstad es- Sâbûnî Suriye'nin Halep şehrinde 1930 yılında ilim ve irfan sahibi bir ailede dünyaya geldi. Babası Şeyh Cemil, Halep'in önde gelen âlimlerinden olup, Halep'in en büyük camisi olan Emevi Camii'n-de eğitim sorumlusu ve vaiz idi. Babasının bu vazifesinin Muhammed Ali'nin ilim tahsilinde etkisi büyük olmuştur. Kendilerine Sâbûnî denilmesinin sebebi, babasının sabun işiyle uğraşması nedeniyle.

Annesi de insanlar arasında hal ve hareketleriyle, takvasıyla ve doğruluğuyla meşhur olup, M. Ali es-Sâbûnî gibi bir evlat yetiştirmiş bir anedir.

Suriye'de o dönemde orta eğitim, 6 yıl ilköğretim 3 yıl ortaokul (İdadi), 3 yıl da lise idi ve orta ile lise birleştirilerek altı yıl olarak kabul ediliyordu. İlkokulu bitirdikten sonra liseye başladı ve lise döneminde Kur'ân-ı

Kerim'i hıfz etti. Liseye ilk olarak ticaret lisesinde başladı. Ticaret lisesinde faiz hesaplarının olması, onu bu bölümde okumaktan vazgeçirdi ve naklini şer'î ilimlerin okunduğu "Husuriyye" lisesine aldı. Bu lisede fıkıh, tefsir, hadis, usulü fıkıh, feraiz (Miras hukuku) ve diğer şer'î dersler yanında, pozitif ilimler de verilmekteydi.

Üstad 1947 yılında liseyi üstün başarıyla bitirdiği için devlet (Suriye Vakıflar Bakanlığı) bursu ile Ezher Üniversitesi'ne gönderildi. Sâbûnî 1952 yılında Ezher Üniversitesi İslam Hukuku Fakültesi'ni bitirip iki yıl da ihtisas bölümünü okuyarak 1954 yılında kadılık (Hâkimlik) yapabilecek yetkiye sahip oldu. Bu ihtisası bitiren, aynı zamanda doktora yapmış sayılıyordu.

Daha sonra Sâbûnî, memleketi Suriye'ye döndü ve Halep'te lise seviyesinde İslami ilimlerde sekiz yıl öğretmenlik yaptı. Bundan sonra ise Suudi Arabistan'da Melik Abdülaziz Üniversitesi'nde İslam Hukuku dersleri verdi ve

bir yıl sonra da Mekke'de bulunan Ümmül-Kura Üniversitesi'ne intisap ederek yaklaşık yirmi yıl burada hocalık yaptı ve birçok öğrenci yetiştirdi.

İlmi Kişiliği ve Çalışmaları:

Muhammed Ali es- Sâbûnî çocukluğundan itibaren İslami ilimleri tahsile başlamıştı. İlme karşı kendinde hem kabiliyet hem de istek vardı. Kur'ân ve Kur'ân ilimleri meclisinden Hadis ve hadis usulü meclisine, oradan fıkıh usulü meclisine ve furuu fıkha varıncaya kadar birçok ilim meclisine katılmış ve kendini mevcut bütün dini ilimlerle mücehhez hale getirecek meşhur âlimlerden ders almıştır. Dayıları onun mühendis veya avukat olmasını ister ve bizim toplumumuzda da olduğu gibi dini ilimlerin tahsilini "sen bu gidişle fakir kalırsın ömrün ölü yıkamakla geçer" diyerek tahkir etseler de o bunu dikkate almadı.

Sâbûnî ilim öğrenmede gayretli ve çalışkandı. Bunun sonucu

olarak diplomasını dereceyle elde etmişti. Öyle ki Halep şehrinde birincilik, Suriye genelinde ise ikincilik derecesini almıştı.

Âlimler, zamanı değerlendirmeyi en iyi bilenlerdir. Sâbûnî de vakti kullanma da çok titiz davranırdı. Bu hususta Abdulhay el-Leknevi; "Selef âlimlerin hacimli eserleri nasıl yazdıklarını merak ederdim. Bu eserleri gece vaktini iyi kullanarak yazdıklarını fark ettim. Bu fakir de artık üç saatten fazla uyumamaktadır" der.

M. Alî, vaktinin çoğunu mütalaa ve yazma ile geçirmiştir. Kur'ân ezberini tekrarlamak için ayırdığı vakit ise kıskanılacak ölçüdedir. Günün iki vaktinde (sabah namazından sonra ve akşam ile yatsı arası) periyodik olarak hıfzının tekrarını Mescid-i Harâm'da yapardı. Her iki vakitte de hafız talebe ve arkadaşları ile birlikte bu eylemi gerçekleştirmiştir.

Sâbûnî ilim adamlığı yanında aynı zamanda bir dava adamı idi. Şeyh Sâbûnî, aleyhine de olsa doğruyu söylemedeki cesaretiyle ve sıdkıyla bilinir. Onun bu cesareti, üniversiteye istifasını vermesindeki temel sebepti. Afganistan-Rusya savaşı yıllarında Sâbûnî, davet edildiği ilmi bir konferansa katılmak için Kuveyt'e gitti. Orada bulunduğu esnada konuşmacıların "Afgan mücahitlerinin Eşârî ve Mâturidî mezhebine bağlı olmalarını sebep gösterek insanların onlara zekâtlarını vermemeleri gerektiğini ifade eden konuşmalarını işitti. Bunun üzerine Sâbûnî de Eşârî ve Mâturidî âlimlerini savundu. Bu iki mezhebin hakikatini açıklayan "Şeriat Nazarında Ehli Sünnet vel Cemaat Akidesi" başlığı altın-

Sâbûnî ilim öğrenmede gayretli ve çalışkandı. Bunun sonucu olarak diplomasını dereceyle elde etmişti. Öyle ki Halep şehrinde birincilik, Suriye genelinde ise ikincilik derecesini almıştı.

da dört makale yazdı. Bu makalelerin akabinde şeyh Sâbûnî'yi, halefi olan Eşârîlerden sayarak, ehli sünnet vel cemaat ölçüsünden, akidesinden çıktığını ve dalaletle düştüğünü iddia eden sesler gelmeye başladı. Pek çok üniversite ve enstitü bitirerek elde ettiği o büyük ilmini ve bu büyük âlimi tenkit eden kalemler oynamaya başladı. Şeyh Sâbûnî ise ecrini Allah'tan bekleyip sabrederek senelerce onların haddi aşan eleştirilerine reddiyeler yazdı. Neticede değişik mahfillerde Sâbûnî'yi suçlamaya başladılar ve ona karşı ciddi bir cephe oluştu. Sonunda Sâbûnî, hâkimleri kendi talebelerinden oluşan mahkemeye çıkarıldı. Üstad onlarla münakaşaya girdi. Kendisinin, dini dünya için satan biri olmadığını ve davasına kıyamete kadar devam edeceğini ilan etti. Üstad, onlardan çok eza görünce, izzet-i nefsi, imanı ve sabır kuvveti ile üniversiteden istifa etti.

Merhum Sâbûnî'nin hayatı, bizlerin ve nesillerimizin örnek

alması gereken bir yaşantıya sahiptir. İlmini Allah'a kullukla taçlandıran biridir. İslam dünyasında Müslümanları tekfir eden mihraklara karşı konferanslarıyla ve kalemle mücadele veren, Kur'an'ın ifadesiyle Rabbani bir âlimdi. **Aksine "Okuyup öğretmekte olduğunuz kitap gereğince rabbın (Rabbani) halis kulları olun."**³ ayetinin muhatabı olmak, her ilim adamına nasip olmaz. Üstad'ın cenazesi de bu samimiyetinin bir göstergesiydi. Rabbim ruhunu şâd eylesin.

Eserleri:

Şeyh Sâbûnî'nin ilmi çalışmaları üç kategoride değerlendirilir. Telif eserler yanında bazı eserleri ihtisar etmiş, bir kısım eserleri de tahkik etmiştir. Bu çalışmalarının toplamı, otuzu geçmektedir. Bunların bir kısmı hacimli eserlerdendir. Telif eserlerinin bazıları şöyledir:

1. Tefsirlerin Özü

Kolay bir üslupla yazılmış üç ciltlik bir tefsirdir. İslâm dünyasında

hüsnü kabul gören, Safvetü't-Tefâsir, Sâbûnî'nin en önemli eseridir. Bu eser Türkçe, İngilizce, Rusça, Urduca ve Endonezyaca dili gibi birçok dünya diline tercüme edilmiştir. Kadim tefsirlerden süzerek görüşleri nakleder. Eser hakkında Safvetü't-Tefâsir'in başında bir takrizde bulunan Camiü'l Ezher şeyhi Dr. Abdulhakim Mahmud şunları der: "Müellif bu kitapta, Kur'ân'ın tefsirinde mevcut olan görüşlerin en sağlamını seçmiş, özetlemiş ve tefsiri kolay anlaşılır bir hale getirmiştir. Kişinin tercihi onun akli derecesini gösterdiğine göre, bu eser, müellifin bu ilimdeki üstün bilgisini gösterir. Çünkü başvurduğu ana tefsir kitaplarından bilgi ve basiretle tercihte bulunmada büyük bir başarı sağlamıştır. Tefsirinde ayrıca surelerin konusunu, ayetler arasındaki irtibatı, zor kelimelerin anlamlarını ve ayetlerde geçen edebi sanatları da zikreder."

2. Ahkâm Ayetleri Tefsiri

Bu eseri iki cilttir. Akademik bir metotla yazılmış bir eserdir. Mekke'de üniversitede ders kitabı olarak kaleme alınmıştır. Konulu tefsir çalışmalarına benzer bir metotla yazılmış ve Kur'ân'ın tamamını değil, yalnızca ahkâm ayetlerini Kur'ân'ın tertibine göre ele almıştır. 70 dersten oluşan eserde her dersten önce kelimelerin üzerinde durur ve ayetlerin icmali anlamlarını açıklar. Ayetlerin nüzul sebeplerini, fıkhi hükümlerini mezheplere göre aktarır ve ayetlerden alacağımız dersleri anlatır. Eser, tefsir olmakla birlikte fıkhi yönü ağır basan bir yapıdadır.

Yaygın olarak bilinen ve okunan

bu iki eseri kısaca tanıttıktan sonra bazı eserlerinin yalnızca adlarını yazmakla yetinelim.

3. Kur'ân-ı Kerim'in Nurundan Hüzmeler

4. Kur'ân İlimlerinin Açıklığa Kavuşturulması

5. en-Nübüvve ve'l-Enbiya

6. Min Küñûzi's-Sünne

7. el-Kifâye fi'l-Hidâye

8. el-Mevaris fi Şeriatil-İslâmiyye Ala dari'il Kitabil-Fıkıh

9. "Rasulullah (s.a.v)'ın Çok Evlenmesi Etrafındaki Batıl Şüpheler", Çeviren: Hasan Güç, Damla Matbaacılık, 1987, Konya

10. el-Hedyu'n-Nebeviyyu's-Sahîh fi Salâti't-Terâvîh (Teravihle ilgili rivayetleri derç etmiş ve mezheplerin görüşlerini serdetmiştir)

11. Cerimetü'r-Riba (Sâbûnî bu risalesinde faiz problemi üzerinde durmuştur.)

12. el-Fıkhu's-Şer'î el-Müyes-ser (Namaz, oruç hac, zekat ve ticaret hukuku alanında 5 cilt halinde bir eser)

13. es-Sünnetü'n-Nebeviyye-tü'l-Mutahhara (Sâbûnî'nin bu eseri, sünnetin vahiy ürünü olduğunu isbat etmek için kaleme alınmıştır)

Burada zikretmediğimiz daha pek çok eseri mevcuttur.⁴

¹ Kurtubi, el-Cami li-Ahkâmi'l Kur'ân; 10/205 ² Mucâdele, 58/11

³ Al-i İmran, 79

⁴ Bu yazı hazırlanırken, Muhammed Ali es-Sabuni, -Eserler, Fikirler, Tenkitler-; Doç. Dr. Mehmet YOLCU; Muhammed Ali es-Sabuni ve Tefsir Metodu, Yüksek Lisans Tezi (Ank. Ün. İlahiyat Fak. 1996) İbrahim DEMİR ve bazı Arapça makalelerden istifade edilmiştir.

Sonunda Sâbûnî, hâkimleri kendi talebelerinden oluşan mahkemeye çıkartıldı. Üstad onlarla münakaşaya girdi. Kendisinin, dini dünya için satan biri olmadığını ve davasına kıyamete kadar devam edeceğini ilan etti.

Fehmi Yılmaz, Hocası Mehmet Genç'i Anlattı

İNSİCAM

Geçtiğimiz ay âlem-i bekâya irtihal eden Osmanlı Tarihçiliğın duayen ismi Mehmet Genç Hocamızı, has talebelelerinden Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Fehmi Yılmaz'a sorduk. Bu kısa ama özlü konuşmanın Merhum Hocamızı tanımamıza katkı sağlayacağı umuyor, kendisini rahmetle anıyor, sorularımıza samimiyetle cevap veren Sayın Yılmaz'a da, hem dergimiz hem de okuyucularımız adına teşekkür ediyoruz.

Kıymetli Hocam, öncelikle zaman ayırıp sorularımıza cevap vermeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Sorulara geçmeden evvel Mehmet Genç hocamıza bir kez daha Cenâb-ı Allah'tan rahmet niyaz ederiz.

Mehmet Genç denince sizin aklınıza ilk etapta ne gelir? Zihninizde, gönlünüzde nasıl bir fotoğraf portre oluşur?

Cevap: Mehmet Genç denilince aklıma gelen ve zihnimde çakan ilk şey HOCA sıfatıdır. "İnsan bir şehirde bir hafta kalırsa kitap, bir ay kalırsa makale yazar, bir yıl kalırsa hiçbir şey yazmazmış". Bu veciz sözden hareketle, otuz yıl hocasının yanında bulunan bir öğrencinin onu anlatması öyle zordur ki, bunu ancak yaşayan bilir. Hocam çok yazmadığı gibi, çok da konuşmazdı. İslam'da israfın haram olduğunu söyler, bu düşüncesini kurduğu cümlelere, yaptığı sohbetlere ve yazdıklarına da yansıtırdı. Zihnimde ve gönlümde kalan portreye gelince, elbette pek çok şey var. Zihnimde canlanan ilk şey "Masasının başında çalışan Hoca"dır. Çok çalışırdı. Düşünmeden konuşmaz, zihin süzgecinden geçirilen kelimelerle cümle kurardı. Bilmediği konuda asla konuşmazdı. Hatta "Her şeyi bilen Türk'ten sana sığınırım Ya Rabbim" derdi. Bildiği konuda bile hazırlık yapmadan konuşmaz, anlatmaz ya da yazmazdı. Ben kendisinin boş oturduğunu hiç görmedim. Dinlendiği vakitlerde bile bilgi ve öğrenme aşkı vardı; belgesel filmler izlerdi. Özetle çalışan ve düşünen âlimdi.

Merhum hocamızın arkadaş çevresinden, hocalarından bahsedebilir misiniz? Sıklıkla andığı, yâd ettiği isimler kimlerdir?

Cevap: Hocamın sıklıkla bahsettiği arkadaşı, merhum Erol Güngör idi. Ondan bahsederken veya adı geçtiğinde ruh halinin farklılaştığını her defasında görmüşümdür. Erol Güngör ile olan hikâyelerinden bahsederdi. Hocalarından lise dönemi için Nihal Atsız, üniversite yıllarında Necip Fazıl Kısakürek önemli idi. İlim hayatında ise her zaman büyük bir hürmet ve saygıyla andığı, her defasında rahmet okuduğu hocası Ömer Lütfü Barkan vardı. "İlmin ve âlimin nasıl olması gerektiğini Hocam Barkan öğretti bize, Allah razı olsun ondan. Allah rahmet eylesin" derdi. Daima Barkan hocanın yaptığı çalışmaların "tarihimiz ve tarihçiliğimiz açısından bir çıkış olduğunu" söyler, "bunu devam ettirmeliyiz, devam ettirmelisiniz" diye sıklıkla uyarırdı.

Son dönem tarihçiliğimiz için-deki yerinden bahsedebilir misiniz? Kendisinin tarihe bakışı, tarihî meseleleri ele alışı nasıldı? Çalışma disiplini nasıldı?

Cevap: Hocam disiplinler arası okuyan ve Osmanlıların bıraktıkları üzerinde aralıksız çalışan bir tarihçi ve MÜTEFEKKİR idi. Kendisinin deyimiyle “Tarih kendimizi yüceltmek için değil, düzeltmek için” idi. Güncel bir mesele karşısında “Osmanlı olsaydı bunu şöyle çözerdi” diyerek “tarihimizin tecrübelerine” göndermelerde bulunurdu. Hoca, Osmanlı’nın yapısı anlamaya ve çözmeye çalıştı. Osmanlı’nın her şeyini bilmeye ve anlamaya çalışıyordu. Kısacası kendisi “Devlet-i Aliyye”nin tarihçisi idi. Hoca; Osmanlı tarihçiliğinin, tarih yazıcılığının yönünü değiştirdi. Onun çalışmalarıyla Osmanlı Tarihi konusunda ayaklarımız yere sağlam basar hale geldi. En önemlisi de Batılılara bırakmadan tarihimizle ilgili kavramlaştırmaları Mehmet Genç Hoca yaptı, Osmanlı sisteminin prensiplerini ortaya koydu. Bütün yolların Roma’ya çık-

tığı gibi, Osmanlı tarihi konusunda yapılan çalışmaların varlığı nokta, hocanın ortaya koyduğu fikir ve prensipler oluyor. Elbette bunu anlayan anlıyor, maalesef anlamayan, anlayamayan, anlamak istemeyenler de mevcut. Hocanın fikirlerini yürütmek için yerli ve yabancı tarihçiler tarafından çeşitli girişimlerin olduğunu biliyorum, hoca da biliyordu. Onlardan şimdiye kadar hiç ses çıkmaması hocanın fikirlerinin durumunu göstermesi açısından önemlidir. Tarihi olayları tek taraflı ele almaz, pek çok açıdan incelemeye çalışırdı. Matematiği se-verdi, rakamlardan çok hoşlanırdı. Çalışmalarında da uygular, kendisinin deyimiyle “kantitatif veriler ile kalitatif sonuçlara” ulaşmaktan hoşlanırdı. Çalıştığı veya düşündüğü konularda literatürün tamamını görmek ister, ilgili konuyla disiplinler arası çalışmaları hiç bir zaman göz ardı etmezdi. Çalışma disiplini açısından baktığımda kendisinden kırk yaş genç olmama rağmen hep utanmışımdır. Otuz yılda beraber olup da öğrenmediğim zaman olmamıştır.

Kendisinin çok yazan biri olmadığını biliyoruz. Merhumun birikimini yazıya aktarmaması hakkında ne söylersiniz? Niye bu kadar az eser vermiştir?

Cevap: Yukarıda belirttiğim gibi, israfın haram olduğunu söyler, bunu sohbetlerine ve yazılarına da aksettirirdi. Hocanın tarihçilik anlayışında belge çok önemliydi. Ama Osmanlı belgelerini günümüz alfabesine aktararak tarihçilik yapmak en nefret ettiği şeylerdendi. Mehmet Genç’in yazdıkları bir buz dağının görünen yüzüne benzer. Görünen kısım için Osmanlı Arşivi’nde binlerce belge görülmüş ve elden geçirilmiştir. Eğer bakmış ve kullanmış olduğu belgelerin künyeleri dipnota ya da kaynakçaya konulacak olsa abartısız bir kaç ciltlik kitap hacmine dönüşür. Hocanın yazdıklarının bir özelliği de özetlenemez olmasıdır. Kendisi bazen “ben yazıklarım ile değil yazmamamla bilinirim” derdi. Evet, çok yazmadı ama yazdıklarıyla da çok şey değiştirdi.

Mehmet Genç Hocadan, bize, talebelerine miras olarak ne kaldı sizce?

Cevap: Bilgi bıraktı. Osmanlı Tarihi çalışmalarının nasıl olması gerektiği ve metodunu bıraktı. Bir ilim adamının nasıl olması gerektiğini yaşantısı ile gösterdi. Allah da cennetinde ona yer gösterecek. Allah Mehmet Genç Hocadan razı olsun.

Verdiğiniz değerli bilgiler için teşekkür ederiz. Umarız bu konuşmayla merhum hocamızı bir nebze de olsa okuyucularımıza tanıtmış olmuştuzdur.

Hac Yolunda Bir Karıncanın Vedası

Şehnaz FINDIK

“Kendimizi yüceltmek için değil, düzeltmek için tarih bilmeliyiz.”

Dr. Mehmet Genç

Geçtiğimiz 18 Mart’ta kaybettiğimiz Türkiye’nin kıymetli münevverlerinden Dr. Mehmet Genç, Türk ve dünya iktisat tarihinin önemli isimlerinden biri olarak kabul edilir. Osmanlı İktisat Tarihi’ne yönelik çalışmalarının ancak “okyanusta damla” olabildiğini ifade eden Genç, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi” isimli çalışmasının önsözünde kendisini “Hac Yolunda Bir Karınca” olarak niteler. Mehmet Genç “bir ömrün muadili olan 40 yılda” hazırladığı bu çalışma için “Yapılması gereken bütün bu çalışmaları yapılmış olanlarla karşılaştırdığım zaman, ‘Hac Yolunda Bir Karınca’dan daha iyi bir durumda olmadığımı düşünmekten kendimi alamıyorum” der.¹

Merhum Mehmet Hoca yaptığı ilmî çalışmaları, samimiyeti, Müslümanlığı, tebessümü ve zarafeti ile akıllara kazınan önemli bir şahsiyettir. Birçok gence yol göstermiş, yetiştirdiği talebelerle eserlerine daima yenilerini eklemiştir. Türkiye onu zekâsı, bilgisi ve vakarı ile olduğu kadar mütevazı ve nükteli hoş sohbetleri ile de hatırlayacaktır.

Mekânı cennet olsun.

Peki, kimdir Mehmet Genç?

Merhum hocamız, 1934’te Artvin’in Arhavi ilçesinin Kemerköprü Köyü’nde dünyaya gelir. Bir söyleşide kendi ifadesiyle “muhafazakâr bir ailenin çocuğu” olduğunu söyler. Hoca, köyünden Osmanlı arşivlerine uzanan ilmî serüveninden bahsederken annesinin üzerindeki büyük emeklerini yâd eder. Ortaokulu Hopa’da okur. Aslında bir matematikçi olmak istiyordur ancak ailesinin maddi sıkıntıları bundan vazgeçmesine sebep olur. Zira O, “matematikçi olarak fakir ailesine bir yardım yapamayacağını anlamıştır.”²

Liseyi İstanbul Haydarpaşa Lisesi’nde yatılı olarak okur. Bu süreçte yurtta gececi olan nöbetçi öğretmenlerinden çokça istifade ettiklerini hatırlar. Bu öğretmenlerden biri de H. Nihal Atsız’dır. Düşünce dünyasını, gelecek hayallerini ve vizyonunu, Atsız ile yaptığı sohbetlerle temellendirir. O yıllar için “Atsız sayesinde tarih konularına meyil duydum” der ve ekler: “14-15

¹ Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, s.34

² Mehmet Genç, Tarih Tv, “La Havle- Mehmet Genç” ile Söyleşi, <https://www.youtube.com/watch?v=excH4TWsmHI>, 2012.

yaşındaki sorularla dolu kafamla gidip sorular sorardım. Çok beklediğim cevapları alınca haz duyuyordum. Nihal Bey edebiyat hocasıydı fakat çok iyi tarih biliyordu. Tarihle ilgili olarak sorduğumuz her soruya beklediğimizden çok daha zengin ve derin şekilde cevap verirdi.”³

Mehmet Genç’in anlam dünyasında “böyle zeki bir adamla (Atsız) karşılaşmak bir genç için büyük bir mazhariyettir”. Aynı şekilde Genç, “Atsız kadar yakın olmasak da Mahir İz de hocamdı” der. Lisedeki yakın arkadaşlarının sorulduğu bir başka söyleşide ise “lise arkadaşlarım arasında sonradan edebiyat profesörü olan Mehmet Çavuşoğlu, ziraat profesörü olan Nevzat Şişman, daha sonra DGM savcısı olan ve suikasta kurban giden Yaşar Günaydın vardı. En iyi arkadaşlarım bunlardı”⁴ diye belirtir.

Mehmet Genç, Atsız ile karşılaşmasından tarihçi kimliğini oluşturmaya kadarki süreci Mülkiye yıllarındaki “entelektüel kantin” sohbetlerine dayandırır. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne başlangıçta “kaymakam çıkma ve maddi olarak aileye destek olma” arzusuyla tercih etse de kısa sürede bu arzu, yerini ilmin derin sularına bırakacaktır. 1954-1955lere tekabül eden Mülkiye yıllarında ilk olarak Sezai Karakoç ile tanışır. Sonra bu dostluğa Mehmet Şevki Eygi de dâhil olur. Mescitte sık sık bir araya gelirler. İçlerine “solcu ve tanrıtanımaz” diye adlandırdığı bazı entelektüel dostlar da dâhil olur. Cemal Süreya, Mete Tunçay, Taner Timur, Orhan Duru, Ergin Günçe gibi isimlerdir bunlar. Mülkiye kantininde tıp fakültesi, fen edebiyat, ilahiyat gibi çeşitli fakültelerden arkadaşlar bir araya gelirler. Hoca o yıllarda hemen her

görüştüğü gencin bir araya gelip Türkiye meseleleri üzerinde entelektüel sohbetler yaptığını söyler. O günleri yâd ederken “entelektüel bir grup...10-15 kişi ama çok çeşitli ideolojik eğilimleri temsil ederlerdi” der. “İçimizde çok aşırı Marksist, komünist ve en aşırı milliyetçi, ırkçı ki ben de o zamanlar aşırı milliyetçi pozisyondaydım. Ancak hiç kavga gürültü aklımıza bile gelmezdi” diye de ekler, Genç.

Mülkiye’nin son senesine başlarken tüberküloza yakalanır. Hastalıkla mücadele ederken Osman Yüksel Serdengeçti’den çokça destek görür. Kendisi bu süreçte, Serdengeçti vesilesiyle Dostoyevski okumaları yapar. Edebiyata yaklaşımını “Ben edebiyatı pek sevmiyordum o zamanlar. Yani edebiyat okumuyordum. Daha çok tarih ve felsefe okuyordum, sosyal bilimler okuyordum. Edebiyata çok uzaktım diyelim. Fiksiyon çekici gelmiyordu bana” şeklinde ifade eder. Ancak Serdengeçti’nin kendisindeki yeri bambaşka olur.

Mülkiye’den mezun olunca Ankara’da Şereflikoçhisar’a Kaymakam vekili olarak görevlendirilir. Bu süreç ona akademik kariyeri için serbest araştırmalar yapabileceği fırsatı sunar. Memuriyette geçirdiği bu günler, Genç için çok kıymetli bir tecrübedir. Zira kendisi bu dönemde halkın muhtelif sorunları ile alakadar olur. Böylelikle Türkiye’deki iktisadi sorunlara dair meseleleri dert edinmeye başlar.

1960 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Enstitüsü’nde “İktisat Tarihi” asistanı olarak Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan’ın yanında çalışmaya başlar. 1966’da “Sanayi Devriminin Osmanlı Sanayiine Etkisi” adlı doktora tezini hazırlar. Aynı enstitüde

Sonrasında Mehmet Genç Hocasından bahsederken “Ömer Lütfi Barkan’ın şahsında bir ilim adamı nasıl olunur gördüm” diyecektir.

³ Mehmet Genç, Tarih Tv, 2012

⁴ Selim Efe Erdem, “Mehmet Genç ‘Mesele bulmacayı çözmekti, ünvan değil’”, <https://m.star.com.tr/pazar/mehmet-genc-mesele-bulmacayi-cozmekti-unvan-degil-haber-774102/>, 21 Temmuz 2013.

O daha çok, merak eden, okuyan, üreten, özgün ve yaptığı işlere gayretle sarılan insanlar yetiştirmeyi dava edinmişti.

1965'ten 1982 yılına kadar "İktisat Tarihi Uzmanı" olarak çalışır. 1973'ten itibaren "Osmanlı İktisat Tarihi" alanında birçok çalışma yapar. Bu süreçte Hocasından çok şey öğrenir. Sonrasında Mehmet Genç Hocasından bahsederken "Ömer Lütfi Barkan'ın şahsında bir ilim adamı nasıl olunur gördüm" diyecektir. Barkan'ın kendisindeki etkisini şu sözlerle açıklar: "Bizim Türkler hâlâ ilim deyince, ilmi yazan ecnepleri okuyup öğrenip, âlim olduklarını düşünürler genellikle. Hâlbuki ilim, ilim adamlarını okuyarak kazanılabilen bir şey değildir. Bilginin sınırlarında dolaşmak lazım, akıncı gibi, meçhule doğru... Barkan böyleydi, bilmediklerini kendi gayretiyle bilmek isteyen, araştıran bir insandı. Onun için gece gündüz çalışıyordu. İlimden başka bir kaygı taşımıyordu. Sonra okuduk, bunun ayet olduğunu öğrendik. O zamanlar bunu bilmiyorduk: 'İlmi isteyene veririm.' demekle ne kastedildiğini, haddimiz olmayarak sonradan anladık. İlim istemek için hakikaten onunla hemhâl olmak, fena fil ilim olmak gerek. Onu gerçekten isterse insan, ancak ulaşabilir. Barkan öyleydi, gecesi gündüzü araştırdığı konu ile yaşamaktan ibaretti. O bir şans oldu benim için..."⁵

Yaptığı çalışmalara büyük bir merakla girer, kavramlara ve olaylara getirdiği yeni yaklaşımlarla farklı bir bakış açısı ortaya koyar. İktisada ve Osmanlı İktisat Tarihi'ne yönelmeden önce felsefe okumaları yapar. Kierkegaard okur ve onda Müslümanların ezberden bildiği o bilindik "Hz. İbrahim Kıssası"nın çok farklı bir yönünü keşfeder. Bir söyleşide "“Sen zannediyor musun ki ben Allah'ın emrini yerine getir-

mek için seni kesiyorum?” ‘Hayır!’ diyor, ‘Ben putperestim ve onun için seni kesiyorum.’ diyor ve içinden de: ‘Allah'ın sana olan inancını kaybetmektense beni putperest bilmesini tercih ederim.’ diyor. Bu korkunç trajediyi bizim Müslüman kültürü ortadan kaldırmış. Ortadaki trajedinin izlerini silmiş..." diye yakını, ezberden bilinen ve üzerinde düşünülmemiş meseleler hakkında.

Osmanlı'nın 17. yüzyılına "Duraklama Dönemi" denmesi kendisini rahatsız eder ve "bilindik yanlışların" arayışına düşer. Kendi deyimiyle O, "Osmanlı dünyasının başına gelen macerayı merak eder". "Başlangıçta büyük başarı göstermiş sistem neden 20'nci yüzyılda bu hale geldi? Kısacası medeniyet değiştirmesi fenomenini açıklamak istiyordum. Bu dönüşümün nasıl açıklanabileceğini görmek için iktisat tarihinin iyi bir başlangıç zemini olabileceğini düşündüm"⁶ der, akademik yolculuğunu anlatırken. 4-5 sene olan doktora süresi Genç için zorlu bir süreçtir. Ancak onun için çalışması bir tezden daha fazlasıdır. "Fransız kaynaklarındaki yüzlerce rapor ve seyahatnameyi okumak üç senemi aldı" der. Bu süreçte İngilizce öğrenmekle de epey vakit harcayan Mehmet Genç Hoca, Batı literatüründen yeterli düzeyde veriye ulaşamayınca Osmanlı arşivine girmeye karar verir. Tez Hocası Barkan ise kendisinden artık araştırmayı bitirmesini ve elinde ne varsa onunla tezini yazmasını ister. 1966'da hazırladığı "Sanayi Devriminin Osmanlı Sanayiine Etkisi" adlı doktora tezini ancak asistanlığa başladıktan yaklaşık 40 yıl sonra, 1996'da tamamlar. Bu vakte kadar yaptığı çalışmaları bir kitap halinde yayımlar.

Mehmet Genç, çok yazmakla tanınan bir âlim değildir. Hocanın araştırmaya duyduğu iştiağının onu çokça yazan biri olmaktan alıkoyduğu söylenir. Neden daha çok yazmadığı sorulduğunda “Marx, Kant, Smith gibi adamlar ellilerinden evvel ölselerdi elimizde hiç büyük eserleri olmazdı. Bunlar asıl eserlerini hep elli yaştan sonra yazmışlardır” cevabını verir. Fakat aslında bu sözlerinin muhatabı kendinden çok onu dinleyenlerdir: “Kendinizi çok yaşlı saymayın, genç sayın. Herhalde altmış yaşına kadar insan sosyal ilimleri ancak öğreniyor, sonra ciddi eser verebiliyor”⁷

Mehmet Genç Hoca bu ülkeyi çok sevdi. Onun tahayyülündekiler bıraktığı ilim mirası, eserleri ve arşivi ile genç dimağlara ulaştı. O daha çok, merak eden, okuyan, üreten,

özgün ve yaptığı işlere gayretle sarılan insanlar yetiştirmeyi dava edinmişti.

Mehmet Genç'i 18 Mart 2021 günü Rahman'a uğurladık. İlme adanmış bir ömürle 87 yaşında Hakk'a yürüdü. Tıpkı Kierkegaard'ın “Hala yapacak güç verileceğine inandığım bir şey var: sürekli bir uyarıcı olarak çaba göstermek, insanları yumuşak ve nazik şekilde ama hakikat aşkıyla uyarmak”⁸ sözlerinde olduğu gibi hakikat bildiği yolda büyük emek sarf etti. Samimi, yumuşak ve nazik bir üslupla insanları etrafına topladı. Güzel konuşt, güzel anladı.

Mekânı cennet, makâmı âlî olsun.

⁵ Sabah Ülkesi, “Mehmet Genç ile Söyleşi”, <https://www.sabahulkesi.com/2015/08/06/mehmet-gen%C3%A7-ile-s%C3%B5yle%C5%9Fi/>, Sayı:44, Temmuz 2015.

⁶ Selim Efe Erdem, 21 Temmuz 2013.

⁷ Abdulhamit Kırmızı, “Kalanlardan Mehmet Genç”, <https://serbestiyet.com/haberler/kalanlardan-mehmet-genc-54577/>, 21 Mart 2021

⁸ Søren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, (çev.) İbrahim Kapaklıkaya, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, s.597

Sosyal Hareketlerde Kuşak Çatışması

Derviş ÇELEBİ

Ne olacak bu gençlerin hali meselesi, ne olacak bu memleketin hali meselesinden muhtemelen daha kadim bir problemdir. Bazı kaynaklar bu meseleyi Sümerlere kadar götürüyorlar, ancak bunlar yazılı olan metinler; muhtemelen mesele Hazreti Âdem'den bu yana insanlığın her daim ana meselelerinden birisi olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

Bu makaleyi meselenin çözüm reçetesi olarak değil de daha ziyade problemi doğru bir şekilde ortaya koyma, vektörleri belli bir açıyla aynı hedefe yöneltme, bir başka deyişle bir konsensüs denemesi olarak okuyabilirsiniz.

Dilerseniz önce mutabık olacağımız bir gerçeğin altını çizmekle başlayalım. Bazı doğrular kadim, bazıları ise konjonktürelidir. Yani bir kuşak öncenin ortam şartlarına göre doğru olan eylem biçimi, bugün doğru olmaya bilir. Genellikle çatışmaların önemli bir kısmının bu dönemsel doğruların eski kuşak tarafından yeni kuşağa dayatılması sonucu ortaya çıktığını gözlemliyorum. Misal, biz eskiden su içerdik testiden, şimdi bizim zamanımızda bedava olan suyu pet şişelere koyup satıyorlar. Çocukları evdeki musluk suyuna zorlamanın bir alemi var mı? Bir başka misal eskiden yamalı pantolon giyerdik şimdi bunu yeni nesle yaptırmamanın imkânı yok gereği de yok (mu)? Bunları tartışmak niyetinde değilim. Yukarıda zikrettiklerim elbette ekstrem örnekler. Zaten çatışma bu uç örnekler üzerinden değil, daha çok ilişkiler düzeyinde, geleneklerin yeni kuşağa aktarımı konusunda ortaya çıkıyor. Mesela bayramlarda akraba ziyaretleri. Yeni nesil bayramları akraba ziyaretleri olarak değil daha çok tatil fırsatı olarak görüyor gibi. Bu örnekler çoğaltılabilir.

Ben meseleyi yazının başlığında zikrettiğim üzere daha çok sosyal hareketler bağlamında ele almak istiyorum. Sivil toplum kuruluşlarında aktif görev alanlar şahit olmuştur. Sosyal hareketlerde de malum kuşak çatışmasına, değişik ölçeklerde şahit oluyoruz.

Meseleye eski kuşakların gözü ile bakarsanız; şimdiki nesil daha sorumsuz, aidiyet bilinci gelişmemiş, dava dertleri yok, meseleye pragmatist bakıyorlar, bulundukları zemini kariyerleri için sıçrama tahtası olarak görüyorlar... gibi düşük ya da yüksek tonda yakınmalar, tespitler göreceksiniz.

Dolayısıyla büyükler mevcut yetkilerini (koltuklarını) yeni nesle devretme konusunda isteksizler. Ancak, istisnalar hariç bu genellemelerin büyük ölçüde abartılmış ve haksız yargılar olduğunu düşünüyorum. Genç bir insandan elli yaş olgunluğunu beklemek abesle iştigal olsa gerektir. Hatta bir adım ileri gidip gençlerin onarılabilir çizikler olarak nitelendirebileceğimiz yanlış yapmalarına müsaade edilmelidir diyorum. Büyüklerin bu olumsuz

Genç bir insandan elli yaş olgunluğunu beklemek abesle iştigal olsa gerektir. Hatta bir adım ileri gidip gençlerin onarılabilir çizikler olarak nitelendirebileceğimiz yanlış yapmalarına müsaade edilmelidir diyorum.

yaklaşımlarında “evin danası, öküz olmaz” mottosunun payını olduğunu da söylemeliyim. Çocuklar babalarının gözünde büyümüyor maalesef. Meselenin sürdürülebilir bir ilişki zeminine kavuşması için büyüklerin bu bakış açısından kurtulması gerekir. Evet, gençlerin tecrübeleri az olabilir, bazı yaklaşımları davranış kalıpları bizim zamanımıza uymayabilir, yöntemleri farklı olabilir. Ama kurumlarımızın büyümesini, daha önemlisi varlığını ve misyonunu devam ettirmesini istiyorsak “eski köye yeni adet” getirmelerine müsaade etmek gerekir. Yönetim kurullarını gençleştirmeli ve gençlere daha fazla alan açmalı, yetki vermeliyiz, çünkü onlar zamanın ruhuna eski nesilden daha yakındırlar ve enerjileri çok daha yüksektir. İstikamet değişmediği sürece yöntem değişmesinden korkmamak gerekir. Gençlerin önüne set çekmek doğru değil diye düşünüyorum. Burada ölçümüz elbette usulün esasa mukaddem olmasıdır. Çünkü meşru olmayan yollardan hedefe yürünmez.

Gençlerin gözünde eski nesil ise, yavaş, hantal, sosyal organizasyonun önünü tıkayan, büyümenin önünde engel, çağın gerçeklerinden habersiz, ceberrut, bütün yetkileri kendi elinde toplayan, eleştiriye kapalı, sabit fikirli, geçtiğimiz yüzyılda kalmış, gelenekte direten, yeniliğe kapalı, köylü bir tip olarak resmediliyor. Elbette kısmen haklı yönleri olsa da bu genellemeleri de abartılı buluyorum.

Mutabakat noktası nedir, derse-niz, karşılıklı “saygı ve değer vermedir” derim. Bunu hem duyu hem eylem olarak göstermek gerekir. Sever gibi, saygı gösterir gibi, değer verir gibi yapmak meseleyi çözmez aksine kronikleştirir. Ve

kopuş kaçınılmaz olur. Sonuç, ya geleneksiz, köksüz ama yeni bir yapımız olur ya da geleceği olmayan tarihi bir eser sahibi oluruz.

Büyüklerle tavsiyem şudur: Sosyal organizasyonlarda gençlere daha fazla rol verin, yetki verin, önlerini açın. İyi bir nesil yetiştirdiğinizi düşünüyorsanız zaten sorun yok. Hâla eksikleri olduğunu düşünüyorsanız ki çoğunlukla öyledir (çünkü gençken siz de öyleydiniz, şimdi unuttunuz). Küçük hatalarına göz yumun, onarılabilir çizikler iyidir, (aşı gibidir) bünyeyi güçlendirir. Her düşüklerinde (yanlış yaptıklarında) azarlar ve ellerinden tutup kaldırır-sanız, yürümeyi çok geç öğrenirler. Daha vahim olanı, gölgenizde kaldıkları için, kendilerine has bir yürüyüş sahibi olamazlar. İşlerine çok az müdahil olun, ama hep ulaşılır olun. Mutlaka kapınız çalınacaktır.

Gençlere tavsiyem ise, büyüklerin her sözü ayet değildir, tamam.

Onlara “hikmetinden sual olunmaz” bir merteye vermenize de gerek yoktur. Ama onların birer deniz feneri olduklarını aklınızdan çıkarmayın. Gözünüz, gönlünüz onlara açık olsun. Bir adım ötenizde, ama yanınızda dursunlar. Hani arsaların sınır taşları vardır arazinin ölçeğini, konumunu belirler, haritalandırır. İşte büyükler, özellikle de bir hareketin ilk temelini atanlar öyledir. Bulunduğunuz arazinin tapu senedidir onlar. Onlara bakarak konumunuzu belirlersiniz. Zira onlar sadece sizin bulunduğunuz arazinin değil, bulunduğunuzun coğrafyanın da harita bilgisine sahiptirler. Nerede bir bağ var, neresi bataklık; nerede bir çukur var, neresi dağ, bilirler. Ne zaman bir ihtiyacınız olsa oradadırlar, gidip sorabilir bilgilerine ve dualarına talip olabilirsiniz.

Doğru bir yürüyüş, gelenek ve geleceğin mezcilmesiyse mümkün-dür, vesselam.

Ayna

Kemal MANSUR

Görmenin değil görünmenin öncelendiği bir demde aynayı konuşmak insanın kendine yapabileceği en güzel şeylerden biridir. Zira, görüp, yüzleşip, fark edip, yol almak imkânı sunar bize ayna...

“Bugünkü Türkçe’de ayna telaffuzuyla kullanılan kelimenin aslı Farsça âyîne veya âyene olup âyen (âhen) ‘demir’ kelimesinden türetilmiştir. Arapça karşılığı ‘mir’ât’tır. İnsanlar önceleri ayna olarak durgun su yüzeylerine bakmışlardır. Bilinen ilk ayna Cilâlî Taş Devrine aittir ve milâttan önce VII. binyılda Çatalhöyük’te (Çumra ilçesi yakınında) kullanılmıştır.” (Nermin Sinemoğlu / TDV İslam Ansiklopedisi Ayna maddesi)

Ademin çocuklarının ‘kadim sırdaş’ ayna ile kurdukları ilişki, birçok boyutuyla içsel bir arayış ilişkisidir. Kendini/nefsini aynanın pürüzsüz yüzeyinde müşahede eden insan, cama akseden suretin derununa doğru zamansal, mekânsal, zihinsel, duygusal bir yolculuğa koyulur.

Tam da bu noktada şaire kulak vermeli:

“Aynalar ki sessiz anlatır bize

Maziye karışan günlerimizi.” (Ahmet Hamdi Tanpınar – Aynalar)

Aynalara tarih boyunca birçok kavim tarafından kutsallık atfedilmesinin nedeni belki budur.

“(Kadim) Mısır’da kadınların dinî törenler süresince ellerinde güneşin sembolü olarak ayna taşıdıkları ve tanrılara sunulan armağanlar arasında aynanın da yer aldığı bilinmektedir. Eski Giritliler de dinî amaçlarla ayna kullanmışlardır. (Nermin Sinemoğlu)

Fotoğrafın donukluğuna nispet aynalar canlıdır. Ânı, bir çerçevede dondurarak yaşatmaya devam eden fotoğraf karesinin de çağrışımları hayli zengin olabilmektedir muhakkak ancak ayna ânları azat ederek birbirine bağlar ve hayatı aksatmadan kayıt altına alır. Aynaların anlık sureti mutlaklaştırıp ölümsüzleştirmek gibi fitrata mugayir karakteri yoktur!

Hayatiyetin varlığının-yokluğunun testi de aynayla yapıldı eskiden. Yeni ölen kişinin ağzına ayna tutulur, eğer ayna buğulanmazsa ölüm kesinlik kazanmış olurdu.

Aynalar insanoğlunun hayat seyrinin her aşamasında farklı anlamlara, kişiliklere bürünürler. İlk gençlik çağlarında gücün, dinamizmin, güzelliğin, heyecanın kaynağı olan aynalar, orta yaşlarda bir tedirginliğin, yaşlılık dönemlerinde iç çekişlerin membainâ dönüşüverir. Aynaya anlam katan, suretin yedeğinde taşıdığı manalar dünyasıdır.

İnsanlar hakkında ölçsüz konuşan, enva-i çeşit nakısa ile malul olması-na rağmen etrafına ithamlar savuran kişilere destur babından ‘Aynaya bak’ denir. Ayna burada vicdan, özeleştirici ve aymadır. Aynanın ilham ettiği anlamlar içerisinde en çarpıcı olanlardan biridir bu. İnsan başkasının kusurunu arama gayretkeşliğinden önce kendini tezkiye etme gayretine dalmalı. İnsanı muteber ve muhterem kılan da budur.

Aynaya baktığımız niyetle bakıyoruz hayata da. Hayatta neyi arıyorsak aynalarda da onun peşindeyiz. Bu anlamda ayna, alet olmaktan sıyrılarak istikametini sağlamasını yapan bir anlama bürünür. Çünkü aynalar asla yalan söylemez. İyi kötü ne varsa olduğu gibi yansıtarak hakikat üzere bir temel inşasına imkân tanır.

İnsanoğlu, kirlerini attığı, kalbini tezkiye ettiği, zihnini fitratın öncelediği

Farklı biçimler aynı gerçeğin hayat bulması için vardır. Aynaya yansıyan suretler farklıdır ama suretleri yansıtan öz aynıdır!

sorulara açtığı oranda ayna ile benzeşmektedir. Hayatı hakikat endişesi duyarak yaşamaya çalışan insan, şeytanın teklif ettiği gündem ve davranış kalıplarının anaforundan kurtulabilmiş, pratiği ile çevresine mihenk noktasını hatırlatan bir köşe taşına dönüşür. Onunla irtibat kuranlar gündelik hayat telaşesinin puslandığı ana insanlık değerlerinin pürüzsüz yansımalarına şahit olurlar. İşte bu kişi bir Müslümandır...

Hayatın kurucu değerleriyle barış içerisinde olmayı/kalmayı başarmış kişi anlamına gelen Müslüman, tüm bir insanlık için doğruyu mütemadiyen yansıtan insandır. O, hırsların, kinlerin, bencilliklerin, azgınlıkların, aç gözlülüklerin cehenneme çevirdiği yeryüzünün yeniden cenneti bir vasata kavuşabilmesinin kodlarını taşımaktadır.

"Hz. Ali tarafından rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in aynaya bakarken, "Allah'a hamdolsun! Allah'ım, yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlâkımı da güzelleştir!" veya Enes b. Mâlik'in rivayetine göre, "Yaratılışımı düzgün kılan, yüzümün biçimini güzelleştirip şereflendiren ve beni Müslüman olarak yaratan Allah'a hamdolsun!" dediği hadis kitaplarında kayıtlıdır (bk. İbnü's-Sün-nî, s. 70-71; Müttakî el-Hindî, VI, 693)."

(Süleyman Uludağ - TDV İslam Ansiklopedisi Ayna maddesi.)

İnsanlık için en güzel örnekliği temsil eden Hz. Peygamberin şu ifadeleri her şeyi hülâsa eder niteliktedir: "Mümin, müminin aynasıdır." Allah'ın elçisi, Müslümanlar nezdinde insanlığa muhteşem bir ilkeyi hatırlatıyor: İnanç ve amelde tevhid... Kalp ile uzuvların tevhid... Kavramlar ile pratiğin tevhid... Yani kurallılık, ilkelilik ve standart...

Birbirine baktığında kendini bula-mayan, türlü olumsuzluklar gören, kavramlarını tevhid edemeyen çağdaş Müslüman serencamı Allah Resulünün gösterdiği hedefin maa-lesef çok uzağında.

Bu noktada tevhidden kasıt gör-üntülerin, tavırların, tarzların, ka-

rakterlerin aynılığı değil bunların üzerine oturduğu ilkesel/kavram-sal zeminin aynılığıdır. Çerçevesi ta-mamlanmış bir kavramın gündelik hayata yansımaları değişik biçimlerde olabilir. Farklı biçimler aynı gerçeğin hayat bulması için vardır. Aynaya yansıyan suretler farklıdır ama su-retleri yansıtan öz aynıdır!

Aynayı ayna yapan şey yüzeyine yansıyan tüm ışınları aynı kanun ve kurallar çerçevesinde yansıtması ve bundan asla vazgeçmemesidir. Standartı bozulduğu an o artık bildik ayna olmaktan çıkar. Eşyanın tabiatına aykırı görüntüler yansıtan içbükey ya da dışbükey aynalara dö-nüşür. Bu tür aynalar ârizî durum-lar için kullanılabilir olsa da aslının yerine konulmaya kalkıldığında her şeyi ifsad eder. Ayna ismini taşımak, ayna olmak için yeterli sebep de-ğildir ayna vasıflarını da taşımak gere-kir.

Suretleri yansıtabilmesi için ay-nanın ışığa ihtiyacı vardır. Karanlık-lar içerisinde bir aynadan yararlan-manız mümkün değildir. Gözünüzü kapatarak ışığı reddetmeniz duru-munda da ayna size kendini açmaz. Müminlerin gönül aynalarını parla-tan ve görmelerini/görünmelerini sağlayan ışık, Kur'an/Sünnettir.

Mütemadiyen aynaya bakan ama kendini göremeyenler de vardır! Çünkü onlar aynaya ışığın vurması-nı sağlayan inanç, cesaret, samimi-yet, alçak gönüllülük, diğerkâmlık gibi hasletlere göz yummuş bed-bahtlardır. Sadece şeytan tarafından gözlerine yansıtılan yalancı suretleri görürler ve ne yazık ki gerçekte de öyle olduklarına hükmederler. Yanıl-gının en trajik hali bu olsa gerektir.

Makyajın vazgeçilmez enstrümanı olan aynalar, dekorasyon anlamında da önemli hizmetler sunmaktadır insanoğluna. Birçok gösterişli mekânın en göz alıcı bölümünde aynala-rın olduğunu görürüz. Aynalar her yerdedir ama sessizdir!

Kişi ya aynalara konuşandır ya da aynalarla konuşandır. Aynalara konuşan kişi kibri için bakışlarıyla sahip olduğu 'eşyayı' dilediğinde

kullanmakta, onun ilham ettiği an-lamlar dünyasıyla ilgilenmektedir. Olanı değil öldürdüğünü izlemek-tedir yüzeyde. Tam bir müstağni kafir/örtücü-sansürcü tavrı...

Aynalarla konuşan kişi, ölçülü na-zarıyla aynadan yansıyan mesaj-ları istikametini zenginleştirmek ve salih pratikler üretmek yolunda tavzif eder. Tam bir Müslüman/barı-şık-onarıcı tavrı...

Aynaya bakmanın ilham ettiği anlam kümesini cismani yanlarımızı temaşaya indirgemek hem kendi-mize hem de aynalara haksızlıktır. Ayna insana derûnî sefer güzergâhı-nı gösterir. İçsel bir hatırlayışın, ara-yışın, telaşın, mahcubiyetin işaret fişeğini verir. Yani ruhumuzun de-vinimlerini göremiyorsak aynaya değil ekrana bakıyoruz demektir.

Ekran karşısında edilgen tavra mahkûm edilmiş insanın ayna ile etkin ve sahih bir irtibat kurması hiç de kolay değildir. Çünkü ekran taşı-dığı ideolojik arka planla endoktri-nasyon aracıdır. Tek yanlı konuşur, üstten bakar, muhatabını zaman içe-risinde esir alır. İletişim yetisi ek-ranlar marifetiyle büyük ölçüde sı-nırlanan, şekillenen modern insan aynaya bakmıyor aksine aynayı ken-dine baktırıyor adeta!

Ama şairin dediği gibi aynalar hafife almaya gelmez. Hatıralarımı-zı biriktirir ve bir gün apansız tama-mını döker önümüze. Aynalara mı kızarız, aynadaki silüete mi?

"Çıkamam, aynalar, aynalar zindan.

Bakamam, aynada, aynada vicdan;
Beni beklemeyin, o bir hevesti;

Gelemem, aynalar yolumu kesti."
(N.F.K.)

Ayna deyince Ziya Paşa'yı unut-mak olmaz:

"Âyinesi iştir kişinin lâfa bakıl-maz!..."

Kim demiş aynalar gözle görünür diye?

Bilakis aynalar gönülle görünür.

Şehir: İnsanı İkmal Eden İçtima

Adem CEYLAN

*Çalabım bir şar yaratmış iki cihan aresinde
Bakıcak didar görünür ol şarın kenaresinde
Nagehan bir şara vardum ol şarı yapılır gördüm
Ben dahi bile yapıldum taş u toprak aresinde
Şagirtleri taş yontarlar yonup üstada sunarlar
Çalabın ismin anarlar ol taşın her paresinde
Ol şardan oklar atılır gelür ciğere batılır
Arifler sözi satılır ol şarın bazaresinde
Ol şar dediğim gönüldür ne delüdü ne uslıdur
Aşıklar kanı sebildür ol şarın kenaresinde
Bu sözi arifler anlar cahiller bilmeyüp tanlar
Hacı Bayram kendü banlar ol şarın mearesinde
Hacı Bayramı Veli*

Muhataralı zamanlar bazı meselelerin konuşulabilme imkânına katkı sağlar. Sorgulamaların önünü açar. Esaslı sorular ve esaslı düşünceler böylesi zaman dilimlerinin ürünüdür, desek abartmış olmayız. Yukarıdaki şiir de tarihimizin böylesi bir zaman diliminde yazılmış. Salgın günlerinin iptidasını “hayat eve sığar” diyerek geçiştirmeye çalışsak ta kendimizi hayat nedir ve ev neresidir sorularını sormaktan alamadık. Sürecin devamı hem sorularımızı hem de sorgulamalarımızı artırdı.

Evrenle kurduğu ilişkinin dilini değiştiren modern insanın tüm hayallerinin aniden inkıtaya uğraması, gözümüzle göremediğimiz ve canlı olarak bile tanımlayamadığımız bir varlığın üzerimizdeki etkisi; insanı doğru anlamadan hayatı (topyekûn evreni) anlamamanın imkânı olmadığını bir kez daha bize öğretmiş oldu. Bu süreç şehirleşme serüvenimizin tüm çarpıklığıyla yüzleşmemize de vesile oldu. Doğal yaşam, köyde hayat gibi başlıklar dönemin internette en çok merak edilenleri arasına girdi.

Hiç kuşkusuz şehir ve insan ilişkisi kolay tahlil edilebilecek bir mesele olmadığı gibi bu ilişki hakkında birbiriyle çelişen pek çok teorinin geçmişte ve günümüzde varlığını devam ettirdiğini hatırla tutmak gerekir. Bu mevzuda serdedilen tüm bu düşünceler, insanı tabiatı gereği medeni kabul eden teorilerden, medenileşmenin insanın kendisine ve tabiata yabancılaşması olduğunu savunan teorilere kadar geniş bir yelpazede ifadesini bulabilir. Bununla birlikte bu noktada esas sorulması gereken soru “Şehir nedir?” sorusu değil, bilakis esas soru “İnsan kimdir?” ve “İnsanı insan kılan özellik nedir?” sorusu olmalıdır. Çünkü biz “İnsan kimdir?” diye sormazsak insanların ihtiyaçlarını gidermek üzere kurdukları toplum hayatıyla ilgili bir açıklama yapabilmemiz söz konusu olamaz. Bu nedenle önce “İnsan kimdir?” sorusu hakkında bir teorimiz olmalıdır.

İdeal bir şehirden söz etmek de kâmil insanın ilkelerini getirdiği/bulduğu bir şehirden söz etmek demektir. Şehir yetkinlikte ilk basamaktır. Farabi köy, mahalle, ev gibi şehirden daha küçük toplulukları hakiki mutluluğun elde edilmesi için yeteri kadar kâmil bulmadığı için topluluklar içinde en faziletli, iyiliğe ve en yüksek yetkinliğe öncelikle ulaştırabilecek olanın “şehir” olduğunu belirtir. Bu sayede insanlar söz konusu ilkeler müvâcehesinde saadete ulaşacak, yetkin bir insan hâline geleceklerdir. Tam da bu noktada erdemli şehrin inşasının kâmil insanlar tarafından gerçekleştirileceğini, şehrin de insanın kemaline katkı sağladığını

ğını unutmamak gerek.

İnsan “düşünen canlı” diye tarif edilmiştir. Bununla birlikte insanı; yaşama tarzı, ihtiyaçları ve hayatta kalabilmek için hemcinslerine muhtaç bir varlık olması hasebiyle betimlerken dile getirilen cümlelerden birisi “İnsan, toplumsal canlıdır.” şeklindedir. Çünkü insan kendi kendine yeten bir varlık değildir ve hayatta kalabilmek için başka insanlarla irtibat kurmaya mecburdur. Öyle ki konuşan-düşünen canlı olmasının da gerekliliklerinden birisi bu toplumsallıkta ortaya çıkar. İnsan hemcinsleriyle beraber olmakla “natık” canlı hâline gelebilir. Bu nedenle genellikle “tabii olarak medenîdir.” veya “Cemiyet içinde yaşamaya yatkındır.” denilir. Vahşilik veya ünsiyet kavramları bu çerçevede ele alınarak bir insan resmi ortaya konulur: İnsan hemcinslerinin teşkil ettiği bir cemiyet içinde kalınca medenileşirken, insanların ve cemiyetin uzağında kaldığında “yabani” olur.

Mimarinin/mekân tasarımının hayat düzenimizin çerçevesini belirlerken, karakterlerimizi, davranışlarımızı ve hayat tarzlarımızı da şekillendirdiğini (özetle) şu kelimelerle ifade etmişti, en büyük İngiliz Winston Churchill: “Önce biz yapılarımızı/mekânlarımızı şekillendiririz, daha sonra da onlar bizi...” İngiliz parlamentosuna 13. yy’de tahsis edilen dar ve uzun şapelin temel özelliklerini taşıyan parlamento binalarının, 1941’deki Alman bombardımanıyla büyük ölçüde tahrip olmasının ardından, 1943’de Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada.

Mekân, politik, kültürel, dini, ailevi, psikolojik alan olmak üzere pek çok meselenin iç içe geçtiği bir alandır. Temelde bir bilinç, tasavvur meselesidir. Nasıl bir mekân üreteceğimize, onu nasıl biçimlendireceğimize karar vermemiz gerekmektedir. Aksi takdirde üretilmiş modellere razı olmamız gerekir. Dolayısıyla hazır kalıp biçimde onun içine dâhil olup, yönelimlerimizi ona göre belirlemek durumunda kalırız. Mekânı üreten insandan insanı şekillendiren mekâna dönüşmüş durumdayız. Aktif insan, kültürel manada, tasarım açısından donanımlı bir varlıktır. Mekânı üreten bu varlık, mekâna kendi tasavvuru çerçevesinde

çizgiler eklemekte, çizgiler içerisinde dilediği, kabul ettiği bir hayatı oraya dâhil edip sürdürmeyi istemektedir. Bu anlamda mekân inşası, stratejik ve hayati bir meseledir. Kendi mekânımızı üretmedikçe, kendi mekânımızın çizgilerini belirlemedikçe bu stratejiyi geliştiremeyiz.

Batıda vahşi sanayileşmeyle şehirler yıkılıp yeniden kurulurken şekillenen modern şehirler yine bir geleneği, hafızayı korumayı-kurmayı başarmıştır. Bizde ise insanın ve hayatın anlamına ilişkin kafası karışık aydınların; insanı doğasına/doğaya yabancılaştıran toplum projelerinin, bunun arkasındaki ideolojik duruşun günlük hayatımıza müdahalesinin adıdır; yaşadığımız şehirler.

Hem topluma hem şehre yabancılaşan aydınların modernleşme projeleri, nihayetinde insana tahakküm eden şehirler ortaya çıkardı. İnsanın inşasına katkı sağlamak yerine ruhunu tarumar eden, gündelik yaşam pratiklerini doğal sınırlarının çok ötesine taşıyan şehirleri inşa eden mimari perspektif, ideolojik kimliğini sonuna kadar gösterdi.

İnsan tabiat ilişkisini en temel düzeyde bile tahfif eden modern tasavvur Turgenev’in dilinde “tabiat artık mabet değil fabrikadır” cümlesi ile

ifade edilir. Bu tespit aynı zamanda modernitenin kadim gelenekten koptuğu zeminin genişliğini de gösterir. Değişen bilimsel paradigma artık tabiata şaşırdı.

Cumhuriyetin radikal modernleşmesi medeniyet kurmuş şehirli Müslümanla-Müslümanlıkla hesaplaşarak işe koyuldu. Şehirli geleneği üreten, yaşatan dindarlık zecri tedbirlerle kamusal alandan temizlendi. Şehirde oluşan kültürü, yaşama biçimini inşa eden insanlar ise tüm ilmi ve sosyal muhitlerden kovuldu. Hafızayı muhafaza eden mimari ise yerle bir edildi.

“Şehirler büyüdükçe gökyüzü küçülür” derken Aliya neyi hissetmişse, Türkiye’de metropollerde yaşayan nüfusun fazlasıyla aynı şeyleri hissettiğini ifade etmemiz gerekir. Gökyüzü ile rabitası kopmuş insanın üzerinde yürüdüğü-yaşadığı toprağa yabancılaşmasını toprağı ranta dönüştüren hırslarda görürüz. Yaşadığımız mekânsal sıkışmışlığın ruhlarımızda oluşturduğu sıkışmışlık, gittiğimiz otel tatilleriyle ortadan kalkmıyor.

Unutmamak lazım ki şehir yapılaradan ibaret değildir. Şehirli olmazsa şehir de olmaz. Çünkü şehir, insan unsuruyla vardır. Şehirli olmak, şehirde yaşamak değildir. Şehirli, şehirli gibi davranan ve yaşayan insandır. Şehirde bulunmak insanı şehirli yapmaz. Çünkü yaşamak bir eylemdir. İnsan tercih yaparak veya taklit ederek yaşar. Tercih yapan şehri inşa eder. Şehir yapısal olmaktan ibaret değildir ama yapısal olan da şehrin içindedir.

İnsan davranışla ve yaşadığı hayatla şehri inşa eder ve kendisi de şehirde inşa edilir. Bu şekilde şehirle, mekânla bütünleşir. Şehre pozitif katkı yapar. Pozitif katkı yapıyorsa şehri inşa eder ve inşa olunur.

Ezcümle yeni bir şehir modeline kafa yorarken “Ol şar dediğim gönüldür ne delüdü ne uslıdur” cümlesini merkeze almalı, ilk inşa edeceğimiz şehrin gönül şehri olduğunu unutmamalı ve kâmil Müslümanı yetiştirmeyi merkeze almalıyız. Ardından da şehri de bir ev gibi (tüm çağrışımlarıyla) tahayyül edip mekânın tanzimine girişmeliyiz.

Tanzimat'tan Günümüze Eğitimin Hikayesi

İdris ŞEKERCİ

Eğitimci

“Eğitim, başlı başına bir sorun olarak insanlık tarihi boyunca yerini korumuştur”, diyor Prof. Saffet Bilhan. Eğitime dair kafa yoranlar, eğitimin muhtevası ve müfredatına ilişkin çaba sarf edenler bilir ki; eğitim sorununu çözemeyen hangi sorunu çözerse çözsün aslında hiçbir şey çözmüş sayılmaz. Eğitim her zaman ve zeminde -ama devlet olarak ama sivil toplum ya da bireyler olarak- hepimizin başat meselesi olmaya devam edecektir. Eğitim camiasının içinde olanlar, eğitim ve öğretimin sadece eğitimci, eğitim materyalleri ve öğrenciden ibaret olmadığını bilir. Eğitimi en az bunlar kadar etkileyen bir diğer etmen de eğitim sistemidir.

Cumhurbaşkanı Sayın Erdoğan'ın belirli aralıklarla -adeta kendi muhalefetini yaparcasına- birçok alanda yapılan atılımlar ve yeniliklere rağmen “Eğitim ve öğretimde, kültürde arzu ettiğimiz iktidarı sağlayamadığımızı düşünüyorum” diyerek 18 yıllık Ak Parti iktidarının zayıf noktasını gündeme getirmesi hala kendi köklerimizle barışık, yerli diyebileceğimiz bir eğitim sistemine sahip olmadığımız anlamına gelmektedir.

İbn Haldun Üniversitesi'nin geçen yılki açılışında gündeme getirdiği bu sorunun “kendi iktidarlara ile sınırlı bir sorun olmadığını” ifade etmişti, Sayın Erdoğan. “Ülke ve millet olarak kendimizi kontrolsüz bir batılılaşma fırtınasının içinde bulduk. Fikri hür, vicdanı hür nesiller yetiştirmek için çıkılan yolun en sığından, en bayağısından bir batı taklitçiliğine dönüşmüş olması cumhuriyetimizin en büyük kaybıdır.” diyerek dünden bugüne kıblesi batı olmuş hikâyemizi özetleyerek, aslında çözümün de adresini gösteriyordu bu konuşmasında.

Kültürel iktidar olarak da ifade edebileceğimiz, satır aralarında saklı bu tespitleri hayata geçirmek, kuşkusuz hepimizin ortak ödevidir. Ak Parti hükümetlerinin eğitime yaptığı onca yatırıma rağmen, hâlâ biz, kültürel iktidarın emârelerini göremiyorsak eğitime dair intihal veya ithal çözümler üretme alışkanlığını terk edemeyişimizdendir.

Devletleri bağımsız kılan belirleyici unsurların başında, kendi anlam dünyasından beslenen bir eğitim modeli gelmektedir. Nasıl ki üretimde yerli olanı tercih ederek tam bağımsızlığa giden yolda mesafe alacağımıza inanıyorsak, eğitimde de yerli olanı yani kendi medeniyet değerlerimizden beslenen eğitim sistemini tercih etmeliyiz. Tabi, bu bağımsız bir zihniyete ve siyasi yapıya sahip olduğumuzda gerçekleşebilecek bir durumdur. Şöyle geriye dönük batılılaşma serüvenimizle eşgüdümlü eğitim hikâyemizi incelediğimizde, ne yazık ki deneme yanılma metodu ile yazboz tahtasına dö-

nüştürdüğümüz kötü bir bakiyenin olduğunu itiraf etmemiz gerekir.

Peki, ülkemizde Tanzimat'tan bu yana hangi eğitim modellerini tecrübe ederek bugüne kadar geldik?

1. Fransız Modeli:

Osmanlı Devleti, geleneksel eğitim kurumlarını ve modellerini terk etmeden, Tanzimat sonrasında yeni eğitim kurumları oluşturdu ve bu kurumlarda Fransız tarzı bir eğitim modeli uyguladı. Tevhidi Tedrisat Kanunu ile geleneksel eğitim kurumları tamamen ortadan kaldırılana kadar Şeriiye Vekâletine bağlı olarak Medrese usulü eğitim devam ediyordu. Bu usul üzere (hoca merkezli) eğitim görenler için Sıbyan Mektepleri ilk mektep olarak faaliyet gösterirken, batı tarzı eğitim modelinin gereği Maarif Vekâletine bağlı olarak Mahalle Mektepleri eğitim hizmeti sunuyordu.

Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitimin yönetimi de usulü de tekleştirilerek Şeriiye Vekâletine bağlı olarak faaliyet gösteren Medreseler ömrünü tamamlamış olsa da, aynı yasayı ilal ediyor olmasına rağmen yakın zamana kadar askeri liseler Genel Kurmay Başkanlığı'na, polis okulları Emniyet Genel Müdürlüğü'ne ve hatta bir ara Sağlık Meslek Liseleri dahi Sağlık Bakanlığı'na

bağlı olarak faaliyet gösteriyordu. Bu arada bir nevi Fransız Akademisi benzeri kurulan Encümeni Daniş kurulunu söylememiz gerekiyor. Bugünkü Çağaloğlu Anadolu Lisesi'nde faaliyet gösteren Encümeni Daniş, Sultan Abdülmecit zamanında Mustafa Reşit Paşa'nın öncülüğünde açılmıştır.

Bu modelin temelinde felsefe ve sanat eğitiminin yattığını söyleyebiliriz. Her derste öğrencilere önce o dersin felsefesinin ve tarihinin benimsetildiği bu sistemde -ki bu dönemde matematik konuları dahi öyle işleniyordu- temel amaç; dili, dini, kültürü ne olursa olsun, öğrencilerin dersi de hayatı da Fransız gözüyle algılamasını sağlamak ve Fransız zihniyetini benimsetmekti. Bu nedenle Felsefe, Edebiyat, Sanat, Hukuk ve Tarih gibi doğrudan bu zihniyet dönüşümünü sağlayacak dersler, eğitim müfredatının merkezine yerleştirilmiştir. Okutulacak ders kitaplarının hazırlığı da yine Encümeni Daniş'in tasarrufu ile kurulan Darulfünun'a hazırlatılarak geçmişe reset atma yolu tercih edilmiştir.

Fransız Modeline kadar devlet, bürokrasi ihtiyacını Enderun okullarından karşılarken bu modelle birlikte -Encümeni Daniş'in de etkisiyle- batıya gönderilen öğrencilerle karşılaşmaya başlamıştır.

2. Alman Modeli:

Almanların Birinci Dünya Savaşı sonrasında kısa süre içerisinde savaşın yaralarını sarması ve yeni bir dünya savaşına girecek kadar kalkınması doğal olarak gözleri bu ülkenin eğitim sistemine çevirdi. Bizde de 1930'ların başında önce zihinsel olarak 1945'ten sonra ise bir sistem olarak müfredat ve ku-

rumsal anlamda Alman modeli uygulanmaya başlandı. Alman modeline göre başarısızlık kabul edilebilir bir şey değildir ve asla başarısızlığa mazeret ileri sürülemez. Mutlaka herkesin başarabileceği bir şey vardır. Alman modelinde kişinin ne olmak istediği değil, devletin ve toplumun neye ihtiyacının olduğu belirleyicidir.

Almanlar, başarının ödüllendirildiği ve başarısızlığın cezalandırıldığı bu modelde, üst zekâ düzeyine sahip olanları seçip nitelikli okullarda eğiterek devletin ihtiyaç duyduğu entelektüel kadroları beslemeyi tercih etmiştir. Klasik lise eğitiminde ise amaç, devlet kadrolarına ve özel sektör yönetimine personel yetiştirmektir. Türkiye'de ise devletin ihtiyacı olarak öngörülen kadroların yetiştirilebilmesi için 1955 yılında açılan, toplam sayısı 6 olan yabancı dille eğitim yapıp sınavla öğrenci alan, Maarif Kolejlerini (Bugünkü Kadıköy Anadolu Lisesi olarak faaliyet gösteren Kadıköy Maarif Koleji, Milli Eğitim Bakanlarından Nabi Avcı'nın da mezunu olduğu Eskişehir Maarif Koleji, bugün Bornova Anadolu Lisesi olarak faaliyet gösteren İzmir Bornova Maarif Koleji, Konya, Samsun ve Diyarbakır'da açılan kolejler) bu kapsamda zikredebiliriz.

Bu eğitim modelinde, öğrenci seçiminde eleğin en altında kalanlar meslek liseleri, çıraklık eğitim merkezleri ve meslek kurslarıdır. Ancak bizdeki uygulama Almanya'nın kötü bir kopyası olarak tersine bir oran ile %70 klasik lise %30 ise meslek liseleri olarak uygulanmış; 1990'lara kadar da bu uygulama devam etmiştir. Siyasete ve devleti yönetecek kadrolara yetiştirdiği yakın tarihteki birçok

**O günlerde
öğretmen olanların
hatırlayacağı üzere
yıllık planlardaki
“eğitim yılı” eklentisi
kaldırılarak sadece
“öğretim yılı”
ifadesiyle yetinilmiştir.**

ünlüyü de mezun eden bu modelin amiral gemisi İstanbul Erkek Lisesi olarak halen varlığını sürdürmektedir. Bu modeli ilk defa tartışmaya açan -tabi bu alenî olmadı- Özal’ın serbest teşebbüs ve serbest düşünce politikasına eşgüdümlü olarak Vehbi Dinçerler’dir. Bugün resmi olarak kaldırılrsa da halen tartışılmaya devam eden “Andımız” bu dönemde ortaya çıkmış, askeri nizam içtima usulü ise bunun mütemmim cüzü olarak Türk tipi Alman modeli eğitimin ritüeli haline gelmiştir.

3. Amerikan Modeli:

12 Eylül darbesi sonrasında “Bizim çocuklar” denilerek sahipleri ifşa olan TSK içerisindeki unsurların devamı niteliğindeki ekip tarafından yapılan post modern 28 Şubat darbe süreci ile birlikte ise tahtı sallanan Alman taklidi eğitim modeli, manidar bir şekilde, yerini tamamen Amerikan tarzı eğitim modeline terk etmiş oldu.

Amerikan tarzı eğitim anlayışının temel argümanı, eğitimden okullar sorumlu değildir. Okulların yegâne sorumlu olduğu alan öğretimdir. Amerikalılara göre eğitim, ailenin hakkı ve görevidir. Ailenin yapamadığı, yetersiz kaldığı eğitim sürecini okullar tamamlamak zorunda değildir. Öğrenci merkezli öğretim söz konusudur ve asıl olan öğrencinin ne istediğidir. Alman modelinde olduğu gibi bu modelin taklidinde de Türk tipi uygulama ortaya konulmuş, 28 Şubat günlerinden hatırlanacağı üzere ailenin kendi çocuklarını dilediği gibi eğitme hakkı dahi elinden alınmıştır. O günlerde öğretmen olanların hatırlayacağı üzere yıllık planlardaki “eğitim yılı” eklentisi kaldırılarak sadece “öğretim yılı” ifadesiyle yetinilmiştir.

Dersten kalmanın zorlaştırıldığı bu sistemde, sınıf geçme, öğrencinin akranlarından kopmaması esas alındığından sınıfta kalmak da zorlaştırılmıştır. Bir önceki dönemde olmayan ortalama ile sınıf geçme, tek ders yerine sınıf geçebilmek için zayıf ders sayısının 3’e çıkarılması ve kredili sistem gibi çeşitlendirmeler bu dönemin sınıf geçme kolaylığı için üretilen imkânlar olarak zikredilebilir.

Bu eğitim modelinde, öğrencinin herhangi bir alanda başarılı olması -örneğin okulun basketbol takımında yer alması- bütün derslerden başarılı sayılması için yeterli sayılmıştır. Bu nedenle, 28 Şubat ile keskin bir şekilde devreye sokulan 8 yıllık kesintisiz eğitimin bir çıktısı olarak öğrencilerin %56’sının okuma yazma sorunu yaşaması ve matematikten 4 işlemi yapamaz hale gelmesi tesadüf değildir.

Disiplin ve adli olaylarda gevşek uygulama içeren bu sistemde okullar adeta rehabilitasyon merkezi gibi kurgulanmıştır. Ders çeşitliliğinin artırılarak öğrencinin ilgi alanlarının çoğaltılması, gençlerin çok farklı alanlarda birer tüketici olmalarının bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendilerini ailesine, topluma ve ülkesine karşı sorumlu hissetmeyerek sadece kendi zevkini düşünen bir tüketim çılgını olmak, bu eğitim modelinin en acıyan etkisi olarak bugün de canımızı yakmaya devam etmektedir. Tüketememe ya da rahat tüketim hakkının kısıtlanması, bu modelin çıktısı nesil için-bugün bol miktarda örneğini gördüğümüz- kutsalı tahkirden daha olumsuz bir durum olarak altı çizilebilir.

Her ne kadar Fransız modeli eğitim anlayışı yerine devreye giren

Alman modeli ve sonrasında gün yüzüne çıkan Amerikan tip, modelden söz ediyorsak da bu iki modelin arka planında da 1949 yılında Türkiye ve ABD arasında imzalanan ikili anlaşma ve TBMM tarafından 13 Mart 1950 tarihinde çıkarılan kanun çerçevesinde çalışmalarını yürüten Fulbright gerçeğini ıskalamamız gerekir. Bir dönem MGK toplantılarından aşına olduğumuz “Kırmızı Kitap” gibi NATO gölgesinde, yarı bağımsız olan ülkemizin eğitim alanındaki bir başka gerçeği de maalesef “Beyaz Kitap” tır.

Müfredat ve muhteva çalışması, eğitim alanında bir bağımsızlık alametidir. Hatırlanacağı üzere, bu alanda yapılan tartışmaların olduğu günlerde, dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz’ın “Beyaz kitabı dikkate alacağız” ifadesi hâlâ niçin yerli bakışla ortaya bir eğitim modeli koyamadığımızın bir başka ifadesidir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişle birlikte Milli Eğitim’in başına geçen anlayışın ortaya koyduğu eğitim alanındaki yeni sınılan yaklaşımlar esasa dokunmaktan uzak, farklı bir intihal ürünü modele geçiş niyetinin sancısıdır. Singapur, Kore ve daha çok Japonya’da uygulanan bir modelin işaretlerini aldığımız, son süreçte gündeme getirilen “ders çeşitliliğini azaltma” ve “Lise Tasarımı” nı da bu kapsamda anlamamız gerekir.

Öğretmeni, öğretim alanında özne olmaktan neredeyse tamamen çıkaran, sadece öğrenmeyi öğreten, projelerle öğrenciye sorumluluk kazandırmayı hedeflemektedir. Bu yeni yaklaşım, öğrenciyi başarının ve çözümün bir parçası olarak ekip çalışmasına uyumlu birer eleman olarak yetiştirmeyi hedeflemektedir. Uygulamanın esas olduğu sistemde müfredat merkezin, uygulama ise yerel unsurların inisiya-

tifindedir. Tasarım Beceri Atölyeleri başta olmak üzere bu modelin öne çıkan en bariz özelliği proje merkezli eğitim anlayışıdır. Bu eğitim yaklaşımında ara tatil uygulaması aslında proje uygulama dönemleri olarak kurgulanmıştır.

Her şeyin kötü kopyasını yapmaya alışık oluşumuzdan mıdır bilinmez; neredeyse okulun varlık sebebini proje üretmek olarak indirgeyen bu anlayış tam da Prof. Selahattin Turan’ın dediği gibi “Okulun varoluşsal amacından sapmadır.”

Peki, sonuç olarak “İlim-Hoca-Talebe” geleneksel denklemini bugüne taşıyacak, “Talim ve Terbiye” kavramları etrafında, Sayın Cumhurbaşkanı’nın en son İbn Haldun Üniversitesi açılışında yaptığı konuşmada dile getirdiği kaygıları dikkate alan, kendi medeniyet değerlerimizden neşet eden yeni bir eğitim modeli mümkün değil midir?

Bizi düştüğümüz yerden kaldıracak olan, düşünsel benliği batının esaretinden kurtarmış; yaşadığı coğrafyanın müdriki, ümrân şuuru ile hayata bakan kadrolarla eğitimi yeniden ihya etmektir.

İslamcılık Eleştirilerinin Kritiğinin Mukaddimesine Dair Birkaç Kelam

Aydın BİLGİ

İslam Düşünce Geleneğinin tabii bir uzantısı olan İslamcılık, ümmetin siyasal olarak topyekûn çözüldüğü 19. asırda ortaya çıkmış ve derin krizin yine tabii olarak yarattığı derin kritikler üzerine temellerini atmıştır. Bu açıdan İslamcılık Düşüncesinin eleştiri merkezli olması kaçınılmaz olduğu gibi bu eleştirinin merkezinin de Müslümanların uygulamaları olması yine aynı şekilde kaçınılmazdır. Kriz ve kritik ilişkisi başlı başına ayrı bir yazını konusu olmakla beraber burada şunu söylemekle iktifa edelim: Her şeyin yolunda gittiği zamanlarda gerek bireysel eylemlerde gerekse toplumsal meselelerde sorgulama yoluna başvurulmaz. Her şey yolunda ise yoldan çıkan bir şeyler, dolayısıyla tekrar yola sokulması gereken bir şeyler yok demektir. Yoldan çıkan 'şey'lerin mevcudiyeti, sarsıntıya yol açtığı anlar ise kriz anlarıdır ve bu anlarda sarsıntının sebebinin bulmaya çalışmak ve çözüm aramak doğaldır, insanidir. Bu açıdan İslamcılık düşüncesi bir modernlik projesi değil, bir sosyal krize cevap olarak okunmalıdır.

Eleştiriye ve eleştiri kültürünü ön plana alan İslamcılığın tarihi boyunca çeşitli yönlerden eleştirilere tabi tutulduğunu görmekteyiz. Eleştirileri tasnif etmeden evvel İsmet Özel'in 'İslamcılığa gayri Müslimlerin ulaşamayacakları düzeyde bir eleştiri getirebilecek gücü kazanabilmek' ifadesinin yer aldığı bir pasajı dikkatlerinize sunmak istiyorum:

"Ben İslâmcılığı yeniden keşfetmektense İslâmcılığın eleştirisinin öne alınmasından yanayım. Bunu hem Osmanlı Devleti yaşarken kendilerine İslâmcı gözüyle bakılanların tenkide tâbi tutulması ve hem de cumhuriyetin ilânından sonra İslâmcılık pâyesine erişenlerin bu yeri hak edip etmediklerinin sorgulanması suretiyle yapmak lâzım. Eğer İslâmcılığa gayrimüslimlerin ulaşamayacakları düzeyde bir eleştiri getirebilecek bir gücü kazanırsak bu Türkler olarak bizim bir vatan ve bir millet kazandığımızın da delili olacaktır"

İslamcılık Düşüncesi başlığı altında üretilen tüm müktesebatın anokranizme düşmeden teşrih masasına yatırılması İslamcılığın tekliflerinin gereği olduğunu düşünüyorum. En nihayetinde İslam, Allah tarafından kulları için seçilmiş ve O'nu razı olacağı tek dindir ve kaynağı itibarı ile ilahî-

dir. İslam düşüncesi ise ilahi olanı anlama çabasındaki beşer gayretlerinden doğmuş olup Müslüman aklının ilahî hitabı referans olarak ürünler vermesi ile oluşmuş bir bahri ummandır. Bir şeyin bizatihi ilahî olması ile referans kaynağının ilahî olması arasındaki fark İslamcılarının üzerinde ısrarla durması gereken konuların başında gelir. Bu sebeple İslamcılık hakkında yapılan eleştirilerin, eleştiri yapacak herkesin bu perspektifli akılda tutması gereklidir. İslamcılara düşen ise bu kritikleri (özeleştiriyi) Özel'in de belirttiği üzere gayrimüslimlerin ulaşamayacakları düzeye çıkma-ktır.

İslamcılık üzerine yapılan eleştirilerin önemli bir kısmı ise bu vasıftan yoksun olduğu gibi baştan itibaren böyle bir gayeyi hiç gütmeyişi görüyoruz. Bu sebeple İslamcılık Düşüncesi ile bir parti, bir cemaat ya da bir şahıs üzerinden genelleme yapılarak bütünü ile özdeşlik kurarak iddialı cümleler kurmak İslamcılık eleştirilerinin karakteristik özellikleri haline gelmiştir. Elbette bunu yapanların hepsi sui niyetli değildir, lakin eleştirilerinde hüsnüniyet taşımayanların pek çoğunun ipliği 15 Temmuz'la birlikte apaçık bir şekilde pazara çıkmıştır.

Yazımı Akif Emre tarafından yazılan 15 Ağustos 2015 tarihli "Araçsallaştırılan İslamcılık Eleştirileri" başlıklı yazısından bir pasaj alıntılayarak bitirmek istiyorum:

"...Tanımı yapılmamış bir İslamcılık üzerinden İslamcılık iddiası olmayan, hatta siyasi olarak farklı yerde duran ve kendini tanımlayanlar tarafından politik rakibin alt edilmesine yönelik kara propaganda söz konusu. Üstelik tanımlanmamış bir düşüncenin tasnifi de söz konusu olamadığından çoğu kez

anakronizme düşen tarihsel okumalarla güncel olanın harmanlandığı tutarsızlıklar yumağından söz ediyoruz. En az yüz elli yıllık bir birikimin atlanarak, mahkûm etmeye yönelik örneklemelerle masaya yatırıldığı bir eleştiri ortamından söz ediyoruz.

Günlük politik amaçlar için ve politik rakiplere karşı sonuç almaya yönelik İslamcılık tartışmalarının ciddiyetsizliği bir yana, zaten İslamcılık karşıtı akademisyen, gazetecilerin kendi aralarında her kötülüğün kaynağı olduğunu göstermeye ve kanıtlamaya çabalayan bu karalama külliyatı belli çevrelerde ısrarla sürdürülüyor.... Küresel medya ağında İslamcılığın hegemonik operasyonları meşrulaştırıcı hedef haline getirilmesinden kurnazca yararlanmak isteyenlerin yaptıkları, entelektüel görünümüne rağmen, gerçekte basit polemiklerden ileri geçemeyen bir araçsallaştırma².

İslamcılık eleştirilerin önemli kısmı, İslamcılığı anlamak, zaaflarını görmek ve göstermekten ziyade yaftalamak, hedef göstermek, sosyal toplulukları ve kişisel zaafırları İslama fatura ederek; bagajlarında bulunan yerel, küresel bir takım gizli hesaplara ulaşabilmek adına yapmış olmalarıdır. Bu açıdan İslamcılık eleştirilerinin azımsanamayacak bir kısmı eleştiri niteliğini hak edecek bir mahiyete sahip değildir.

En nihayetinde İslam, Allah tarafından kulları için seçilmiş ve O'nu razı olacağı tek dindir ve kaynağı itibari ile ilahîdir. İslam düşüncesi ise ilahi olanı anlama çabasındaki beşer gayretlerinden doğmuş olup Müslüman aklının ilahî hitabı referans olarak ürünler vermesi ile oluşmuş bir bahri ummandır.

¹ İsmet Özel 28 Nisan 2001 tarihli İslamcılığın Eleştirisi isimli makale

² Akif Emre 15 Ağustos 2015 tarihli Araçsallaştırılan İslamcılık isimli makale

Ne Yani Öz-Gür-De Mi Olmayağ?

M. Fesih KAYA

“Bu dünyaya gelen her şey bir nedenle geliyor, bir amacı var, bir şey içine doğuyor. Bu amaç, daha o doğmadan belirleniyor ve sonra onu hayata bırakıyorlar. Sonra dünyaya gelenler, hayata başlar başlamaz ne için ve kimin için doğduklarını hatırlamıyorlar. En iyi şartlarda, ne için doğduklarını unuttukları için acı çekiyorlar. Veya daha kötü şartlarda yaşamayıp acı çekmedikleri gibi, hiçbir şey umurlarında da olmuyor. Hiçbir şeyi hatırlamıyor, umursamazlığa ve kasvetsizliğe de özgürlük diyorlar. Sonra da öte tarafta hesap verme zamanı geldiğinde ve bu dünyaya geliş amacı hatırlatılıp hesap sorulduğunda ağlayıp sızlıyorlar, ama iş işten çoktan geçmiş oluyor. Sızlamalar beyhude... Ben kendi çevremde, bu dünyaya niye geldiğini ve ne istediğini bilen biri olarak, sadece mavi gözlü sivrisineği tanıyorum.”

Erlom Ahvlediani – Sivrisinek Şehirde

Özgürlük, özellikle bireysel özgürlük, son yüzyılda gündemimizi oldukça fazla meşgul eden bir kavramdır. Düşünürlerin özgürlüğün tanımı çerçevesinde, insanlığa özgürlük reçeteleri sunarken bu reçete vesilesiyle insanların hayatında nasıl bir değer ve anlam değişikliğine yol açtıklarının, ürettikleri kavramlarla insanın fitratını nasıl taşıyarak ettiklerinin farkında olduklarını hiç sanmıyorum.

Özgürlük, zengin bir literatür, üniversitelerde verilen akademik bilgi, entelektüel düzlemde tartışma konusu, günlük hayattaki alışkanlıklar, hayat biçimi, düşünce tarzı olarak önümüze çıkan ve zihin haritamızı çok fazla meşgul eden bir kavramdır. Avrupa’da kişinin temel hak ve özgürlüklerinin sınırlarını çizme gayreti de hala tamamlanabilmiş değildir. Sınıf çatışmaları, demokrasiyi yorumlama farklılıkları, modernizmin bireysel hayatın içinde var olmasının zorunluluğu, liberal düşünce biçiminin siyasal bir davranış biçimi olmasının ötesinde kişisel bir yaşam anlayışı haline gelmesi; siyaseti ve toplumbilimi ilgilendiren felsefe ve biçim tartışmaları insanın özgürlük sınırlarını belli etmek için bir mutabakat sağlayabilmiş değildir.

Problemin İslam âlemindeki görüntüsü ise maalesef daha parlak bir görünüm arz etmiyor. Devlet yönetimine hâkim siyasal erkinin, fertlerin hayatında tümüyle hissedildiği ülkelerde, Müslüman düşünürler kendi özgürlük sınırlarını, yaşadıkları siyasal sistemin izin verdiği kadarıyla sınırlandırarak çizmekten başka bir gayretin içinde görünmüyorlar. İnsan, özgürlükten ve özgürleşmeden ne anlar? Hangi fiili ortaya koyduğunda özgürlüğü hissederek? Neyi yapmak istediğinde engelleme ile karşılaşır? Tüm bunların ötesinde;

1. İslam mutlak bir özgürlüğü öngörür mü?
2. Kısacası, özgürlüğün sınırları var mıdır?

Bugün sahip olduğumuz birçok kavramın yaşı yüz, bilemediniz iki yüz

İslam, bu dine atılan ilk adımdan itibaren her söz ve hareketin Allah tarafından sorgulanacağı ve karşılığını bulacağını vazedir. İmanın bu şekil bir “özgürlük” sınırlaması ile toplum içinde varlık gösteren Müslüman fert, toplum katmanlarında aldığı rollerin tamamında bu bilinci yansıtmakla mükelleftir.

yıldan öteye gitmiyor. Diğer bir deyişle sahip olduğumuz, kullandığımız, kendileriyle düşündüğümüz, dünyayı anlamlandırdığımız kavramların köklerinin ve karşılıklarının kendi medeniyet mirasımızda ne kadar mevcut olduğu izaha muhtaçtır. Elbette burada kastedilen yalnızca dünya tasavvuruna ilişkin kavramlar değil, anlam dünyamızı da belirleyen dünya görüşüne ilişkin kavramlardır.

İslamiyet daha ilk adımda, inancı kabul aşamasından hemen sonra, kişinin özgürlüğünü (batılı manada özgürlük telakisini) sınırlandıran, bu sınırlandırmayla da alışıl gelmiş hukuk normlarının ötesinde farklı bir dünya algılayışını ortaya koyar. Bu anlamda kişinin özgürlüğü sahip olduğu imanla sınırlıdır. İslam, bu dine atılan ilk adımdan itibaren her söz ve hareketin Allah tarafından sorgulanacağı ve karşılığını bulacağını vazeder. İmanın bu şekil bir “özgürlük” sınırlaması ile toplum içinde varlık gösteren Müslüman fert, toplum katmanlarında aldığı rollerin tamamında bu bilinci yansıtmakla mükelleftir.

İmanın getirdiği yaşam sınırlamaları bir yana, siyasal davranış gösterme ve politik mücadelenin arka planını gösteren düşünce yapısının oluşturulmasında da kafaların oldukça karışık olduğu bir gerçek. Siyasal sistemin vazgeçilmez un-

surları olan siyasal kurumlar içinde (siyasal partiler, muhtelif baskı grupları, uluslararası kurumlar vs.) Müslüman ferdin hangi kimlik ve davranışla varlık göstereceği bugün hala Müslümanların gündemini meşgul etmektedir. Bu anlamda İslam’ın öngördüğü ideal fert, ideal toplum ve ideal sistem için aktörlüğe soyunan Müslümanlar, sahiplenedikleri bu rollerin icaplarını yerine getirirken; kendi mahremlerinde ve tek başlarına kaldıkları zamanlarda uyguladıkları İslamiyet’e dair sınırlamalardan azade bir şekilde faaliyet göstermekten imtina etmemektedir.

Bu tutumlar, dinin hayat içinde ne kadar etkin ve anlamlı olduğunun esnekliğiyle, sınırlarını genişletir ya da daraltır. Bu sınırları çizmekte ve Müslüman ferde sunduğu toplumsal ve siyasal argümanlarla dışarıya/ötekine karşı etkili kurum ise dahil olduğu cemaattir. Cemaatler bu sınırlamalarla aidiyet sınırlarını çizerken, etkisi altında tuttuğu fertleri de doğrudan ya da dolaylı bir etkileşimle yoğurmayı başara-bilen hayatın tamamına dönük önerileri olan gruplardır.

Türkiye’nin hemen tüm bölgelerinde dindarlık, başvurulduğunda sonuç alınabilen bir kıstas olmuştur. 2019 yılında SEKAM tarafından Türkiye’nin 7 bölgesi ve 55 ilinde “Sizi ifade eden kimlik hangisidir?”

diye sorulan yüz yüze bir saha araştırmasında 1600 katılımcının %95’i “Müslümanlık bana uygun bir kimliktir” demiştir. Fakat Türkiye tipi Müslüman kalabalık, giderek “cemaatçi kimlik”ten “bireysel kimlik” sınırlarına doğru evrilme sürecindedir. Türkiye’deki müesses nizam, vatandaşları için kullandığı insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve bireysel özgürlük argümanlarıyla toplumu kendi ulusalcı mantığında sivilleştirilmiş ve bu süreçte muhalif duruşa sahip sivil toplum kuruluşlarını da kendi sürecine dahil etmeyi, etkisizleştirmeyi başarmıştır. Bu sayede cemaatini ya da “bir ve beraber olma” endişesini kaybetmiş ferdin “devlet” anlayışı da giderek vahiy ekseninden uzaklaşmış ve “Post-İslam haline gelmiş, medeniyet dönüşümü endişesinden yoksun bir din” eksenine taşınmıştır.

Bu haliyle kişilerin zihninde “cemaatçi kimlik” ile “bireysel kimlik” özgürlüğün sınırlarını belirlemede bir tür çatışma halindedir. Hatta bazen bu çatışma cemaati aşıp din ile çelişir hale gelmektedir. Bunun en bariz örneğini Boğaziçi Üniversitesi’ndeki LGBT’ye verilen destekte, Marksist veya Kemalist bir örgütün ideolojisini özgürlük adına desteklemek, şeklinde görmek mümkün. Burada önemli olan çatışmanın seyrini takip etmek değil hangi tarafın savrulduğunu ve hangi tarafın da artan ivmeyle toplum tarafından benimsenen bir hayat biçimi olduğunun ortaya çıkartılmasıdır.

Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim, fert ve birey ayrımının doğru bir ayrım olduğunu düşünenlerdenim. Fert, İslam’ın adlandırdığı kişi iken birey modern dünyanın adlandırdığı kişidir. Ferdin hayatını din belirler, ancak bireyin hayatını seküler kanunlar belirler. Fert, Allah’ın emirlerine göre bir yaşam için mücadele eder; bireyin mücadelesine, heva, heves ve hazlar yön verir.

Hayatımızda ve Hareketimizde Takva Kavramının İzdüşümü

M. Garip CESUR

Takva, geniş bir anlam çerçevesi ifade eden, İslam âlimleri tarafından birçok yönüyle ele alınmış bir kavram. İnsanın kendini elem ve zarar verecek şeylerden sakınması, günahlardan uzaklaşıp iyiliklere sarılması, Allah’a, insana, tabiata ve bireyin kendisine karşı sorumlu davranması olarak tanımlanabilir. Takvada asıl olan korunmaktır ki Kur’an da bu bir örtü, bir elbise (Araf 26) olarak kötülüklere karşı bir kalkan (Ali İmran 120) şeklinde tarif edilir. Aynı zamanda iyiliklere koşmak şeklinde ikinci bir hususa da dikkat çekilir. Takva, “Allah’tan korkmak” anlamında salt bir korku duygusunun oluşturduğu tedirginlik halinin aksine sevenin sevdiğini hoşnut etmek için onun isteklerine uygun davranması olarak izah edilebilir. Kur’an da takva ile ilgili emirler çoğunlukla birlik ve beraberlik içerisinde yaşama, güvenli ve huzurlu bir toplum inşasını öngörür.

Takva kavramı başlıca üç görüş etrafında anlaşılmaya çalışılmıştır.

a. Kavramın kelime anlamından yola çıkılarak korkma, sakınma anlamlarında kullanıldığı görülür. Tefsir kitaplarında Allah’tan gereği gibi korkmak, O’nun haram kıldığı yasaklardan da sakınmak olarak tarif edilmiştir.

b. İkinci bir yaklaşım olarak tasavvuf çevrelerinde zühd/tezkiye gibi kavramların eş anlamı olarak kendini günahlardan koruyan, çok ibadet eden, çok evrad ve ezkar ile meşgul olan anlamlarında kullanılmıştır.

c. Bir diğer yaklaşımda İslami hareket çevrelerinde cihad, direniş, mücadele gibi dini eylem ve toplumsal mücadeleye alanlarında anlam bulan, bireyi ve hareketi davet, tebliğ gibi hususlarda fonksiyonel olma, davaya adanma ve sorumlu davranma gibi İslami yükümlülükleri yerine getirme anlamında kullanılmıştır.

Müşahede edildiği üzere Müslüman zihninin iz düşümünde takva kavramının tanımlanmış geniş bir anlam boyutunun olduğunu lakin konunun işlendiği birçok dergi ve matbu eserde takva kavramının kolektif bir hareket bilincine dönüşmeden literal ve kavramsal teferruata boğulduğuna şahit oluyoruz. Takva/Muttaki kavramının İslam/Müslüman, İman/Mü'min kavramları gibi gündelik hayatta çok kullanılan temel kavramlar arasında yer almadığı ancak ikincil kavramlarla (sabır, şükür, ihlas ibadet gibi) beraber anılmış ayrıca anlam ve içerik olarak daha çok "ibadet ve nafilelere düşkün kimseler" anlamında kullanılmıştır. Kavramın bu zihni arka planında tasavvuf dünyasının kavrama yüklediği anlam nedeniyle daha ziyade zühd/tezkiye kavramlarıyla beraber anılması ve dini; bir çilecilik, arınma, kendini haramlardan koruma ve helallerden de yalnızca zaruret miktarınca istifade etme, rahatlıktan kaçınma, yoksulluğu tercih etme, kendini insanlardan

soyutlama (inziva) gibi genel anlamda tarikat ritüelleri ekseninde bir anlam bulmuştur. İslami hareket mensuplarının özellikle seksenli yıllardan sonra yazdıkları yazılarda yukarıda örnekleri verildiği gibi kavramı bu eksenden kurtarma arayışlarının olduğu müşahade etmekteyiz.

İslami hareket müntesipleri açısından takvayı Allah'ın dininin yeryüzüne hâkim olması için bu uğurda mücadele etmek; haramlardan, Allah'ın razı olamayacağı her türlü amel ve davranışlardan sakınmak olarak tanımlayan Ahmet Ağırakça seksenli yıllar öncesi takva düşüncesinin anlaşılmasında temel bazı problemlere değinir. Ağırakça; "Tembel bir alim olmaktansa cahil bir mücahid olmayı tercih ederim" sözünün İslami harekette büyük bir boşluk oluşturduğunu Seksenli yılların başından itibaren hummalı bir şekilde başlayan okumalar ile İslam'ı bilen ve bilerek savunan bir kitlenin ortaya çıktığını fertlerin "abid ve müttakilik" olmak üzere iki vasfı

Emperyalizme, sömürüye zulüm ve küfre başkaldırmayı beceremeyen, zalim ve tağutlara karşı net bir tavır sergilemeyen ham sofilerin, kuru muttakiliğinin neticesinin, hâkim siyasi rejimlerle uzlaşmayı ve uzlaşmanın ötesinde onlara tabi olmayı getirdiğini bu gibi kimselerin gece ibadetleri, evrad ve ezkarı ne kadar makbul olabilir?

Takva Müslüman kişide hakkı batıldan, iyiyi kötüden birini seçmekle kifayet etmez; aynı zamanda iki iyi arasında en iyisini, iki kötü arasında en az kötü olanı tercih etme bilincidir. Kişiyi İslami hareket mensubu kılan şey de onun takvasıdır.

kuşanması gerektiğini, bu hususların tamamlanması halinde İslami hareketin “basiret üzere” yol alacağını ifade eder. Bu iki hususun eksikliği halinde İslami hareketin tökezleyeceğini ve sadece sözde kalacağını, Allah’ın rahmet ve yardımından da mahrum kalacağını söyler. Emperyalizme, sömürüye zulüm ve küfre başkaldırmayı beceremeyen, zalim ve tağutlara karşı net bir tavır sergilemeyen ham sofilerin, kuru muttakiliğinin neticesinin, hâkim siyasi rejimlerle uzlaşmayı ve uzlaşmanın ötesinde onlara tabi olmayı getirdiğini bu gibi kimselerin gece ibadetleri, evrad ve ezkarı ne kadar makbul olabilir? Hakeza “İslami hareket müntesiplerinin İslami mücadelede net bir tavır belirlediği halde nafil ibadetlerde zafiyet yaşayanların başarı beklemesi ne kadar gerçekçi olur?” diye sorar.

İslami hareket açısından takva İslam’ın kurucu kavramlarından. Müslüman kişinin başta Allah’a karşı olmak üzere kendisine ve çevresine karşı duyarlılığını ve sorumlu davranmasını gerekti-

rir. Davayı kuşanma, her türlü bela ve musibet karşısında sebat Müslüman dava adamının en önemli özelliğidir. Takva Müslüman kişide hakkı batıldan, iyiyi kötüden birini seçmekle kifayet etmez; aynı zamanda iki iyi arasında en iyisini, iki kötü arasında en az kötü olanı tercih etme bilincidir. Kişiyi İslami hareket mensubu kılan şey de onun takvasıdır. Takva bu yönüyle fert ve toplumun içinde bulunduğu her türlü zaaf, buhran ve zarar durumuna karşı Müslüman bireyde sorumluluk hissi uyandırır. Uyanış, ıslah ve inşa süreci olarak ifade edilen toplumların kendini bulma sürecine ferdin katılımını zaruri görür. Bu iyileşme sürecinde aktif/dinamik rol oynamanın hayati olduğunu düşünür. İslam, ahlaki yozlaşmaya karşı takvaya çağırarak başta Müslümanlar olmak üzere tüm insanlığın selamet ve huzurunu düşünerek pak ve duru kalmasını arzular.

“Düşüncenin okullaşması” anlayışından mülhem “Takva düşüncesinin okullaşması” bu anlayışın bireysel, toplumsal ve kamusal bir

talep olarak tezahür etmesi, İslami hareket açısından önemli bir adım olacaktır. Takva düşüncesinin salt Müslümanlar arasında bir durum olmaktan çıkıp insanlığın ortak mirasına dönüşmesi, insanlığı doğruya, adalete, iyiliğe hazırlaması, bu anlamda motive edici bir konsept olarak yeniden yorumlanması zaruridir. Kur'an-ı Kerim insanlar arasında üstünlük ölçüsü olarak takvayı gösterir. İslam düşüncesinde takva iyi bir Müslüman/insan olmanın yegâne ölçütüdür. Bu üstünlüğün kaynağı ırk, millet/aşiret, makam, mevki, para/pul ayrıcalığı olmaksızın kişinin kendi mücehhezinde ortaya koyduğu idrak, sorumluluk, marifet, atılganlık, şuur ve bilinç halidir. Takva bu yönüyle bir suret bir davranış olmaktan çok davranışa ve surete menfi bir yön veren bir kuvvet ya da duygu halidir. İslami hareket müntesi-bi olan kişide bu şuur halinin gelişmesi neticesinde iyi bir davetçi, iyi bir hareket adamı, iyi bir muvahhid; sosyal hayatta çok duyarlı bir insan, hakkaniyete uygun iş ve eylem ortaya koyan bir bilinç ya da durum olarak inkişaf eder.

Barbarosoğlu'nun ifade ettiği gibi "Modern insan, kimliğini en ziyade imaj yoluyla oluşturuyor. İmajlar, tüketim toplumunun satın alınabilir nesneleri olarak imaj-maker'lar tarafından piyasaya sunuluyor: "Bana imajını göster sana kim olduğunu söyleyeyim." İmaj görünmenin ve daha çok görünmenin öncelendiği bir dünyanın ürünü. Takva görüntülerden kurtularak hakikate ulaşmaya meyledenlerin, kendini "Allah dostu" olarak var etmeye çalışanların rehberidir. Bir şeyi yapıyor görünmek değil, yapılacak şeylerin insanlığın

ruhuna dokunacak, onu besleyecek ortak bir tasavvura dönüşmesi son derece önemlidir. Şu hâlde takva dinamik bir bilinç etrafında sorumlu davranmanın, kendine ve çevresine karşı duyarlı hareket etmenin, insanlığın ortak doğruları hususunda mücadele etme ve özünde akli selim ve hikmetle yürümenin adıdır. "Takva hem bir hayat tarzıdır hem de insanı değerlendirmede biricik ölçüdür." Değer ölçüsü olarak takva, ferdi kendi gayretinden kaynaklanır. İnsanın kendi gayretinin ürünü olmayan üstünlüklerinin kabul edilmemesi Kur'an'ın en esaslı prensiplerinden biridir. İnsan, kendi gayretinin karşılığı olan değerlerle yücelebilir. Şüphesiz insana kendi emeğinden başkası yoktur.

Osmanlı aydını, "bu devlet nasıl kurtulur?" sorusuna cevap ararken Seyyid Kutup, "İnsanlık nasıl kurtulur?" diye soruyordu. Cemaleddin Afgani'nin sorusu ise "Bu

ümme nasıl kurtulur?" şeklindeydi. Kurtuluş fikrinin İslam düşüncesinde geleneğinde son derece köklü bir mazisinin olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlığın kurtuluş fikrini ve yolunu her daim içinde diriltan İslam, bir yaşam modeli olarak kurtuluş çağrısı yapacak yegâne düşünce olarak duruyor. İslami hareket sadece Müslümanların kurtulduğu bir dünya için değil tüm insanlığın kurtuluşunu gerçekleştirecek bir reçete ile insanlığın önüne çıkmalı, insanlığın sonunu getirecek fücür karşısında erdemli insanlarla takvayı kuşanıp şeytanizmin tüm emellerini boşa çıkarmalıdır. Takva, Müslüman muhayyilesini aşan inanç üstü bir kurtuluş reçetesine dönüşebilir. Toplumsal değişimi sağlayacak insanın kendisine, çevresine canlı cansız tüm varlıklara karşı ahlak ve erdeme dair temel dönüştürücü bir paradigma oluşturabilir.

Yaşamakta Olduğumuz Geleceğe Hazır Mıyız?

İsa ÖZÇELİK

Tarihçiler insanlık serüvenini kendi inanç sistemlerine göre farklı zaman dilimlerinde başlatmaktadır. Müslümanların çoğunluğunun ortak görüşü insanlık tarihinin Hz. Âdem ile başladığı yönündedir. Bu kabule göre insan türü ontolojik bir değişime uğramamıştır. Tanrı, evren ve toplum ilişkileri temel kavramlar çerçevesinde inişli çıkışlı bir yol izlese de değişim sadece maddi, teknik gelişmeler ve toplumsal kurumlar gibi tezahür şekillerinde olmuştur.

Materyalist düşünce ise evrim teorisi çerçevesinde canlıların değişim geçirdiğini, insanın bu zincirde akıllı bir türe evrilerek diğerlerinden farklılaştığını iddia etmektedir.

Bu noktada, farklı grupların insanın kökenine ilişkin bakış açısıyla geleceğe dönük ufku ve hedefleri arasında doğrudan bir bağ vardır.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem'in yaratılış tarihine dair bir bilgi bulunmasa da tarih kitapları ve Peygamber Efendimize dayandırılan bazı rivayetlerde ilk insanın 7 bin yıl önce yaşadığı ifade edilmektedir. Bazı Yahudi kaynaklarında ise ilk insanın MÖ 3761 yılında var olduğu kaydedilmektedir.

Modern zamanlarda arkeolojik bulgular, antropolojik araştırmalar, karbon testleri gibi gelişmeler, dindarları insanlık yaşını sembolik yorumlamalarla güncel bilgilere uyarlamaya sevk etmiştir. Hz. Adem'in yaratılışı konusu ise bu kesimi beşer-insan ayrımı gibi yeni okumalar yapmaya ya da şaz görüşleri popüler hale getirmeye zorlamaktadır. Geniş bir kesim ise hala bu konularda sessiz kalmakta ısrarlı gözükmektedir.

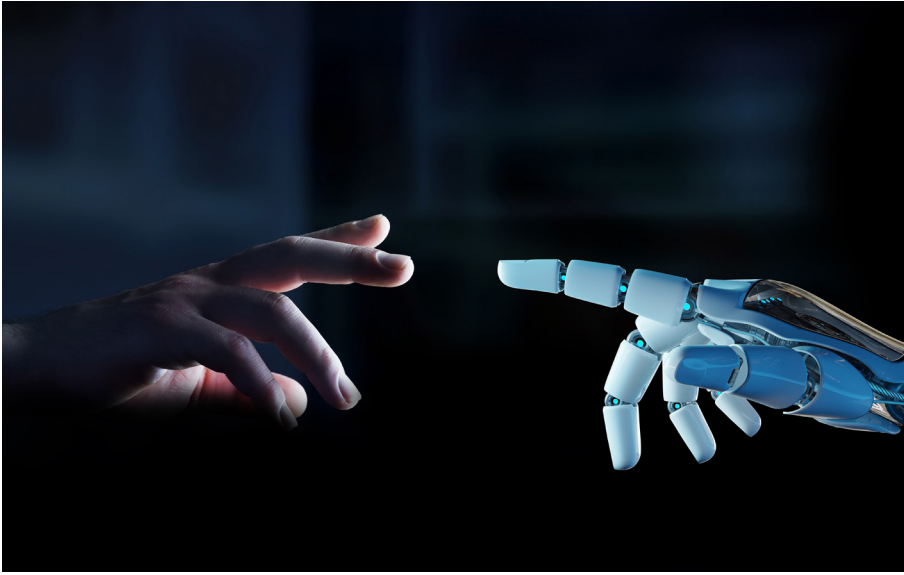
Yazının icat edildiği 5000 yıl öncesinden bu yana dünya çok sayıda önemli olaya sahne olmakla birlikte, teknolojik gelişmelerle tetiklenen radikal dönüşümleri moderniteyle başlatmak yanlış olmasa gerektir.

Rönesans ve reformla temelleri atılan, aydınlanma ve sanayi devrimiyle şekillenen modernizm; rasyonalist, pozitivist, ilerlemeci anlayışıyla sanki tarihten kopuşu ifade etmektedir.

Modernizmin evreni bir saat gibi gören mekanik anlayışı, onu erken bir kibre sevk ederek, maddenin sırlarını keşfettiği zannıyla dünya cenneti vaat etmesine yol açmıştır. İnsanlığa iki büyük dünya savaşıyla sembolize edilen cehennemi yaşatmak da bu seküler dine nasip olmuştur.

Bilim dünyasında görelilik, kuantum fiziği gibi yeni gelişmeler ve insanlığın yaşadığı büyük buhranlar, tekçi büyük anlatılar devrine bir tepki ya da onu tekamüle erdiren bir öz eleştiri olarak postmodernizme yol açacaktır.

Hakikatin göreceli olduğunu söyleyip, ideolojilerin köşeli anlatımlarını

eleştiren postmodernizmin doğası gereği belirli bir tanımı olmayacaktır.

Ulus devletlerin sorgulanması, modernizmin evrenselciliği yerine çeşitliliğin küreselciliği, internetin çoklu kaotik yapısı, cinsiyetin belirsizliği, sosyoekonomik yapılar, uluslararası ilişkiler ve teknolojik gelişmelerin karmaşık yapısıyla postmodernizmin göreceli, nihilist karakteri uyum içinde gözükmektedir.

Tarih, bir akış içinde seyretmektedir. İslam inancı, sahabe üzerinden toplumsallaştığında çürümüş düzenleri alt üst eden bir dönüşümü gerçekleştirmiş ve tüm dünyayı etkisi altına alarak kısa sürede yaşanan büyük fetihlerle geniş bir coğrafyada cazibe merkezi olmuştur. Bu eşsiz değişim dalgasının kalıcı olması ve diğer topluluklar tarafından modellenmesi ise kitabi ve kevnî ayetleri cemedan bir medeniyet hamlesiyle gerçekleşmiştir.

Müslümanlar bu kuşatıcı perspektifi kaybettiğinde ya da başka bölgelerde baş gösteren hamlelere cevap üretmediğinde tarih, akışını başka mecralarda sürdürecektir.

Peki, birkaç yüzyıldır tarih dışında yaşayan Müslüman topluluklar karşılaştıkları postmodernizm

ötesi gelişmeler hakkında ne düşünmektedir?

Müslüman toplumlar modernizmin ürettiği teknik gelişmeler karşısında zaafa uğrasa da onun katı ideolojik dayatmalarına direnç göstermiş, insanlığın içine sürüklenmediği büyük krizlere hala kendinde bir çözüm olduğu inancını sürdürmüştür. Türkiye gibi laikliği kendi geçmişinden kesin bir kopma ideolojisi olarak uygulayan Müslüman ülkeler olsa da İslam dünyasında hâkim görüş dini ve kültürel değerlerle moderniteyi uzlaştıran telifçi yaklaşımlardır.

Ancak, Müslümanların, İslam'ın terakkiye mâni olmadığını ispat etmelerinin yolu büyük oranda dinin kültürleşmesine boyun eğmelerinden geçecektir. İslamcılık ise bir yönüyle bu paradoksu besleyen ancak asıl duruş ve hedefleriyle tüm bu dayatmaların dışında, kendine özgün çözümlerinin olduğunu haykıran sesin adıdır.

Postmodernizm ise farklılıklara hayat hakkı tanıyor gözüktüğü için çok sayıda Müslümana daha cazip gelmiştir. Aslında bir söylem olarak nitelenen postmodernizmin dile getirdiği temel savlar ideolojileri olduğu kadar dinleri de hedef almaktadır. Söz konusu karşıtlığın

acı sonuçları şu an daha yakından müşahade edilmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmaları, köken-gelecek ilişkisini ele alma ve postmodern kimliksizliği bütün dünyaya dayatmaya örnek olma hususunda önemli bir laboratuvar işlevi görmektedir. Dindar çevrelerin bir kısmı şimdiden köken/fitrat anlayışlarını fütürist bakış açısına göre revize etmekte bir beis görmemektedir.

Şu an karşı karşıya kaldığımız dijitalizm, transhümanizm, posthümanizm, tekillik süreci bir fütürist ütopya olarak mı değerlendirilmeli?

Bu süreç modernizmin bilimci ilerlemeciliğinin bir devamı mı yoksa postmodern bilinmezciğinin bir sonucu mu?

Ya da tarihin akışında gözlemlenebilir bir izlek olarak gözlemlenemez bir kırılma noktasıyla mı karşı karşıyayız? Diğer bir ifadeyle bize sunulan paradoksal bir kaotik sentez mi?

Geçmiş ve gelecek arasında kopmaz bir bağ olduğuna işaret etmiştik. Müslümanlar köken noktasındaki suskunluğunu gelecekle ilgili de sürdürmeli mi?

Bu konulara cevap vermek istediklerinde, mehdiyi beklemek, kıyameti yardıma çağırarak ya da sürece boyun eğmek dışında bir çözüm önerileri var mı?

Aslında gelecek dediğimiz şeyleri yaşamaya başlamıştık. Geçmiş ve gelecekte ziyade şimdiye odaklanmamızı öneren söylemi tersine çevirmek de mümkündü. Şimdi diye bir olgu yoktu, yaşadığımız şey geçmiş ya da gelecekte başka bir şey değildi. O zaman anlamamız gereken durum geçmişimiz, odaklanacağımız yön ise geleceğimiz olmalıydı.

Birkaç yüzyıl önce yaşadığımız şehirleri gözümüzde canlandıralım ve aynı mekanları tekrar fotoğrafla-

Gerçek ile sanalın, algı ile hakikatin bu kadar belirsizleştiği, küresel çetelerin bu kaotik durumdan dijital bir diktatörlük/tanrılık devşirmek istediği bir dönemde, insanlıktan yana olduğunu söyleyen çevrelerin, daha somut ve cesur adımlar atması kaçınılmaz gözükmektedir.

yalım. Binalardan akıllı makinalara, otomobillerden hava araçlarına kadar nice yeni figür geçmişin insanına büyü gibi gelecekti. Zaten bazılarına göre yeterince gelişmiş bir teknoloji, sihirden farksızdı.

İnsanlık, teknolojik atılımının henüz başındaydı ama ilerleme hızı öncekilerden farklı olacaktı. Geçmişte üretilen tüm bilginin toplamını günümüzde anlık üretebiliyorduk. Artık üstsel büyüme evresinde tarihin en büyük kırılma noktasına yakındık.

İnsan olarak belli bir mekân ve zamanla kayıtlıydık ancak bu konudaki geleneksel algıları alt üst eden gelişmelerin içinden geçmekteydik. Sanal dünya denilen yeni bir mekânsallıkla yüzleşiyorduk. Dünya ölçeğinde mesafeler anlamsızlaşmış, çevrim içi olduğun sürece zaman adeta sıfırlanmış gibiydi.

Lakin bir sorun vardı. Biyolojik yapımız teknolojik gelişmelere ayak uydurmakta zorlanıyordu. Pek yakında ulaşacağımızı düşündüğümüz robotik yapay zekâ teknolojilerine karşı insanlığın ayakta kalması için biyolojik zindanımızı aşmamız gerekiyordu. Böyle bakıldığında trashümanizmden posthümanizme evrilen süreç tabii karşılanmalıydı. Zaten tarihin akışı bu yönde hızla ilerlerken insanlığın elinde farklı seçenekler pek yok sanılıyordu. Mesele zamanlamadan ibaretti. Yaygın bir şekilde tükettiğimiz ilaçların birtakım yan etkileri olduğu gibi bu gelişmelerin de yan etkileri olacaktı. Bu istenmedik küçük sakıncaları gündeme getiren yapıcı eleştiriler takdire şayandı. Zaten çağdaş demokrasilerde muhalefet denen olgu tam da buna göre konumlandırılmıştı.

İslam dünyası modernizmin şifrelerini daha yeni çözmeye başlamıştı. Tarih sayfalarında düşünürlerimizin tekil birtakım analizlerine ve alternatif bulma çabalarına rastla-

mış olsak da bu gayretlerin maruz kaldığımız tehdidi bertaraf edebilmesi mümkün değildi. Dünya genelinde örgütlenebilmiş birkaç İslami cemaat yapısı çok önemli işlev görmekle birlikte, iç ve dış kuşatmayı yaracak çıkışı elde edememişti. Devlet organizasyonlarının tamamına yakınının emperyalizmin güdümünde olduğu bilinen bir gerçektir.

Böyle bir dönemde postmodernizmin daha sofistike yapısıyla karşı karşıya kalan Müslümanlar onun mistisizm kokan yapısından kaynaklanmış olsa gerek, daha bir gevşemiş gözüküyordu. Artık tepkisel ama özgün ve samimi arayışlardan daha çok, ötekinin söylemini bizim lügatimize çevrilmiş şekilde, kendi camiamızda dinler olmaya başlamıştık.

İyi niyetli tarihselci okumalar, modernizmin yok edici gücü karşısında İslam'ı var kılma çabasında hareket etme iddiasıyla kendisi tarihsel bir anıya dönüşürken, postmodern kuşatma, daha doğrusu postmodernizmi bir geçiş dönemi olarak görürsek, onun da ötesi olan dijitalizm ve tekillik gibi meydan okumalara tarihselciliği aşan bazı cevaplar aranacaktı. İnsan doğasının değişime uğrayacağı kehaneti karşısında, bazıları vahyin doğasını değiştirerek bu gelişmelere cevap bulabileceğini zannedecekti.

Teknolojik bir din olarak karşımıza çıkan tekillik ve türevleri, bazıları için aslında yeni bir şey ortaya koymuyor olabilir de.

Zaten gök kubbe altında söylenmemiş söz yok derler. İlim bir nokta idi onu cahiller çoğalttı söylemi de bu beyanda dile getirilmiş olsa gerek. Fütüristlerin maddeci söylevlerinin ardında yatan aşkın hedefler bunları doğrular nitelikte. Hatta insanlığın içinde bulunduğu bunalıma çözüm olduklarını ifade ederken vahiyssiz bir din inşa ettik-

lerini dile getirmekteler. Kimi sözcüleri peygamber edası ile hareket edip, içlerinden bazıları misyoner ve hakikat davetçisi rolüne soyunurken kimi de iyilik peşinde koşan derviş pozisyonunda arz-ı endam etmekte. Birçok nihai söylemlerinde antik dönem felsefecileri, Hint mistisizmi ile örtüşmekteler. Pan-teist düşünceye zaten yakınlar ama aşkın söylemlerle bütünleştiklerinde vahdet-i vücut anlayışının bir temsilcisi izlenimini vermekteler. Bazılarının iddialı kehaneti olan tekillik ise Tevhid inancının çakma versiyonu gibi gözükmemekte. Reenkarnasyon ya da cennet, cehennem inancı, bilinç aktarımı, kopyalama, yeniden bedenlenme gibi kavramlarla karşımıza çıkmakta.

Tabiat boşluk kabul etmiyordu. Dünyanın ekolojik dengesini bozan, insanlığa en büyük felaketleri yaşatan, adaletten yoksun uygulamalarıyla felsefi ve ahlaki çöküşü gizlenemeyecek boyutlara ulaşan batı aklı, farklı kılıklarda tekrar sahneye çıkıp, kendi kendinin alternatifi oluyordu.

Dünya halkları daha öncesinde komplo teorileri olarak geçiştirilen Siyonist şebekeleri, yerkürenin kaynaklarını elinde tutan belli sayıdaki karanlık aile yapılanmalarının oluşturduğu küresel çeteleri daha yakından tanımaya başlasa da her an yeni bir manipülasyona maruz kalmaktan kurtulamıyordu.

Çözümleme yapmak, çok katmanlı bir veri hazinesini, bu verileri bilgiye dönüştürecek anlama geleneğini ve maruz kaldığı tehdide karşı özgün bir yorumla meydan okumayı gerektiriyordu.

Bu meydan okuma ise örgütlü bir güce, güven oluşturacak ahlaki tutarlılığa ve umut olabilecek bir vizyona ihtiyaç duyuyordu.

Bu imkanlara sahip miydik?

Değilsek ne yapmalıydık?

İslami hareketler tüm bileşenleri

ile bu soru ve sorunlara kafa yormak zorundadır. Her soruya cevap bulamayabilir, belki bazı soru(n)ları kategorik olarak gündem dışı da tutabilir. Ancak kendini konumlandırdığı yer itibarı ile insan, toplum ve evren hakkında vahye dayalı duruşunu içtihadı gelenek doğrultusunda insanlığa sunabilmelidir.

İnsanlığı bekleyen bu zorlu süreç ve karşı karşıya kaldığı/kalacağı varoluşsal tehdit, küçük düşünce kümeleri ya da bölgesel örgütlü güçlerle geçiştirilecek boyutları fazlasıyla aşmış gözükmemektedir. Bu durumda; mühendisler, alim/ilahiyatçılar, araştırmacı/akademisyen, aydınlar, felsefeciler, sosyologlar, iletişimciler, hukukçular, tıpçılar, ekonomistler gibi dert sahiplerinin, insan kalmak isteyen tüm erdemli birey ve topluluklarla adalet merkezli geniş bir direniş hattı oluşturması elzemdir.

Yapay zekâ, sibernetik-robotik, sanal gerçeklik, biyoteknoloji, moleküler biyoloji, genetik, nöroteknoloji, nanoteknoloji, transhümanizm, posthümanizm, dijital tekillik gibi konuların tarihi arka planı, felsefi ve politik derinliği, ekonomik

dayanakları, sosyolojik tabanı, örgütsel yapısı, medya-sosyal medya, iletişim ağları gibi konularda bahse konu direniş hattının inisiyatifi ele geçirmesi için uygun zeminler oluşturup, uzun soluklu planlamalar yapmak gerekmektedir.

Her ne kadar bazıları hakikatin göreceliliği meselesini dahi tüketip hakikat/gerçek ötesi kavramsallaştırması ile insanlığı daha derin bunalımlara itme çabasına girmek isteseler de hakikatin şahitliğini yapmak isteyenler hala mevcut. Gerçek ötesi/sonrası kavramı, yalan ve aldatmanın sosyopolitik düzlemleriyle ilgileniyor görünse de terkinin işaret ettiği anlam dünyası, yukarıda bahsedilen potansiyel tehditleri içinde fazlası ile barındırıyor.

Gerçek ile sanalın, algı ile hakikatin bu kadar belirsizleştiği, küresel çetelerin bu kaotik durumdan dijital bir diktatörlük/tanrılık devşirmek istediği bir dönemde, insanlıktan yana olduğunu söyleyen çevrelerin, daha somut ve cesur adımlar atması kaçınılmaz gözükmemektedir.

İllüstrasyon: Sabahattin Kayış